

Diyanet İşleri Başkanlığı

MBSTS – DHBT

SINAVLARINA HAZIRLIK KİTABI

2015

1. BASKI

Hazırlayan: Bilgin EKŞİ

ÖNSÖZ

Çok değerli din gönüllüsü kardeşlerim;

Uzun soluklu bir çalışmanın ürünü olan bu kitabımızı hazırlarken, Diyanet İşleri Başkanlığı kadroları için yapılan sınavlara gösterilen kaynak kitaplarının sayısının oldukça fazla olması, sınav tarihlerinin kısa olması ve şuan hali hazırda bulunan MBSTS ve DHBT sınavları hazırlık kitaplarındaki özetlerin kısıtlı olması, hem sizlerin sınavlara daha titiz ve dikkatli hazırlanabilmesi ve şuan görevde olan Din görevlisi arkadaşlarımızın cami derslerini daha sıralı ve metotlu verebilmeleri için kitabımızın iç dizaynını çok açık ve dikkat çekici hazırladık. Her önemli maddeyi değişik değişik sembollerle işaretleyerek okuyanın dikkatinin çekilmesini sağladık. Diyanet işleri başkanlığı kadroları için yapılan sınavlara başvuracak arkadaşlarımızın, bu sınavlar için belirtilen kaynak eserlerinin tamamına çalışarak sınavlara hazırlanmalarının zor olacağını düşündüğümüz için, bizler bu eserlerin geniş anlatımlı özetlerini hazırlayarak sizlerin istifadesine sunduk. Günümüzde çeşitli alanlarda sınavlar yapılmakta ve hemen hemen çoğunluk bu sınavlara soru bankası üzerinden hazırlanmakta ve maalesef işlerini şansa bırakmaktadırlar. Çünkü sınav konularına çalışmadan, testler üzerinden sınavlara hazırlanmak çoğu zaman başarının önündeki engellerden biri olmuştur. Konular detaylı bir şekilde incelenip okunduktan sonra, o konular ile ilgili testleri çözmemiz daha sıhhatli bir çalışma metodudur.

Umuyoruz ki, kitabımızda ki konulara dikkatli ve düzenli bir şekilde çalışarak sınavlarda hedeflediğiniz puanları alabilirsiniz.

Hazırladığımız bu eserimiz ile sınavlara hazırlanan arkadaşlarımıza yardımcı olabilme ümidi ile, Tüm arkadaşlara başarılar diliyorum.

Bilgin EKŞİ

DİN ve MAHİYETİ

Din insanın Tanrı, diğer insan ve varlıklarla münasebetlerini düzenleyen ve hayatına yön veren, onlarla ilgili davranışlarına esas olacak kurallar bütününe verilen addır.

➤ DİN KELİMESİ

Arapça kökenli bir kelime olan din sözlükte “örf ve âdet, ceza ve karşılık, mükâfat, itaat, hesap, boyun eğme, hâkimiyet ve galibiyet, saltanat ve mülkiyet, hüküm ve ferman, makbul ibadet, millet, şeriat” gibi çeşitli anlamlara gelir.

➤ II. DİNİN TANIMI

DİN akıl sahibi insanları kendi tercihleriyle bizzat hayırlı olan şeylere götüren ilâhî bir kanundur

a) Zihnî unsur: İnsanın kendisinden üstün bir güç ve kudretin mevcudiyetini zihnen kabulü. Tanrı kavramı veya çok genel ifadesiyle kutsal kavramı, bütün dinlerin özündeki temel unsurdur.

b) Hissî unsur: Zihnen varlığı kabul edilen bu üstün güç ve kudrete karşı kalben duyulan bağlılık duygusu.

c) Taabbüdî unsur: Zihnen varlığı kabul edilen, kalben kendisine bağlanılan yüce kudrete karşı bazı davranışları yapma yükümlülüğü. Buna davranış faktörü de denilmektedir ki çok genel olarak ibadeti veya kulluk gereklerini ifade etmektedir.

d) İçtimaî unsur: Aynı zihnî, hissî, taabbüdî unsurları paylaşan insanların oluşturduğu sosyal grup İslâm bilginleri dinin tarifini, Kur'an-ı Kerim'de yer alan açıklamaları ve İslâm inançlarını göz önünde bulundurarak yapmışlardır.

➤ III. DİNİN KAYNAĞI

İslâm inancına göre dini vahiy yoluyla bildiren Allah'tır; bütün gerçek dinler Allah'tan gelmiş ve safiyetlerini korudukları sürece yürürlükte kalmıştır.

➤ V. DİNLERİN TASNİFİ

Tanrı kavramı ele alınarak yapılan tasnif şu şekildedir:

- 1) Tek tanrılı dinler (ilâhî dinler).
- 2) Düalist (iki tanrılı) dinler (Mecûsilik).
- 3) Çok tanrılı dinler (Eski Yunan, Roma ve Mısır dinleri gibi).
- 4) Tanrı konusunda açık ve net olmayanlar (Budizm, Şintoizm gibi).

Sosyolojik-tarihî açıdan yapılan din tasniflerinden birisi şu şekildedir:

1. Kurucusu olan dinler (Yahudilik, Hıristiyanlık, İslâm, Budizm gibi).
2. Geleneksel dinler (kimin tebliğ ettiği belli olmayan dinler, ilkel dinler, Eski Yunan, Eski Mısır dini gibi).

Bir diğer tasnif ise şöyledir:

1. İlkel dinler. Bundan maksat, bazıların dinî gelişmenin ilk basamağı olarak düşündükleri animizm, natürizm, totemizm, fetişizm gibi aslında sadece bir kült olarak dikkate alınabilecek nazariyeler değil, ilkel kabile dinleridir (Nuer, Dinka, Ga dinleri gibi).

2. Millî dinler. Genellikle bir kurucusundan söz edilmeyen, sadece bir millete ait olan geleneksel yapıdaki dinlerdir (Eski Yunan, Mısır, Roma dinleri gibi).

3. Dünya dinleri. Hıristiyanlık ve İslâm gibi. Coğrafi-tarihî açıdan ise dinler; Ortadoğu veya Sâmi grubu (Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm), Hint grubu (Hinduizm, Budizm, Jainizm), Çin-Japon grubu (Konfüçyüsçülük, Taoizm, Şintoizm), Afrika grubu şeklinde bir ayırıma tâbi tutulabilir.

➤ **VI. DİĞER DİNLER ve İSLÂM**

➔ **Milâdî VII. yüzyılda Hz. Muhammed, İslâm vahyini tebliğ başladığında yeryüzünde:**

- ❖ Ateizm, putperestlik, politeizm (şirk), yıldızlara tapma da dahil birçok din ve inanç şekilleri mevcuttu. Bu dinlerden Mecûsîlik, Brahmanlık, Budizm, Sâbilik, Yahudilik ve Hıristiyanlık en önemlileri olarak ve hatta bir dereceye kadar vahiy dinleri olmaları yönüyle o günün Mekkeliler'i tarafından kolaylıkla kabul edilebilir dinlerdi.

➤ **BRAHMANİZM**

- ❖ Brahmanizm çok tanrılı bir dindir.
- ❖ Gerçekte Brahmanlar tek Tanrı'ya inanmakla birlikte O'nun yaratıkları veya O'nun sıfatları şeklinde de olsa Tanrı'nın birtakım tezahürlerine tapma bunlarda da mevcuttur.
- ❖ Hintliler Tanrı'nın kendisini tarihin her devresinde çeşitli şahsiyetlere bürünerek insanlara gösterdiğine inanırlar.
- ❖ Bu hulûl (**avatara=enkarnasyon**) inancı hem Tanrı'nın bedenleşmesi ve maddî şekillerle tasvirine hem de binlerce ilâhın mevcudiyeti kanaatine yol açmıştır.
- ❖ Diğer taraftan bu dinde mevcut olan kast sistemi, dinin evrensel gereği olan eşitlik ve kardeşlik unsurlarıyla da çelişmektedir ve bu din, kapalı bir din hüviyetindedir.

- ❖ Dışarıdan biri bu dine giremez ve ona mensup olanlar da ebedî bir tenâsüh hali içindedirler.
- ❖ Aslı hüviyetini kaybedip çok tanrıçılığa, Tanrı'nın bedenleşmesi ve tenâsüh inancına sapması ve kast sistemini benimsemesine rağmen Brahmanizm'de **de "ileride gelecek, beklenen kimse" inancı** vardır.

Brahmanizm Hindistan'daki diğer dinlerden Tenâsüh (ruh göçü) ve Kast sistemi ile ayrılır. Şu halde bu dinin iki ana esası vardır:

1- Tenâsüh inancı: Ölümden sonra canlı varlıkların ruhlarının bir bedenden diğer bedene göçmesidir. Ruhlar bu şekilde yükselebildiği gibi aşağı derecelere de inebilir.

2- Kast sistemi: Aryânî ırkı kendi üstünlük ve bütünlüklerini koruyabilmek için halkı birbirinden farklı sosyal sınıflara ayırmışlardır. Bu sınıflar sırasıyla şöyledir:

- a- Brahmanlar (din adamları ve bilginler).
- b- Kısatriyalar (prensler ve askerler).
- c- Vaisyaslar -Vikyalar (hayvancılık ve tarımla uğraşanlar).
- d- Çudralar (işçiler, sanatkarlar ve köleler).

- ➡ Bir de bu sınıfların dışında kalan "Parya"lar vardır ki onlar insan bile sayılmazlar.
- ➡ Bu dinde Tanrı, yaratıcı Brahma, koruyucu Vişna ve tahrik edici Şiva'dan ibarettir.

➤ **BUDİZM**

- ➡ Budizm Brahmanizm'deki puta tapma inancını reddedip ona karşı çıkmaktan doğmuş bir dindir ve ana din olan Brahmanizm'den birçok esas taşımaktadır.
- ➡ Bir bakıma Brahmanizm'deki putların kırılması yolunda bir reform niteliği taşır.
- ➡ Ancak putlara karşı olan Buda'nın getirdiği din kendisinden sonra Buda heykellerine tapma şeklinde putperest bir karaktere bürünmüştür. Buda, hayatın tabii olaylarını bir ıstırap olarak görüyor ve bundan kurtuluşu bütün arzu ve ihtiraslardan uzaklaşmaya bağlıyordu. Bu da onları aşırı riyâzet, nefse ezâ ve hatta dünya hayatının tamamen terkedilmesi gibi aşırılıklara sevk ediyordu.
- ➡ Yapısındaki köklü değişiklik ve bozulmalara rağmen Budizm'de de ileride gelecek bir kurtarıcı (Maitreya veya Metteya) müjde ve beklentisi vardır

- Budizm, Hint kültürünün hâkim olduğu bir çevrede doğmuş bir din olmasının etkisini hep üzerinde taşımıştır. Budizm’de de Hinduizm gibi ruh göçü anlayışı vardır.

➤ BUDİZM’DE İNSANLAR İKİ GRUPTUR:

1. Rahipler grubu denilen evlenmeyen, sarı elbise giyerek ve başlarını tıraş ettirerek Budizm’e hizmet edenler (Sangha)
2. Budizm’i benimseyen diğer insanlar, yani halk

➤ BUDİZMİN TEMEL ÖZELLİKLERİ:

- **Sembolü:** Sekiz dilimli tekerlek ve Buda heykelidir.
- **Tanrı anlayışı:** Budizmde tanrı nın varlığı veya yokluğu ile ilgili bir ifade kullanılmaz. Ancak bazı Budist mezheplerinde Buda, tanrı konumuna yükseltilmiş gözükmektedir.
- **İbadetler:** Kutsal metinleri okumak, meditasyon (derin düşünce) ve belli zamanlarda oruç tutma.
- **Kutsal kitapları:** Tripitaka (Üç Sepet) diye anılan üç kitaptır. Kitapların dili Pali dilidir.
- **Mabetleri:** Stupa, pagoda ve vihara (manastır)dır.
- **Kutsal yerleri:** Buda'nın Nepal'de doğduğu Lumbini Koruluğu, Bihar'da Bodhi Gaya denilen aydınlanma yeri ve ilk vaazını verdiği Benares yakınlarındaki Sarnath Geyik Parkı'dır.
- **Ahret anlayışları:** Budizmde de Hinduizmdeki gibi ruhun bir başka bedende yeniden dünyaya gelmesi anlayışı vardır. Bu dinde ebedi dinginlik diye tanımlanan Nirvana'ya erişmek en önemli amaçtır. Budizmde ölümler, reenkarnasyon inancı gereği genelde yakılmaktadır. Ölümleri yakmayıp toprağa gömmeyi tercih eden mezhepler de vardır.
- **Dine giriş:** Budizm, öğretilerini yaymaya çalışan bir dindir. Günümüzde özellikle batılı ülkelerde barışçıl mesajlar taşıyan öğretileriyle dik kat çektiği görülmektedir.
- **Mensupları:** Yeryüzünde yaklaşık olarak 300-400 milyon civarında Budist yaşamaktadır. Bu din Güney ve Doğu Asya ülkelerinde yaygındır. Bazı batı ülkelerinde özellikle Zen Budizm’i ilgi görmüş ve yeni taraftarlar kazanmıştır.

➤ SABIİLİK

- Sâbiilik de İslâm'ın geldiği sırada mevcut bir inanç idi. Sâbiilik'te bir yüce varlık inancı mevcut olmakla birlikte ışık âlemi ile karanlık âlem arasındaki mücadeleye dayanan **bir düalizm inancı hâkimdir**.
- Peygamberlik inancının mevcudiyeti tartışmalı olmakla birlikte Hz. Yahyâ'ya büyük önem verilmekte ve kendi peygamberleri olarak açıklanmaktadır. Diğer taraftan Sâbiiler Hz. İbrâhim, Hz. Mûsâ, Hz. İsâ ve Hz. Muhammed'i kötülük peygamberi, yalancı olarak nitelendirmektedirler.

1. Allah inancı.

- **Yahudilik** Tanrı'nın birliği üzerinde ısrarla durmasına rağmen, en azından tarihlerinin bazı dönemlerinde ona beşerî nitelikler nisbet etmişler ve âdetâ Tanrı'ya beşerî organ ve duygular taşıyan bir insan gibi tasvir etmişler, insanlaştırmışlardır.
- **Hıristiyanlar** ise Tanrı'nın birliğini farklı şekilde ele alıp teslisi savunmuşlar, aşırı bağıllık duygusuyla, Hz. İsâ'yı tanrılaştırmışlardır.
- **Halbuki İslâm**, Allah inancı hususunda gerek yahudilerin gerekse hıristiyanların sonradan düştükleri yanlışlık ve aşırılıkları düzeltmiş, Tanrı'nın beşerîleşmesini veya beşerin tanrılaşmasını reddetmiş, bu noktada Hz. Mûsâ ve Hz. İsâ'nın hakiki mesajını hatırlatarak Allah'ın bir ve benzersiz olduğunu vurgulamıştır.

2. Melek inancı. Meleklerin Allah'ın oğulları ve kızları olduğu iddiasını ve beşerî şekillerdeki tasvirlerini reddederek hem yahudi ve hıristiyanların düştükleri yanlış göstermiş hem de Allah'ın yüceliğini vurgulamıştır.

3. Kutsal kitaplar. Ne yahudiler ne de hıristiyanlar, Allah tarafından Hz. Mûsâ ve Hz. İsâ'ya verilmiş kutsal kitapları orijinal şekilleriyle muhafaza edebilmişler, Tevrat ve İncil zaman içinde ya kaybolmuş ve yeniden yazılmış, ya da çeşitli ilâve ve eksiltmelere mâruz kalmıştır. Kur'ân-ı Kerîm ise hem vahyedildiğinde yazıya geçirilmiş olması hem de ezberlenmek suretiyle muhafaza edilmesi yönüyle orijinal ve aslına uygun şekliyle günümüze kadar gelmiştir.

4. Peygamberlik. Yahudilik ve Hıristiyanlık sonradan tahrif edildikleri için örnek ve önder şahsiyetler olan peygamberlerle ilgili çeşitli iddia ve iftiralarda bulunup sonra gelecek peygamberleri kabul etmezken İslâm, hem bütün peygamberlere iman şart koşmuş hem de onları lâıyk oldukları güzel vasıflarla tavsif etmiştir.

5. Dünya-âhîret dengesi. Yahudilik dünya hayatına, Hıristiyanlık da dünyadan uzaklaşıp mânevî hayata daha çok ağırlık verirken İslâm her ikisi arasındaki dengeyi kurmuş ve korumuştur: "Allah'ın sana verdiğiinden (O'nun yolunda harcararak) âhîret yurdunu iste, ama dünyadan da nasibini unutma..." (el-Kasas 28/77).

6. Mükellefiyetlerin azlığı. Madde-mâna, dünya-âhîret dengeleri açısından en ölçülü ve kolayca yaşanabilir; çeşitli emir ve hükümlerde kolaylığı öngörmesi açısından en kolay olan din İslâm'dır

İSLAM DİNİ

A) İTİKADÎ FİRKALAR

- Hz. Peygamber bir hadislerinde yahudilerin yetmiş bir, hıristiyanların yetmiş iki fırkaya ayrıldığını, kendi ümmetinin yetmiş üç fırkaya ayrılacağını, bunlardan birinin kurtuluşta, diğerlerinin ateşte olacağını belirtmiş, kurtuluşa erenlerin kimler olacağı sorusuna "Benim ve ashabımın yolunu izleyenler" (Ebû Dâvûd, "Sünnet", 1; İbn Mâce, "Fiten", 17) cevabını vermiştir.
- Hadiste bir isimlendirmeden ve belirlemeden ziyade müslümanların ayrılık ve çekişmeye düşmesi halinde bundan herkesin zarar göreceğine işaret vardır. Ancak hadiste geçen "**kurtuluşa erenler**" ve "**ateşte olanlar**" ayrımı göz önünde bulundurularak bütün mezhepler kendilerinin '**kurtuluşa eren grup**' yani '**fırka-i nâciye**' olduğunu iddia etmiştir.
- Ehl-i sünnet alimleri de mezhepleri Ehl-i sünnet ve Ehl-i bid'at olmak üzere ikiye ayırarak incelemiştir
 - ❖ **EHL-İ SÜNNET** dinî literatürde, dini anlama ve yaşamada Allah'ın kitabını ve Hz. Muhammed'in sünnetini rehber edinen ve sahâbenin yolunu izleyen ümmet çoğunluğu anlamında kullanılan bir terim olmuştur. Bu grup mensupları sünnete bağlı oldukları ve cemaat ruhundan ayrılmadıkları düşüncesiyle kendilerini "Ehl-i sünnet ve'l-cemâat" adıyla da anmış, "**ehl-i hak**" terimini de çoğunlukla Ehl-i sünnet anlamına kullanmıştır. Erken dönem hadis kaynaklarında Ehl-i sünnet tabiri görülmemekle birlikte sünnet ve cemaat kelimelerine rastlanmaktadır. Ehl-i sünnet de, hadiste geçen "**kurtuluşa erenler**" ifadesinden hareketle kendisini "**fırka-i nâciye**" olarak nitelendirmiştir
 - ✓ Ehl-i sünnet, Allah'ın zâtı, sıfatları, âlemin yaratılışı, kader, peygamberlik, mucize ve keramet, şefaât, haşir ve âhîret gibi İslâm akaidinin temel konularında fikir birliği içinde olmakla beraber, bu konuların detaylarında, izah ve yorumlanmasında farklı görüşlere de sahip olmuş, bu sebeple kendi arasında, Selefîyye, Mâtürîdiyye ve Eş'ariyye olmak üzere üçe ayrılmıştır.

- Selefiyye'ye "**Ehl-i sünnet-i hâssa**", Mâtürîdiyye ve Eş'ariyye'ye "**Ehl-i sünnet-i âmme**" denildiği de olur.

- ❖ **EHL-İ BİD'AT** kelimesi, sözlükte "dinle ilgili yeni görüş ve davranışları benimseyenler" anlamına gelirken, Ehl-i sünnet alimlerincede dinî literatürde, akaid sahasında Hz. Peygamber'in ve ashabının sünnetini terkederek, onların izledikleri yoldan ayrılan, İslâm ümmetinin çoğunluğunu yani ana gövdesini oluşturan Ehl-i sünnet'e muhalefet eden mezhep ve gruplar anlamında kullanılmıştır

➤ **1) SELEFİYYE**

- Sözlükte selef "önceki nesil", selefiyye de "bu nesle mensup olanlar" anlamı taşır. İslâmî literatürde Selef ilk dönemlere mensup bilginler ve geçmiş İslâm büyükleri anlamında,

- ✓ **Selefiyye terimi ise iman esaslarıyla ilgili konularda ilk dönem bilginlerini izleyerek âyet ve hadislerdeki ifadelerin zâhiri ile yetinip bunları aynen kabul eden, teşbih ve teccîme düşmeyen (Allah'ı yaratıklara benzetmeye ve cisim gibi düşünmeye yeltenmeyen), bunları başka bir anlama çekme (te'vil) yoluna gitmeyen Ehl-i sünnet topluluğunu belirtmek için kullanılır.**
- ✓ **Allah'ın zâtî, fiilî ve haberî sıfatlarının hepsini te'vilsiz, nasılsa öyle kabul ettiği için Selefiyye'ye "Sıfâtiyye" de denilmiştir. "Ehl-i sünnet-i hâssa" ismi ile kastedilen zümre olan Selefiyye Hz. Peygamber ve sahâbîlerin inançta takip ettikleri yolu doğrudan doğruya izleyen gruptur.**

- Tâbiûn, mezhep imamları, büyük müctehidler ve hadisçiler Selefiyye'dendirler. Eş'arilik ve Mâtürîdilik ortaya çıkıncaya kadar, Sünnî müslüman çevrede hâkim olan inanç, Selef inancıdır. İmam Şâfiî, Mâlik, Ahmed b. Hanbel -bir kısım görüşleri itibarıyla Ebû Hanîfe- Evzâî, Sevrî gibi müctehid imamlar, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Dârimî, İbn Mende, İbn Kuteybe ve Beyhakî gibi hadisçiler, Taberî, Hatîb el-Bağdâdî, Tahâvî, İbnü'l-Cevzî ve İbn Kudâme gibi bilginler Selef düşüncesinin önde gelen isimleri arasında sayılabilir.

➤ **2) EŞ'ARİYYE**

- Akaid konusunda Ebû'l-Hasan Ali b. İsmâil el-Eş'arî'nin görüşlerini benimseyen Ehl-i sünnet mezhebine verilen isimdir. Mezhebin kurucusu olan İmam Eş'arî, hicrî 260 (873) yılında Basra'da doğmuş, kırk yaşına kadar Mu'tezile mezhebine bağlı kalmış, sonra "üç kardeş meselesi" diye bilinen eselenin tartışmasında hocası Ebû Ali el-Cübbâî'ye (ö. 303/916) üstün gelmiş, hocasının görüşlerini doyurucu bulmadığı için Mu'tezile'den ayrılmış ve Eş'ariliği kurmuştur. İmam Eş'arî 324 (936) yılında Bağdat'ta ölmüştür. İmam

Eş'arî'nin fıkhıta Şâfiî mezhebine bağlı olması ihtimali kuvvetlidir.

- ✓ **İmam Eş'arî, Allah Teâlâ'nın ezeli sıfatları bulunduğunu kabul etmiş, inanç konularında akla da değer vererek, âyet ve hadislerin yanında akli deliller de kullanmıştır. Eş'arîlik, daha çok Mu'tezile'ye bir karşı tez olarak doğmuştur.**

➤ **3) MÂTÜRİDİYYE**

- Akaid konusunda Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî'nin görüşlerini benimseyenlerin oluşturduğu Ehl-i sünnet mezhebinin adıdır. İmam Mâtürîdî yaklaşık 238 (852) yılında Türkistan'da Semerkant şehrinin bir köyü olan Mâtürîd'de doğmuştur. Türk olması kuvvetle muhtemeldir.

- ✓ **Mâtürîdîlik, akaid sahasında âyet ve hadisle birlikte, akli da dinin anlaşılması için gerekli bir temel kabul etmiş, İmam Mâtürîdî'den itibaren kelâm metodunu gittikçe geliştirmiştir**

➤ **MU'TEZİLE**

- Mu'tezile, kelime olarak "ayrılanlar, uzaklaşanlar, bir tarafa çekilenler" anlamına gelir. Büyük günah işleyen kimsenin iman ile küfür arası bir mertebede olduğunu söyleyerek Ehl-i sünnet bilginlerinden Hasan-ı Basrî'nin (ö. 110/728) dersini terkeden Vâsıl b. Atâ (ö. 131/148) ile ona uyanların oluşturduğu mezhep bu isimle anılır.

- ✓ **Mu'tezile ise kendini "ehlü'l-adl ve'ttevhîd" diye adlandırır. Akılcı bir mezhep olan Mu'tezile, mantık kurallarıyla çelişir gördüğü âyet ve hadisleri Ehl-i sünnet'ten farklı biçimde yorumlamış ve bu yorumlarında akla öncelik vermiştir.**

- Ehl-i sünnet tarafından kurulan kelâm ilmi hicrî IV. asırdan itibaren ortaya çıkmış olmakla birlikte, bu ilmi ortaya çıkaran etkenler arasında Mu'tezile'nin ayrı bir yeri vardır. Hatta kelâm ilminin Mu'tezile'nin öncülüğünde doğmuş olduğu söylenebilir. Abbâsîler döneminde en parlak günlerini yaşamış olan Mu'tezile daha sonra etkinliğini hatta bir mezhep olma hüviyetini yitirmiştir

Mu'tezile'nin görüşleri beş prensip halinde sistemleştirilmiştir. Bunlar da;

1. Allah'ın zât ve sıfatları yönüyle bir kabul edilmesi (tevhid),
2. Kullanın ihtiyarî fiillerini hür iradeleriyle yaptığı ve kul için en uygun olanı yaratmanın Allah'a gerekli olduğu (adl),

3. İyilik yapanın mükâfat, kötülük yapanın da ceza görmesinin zorunluluğu (vaad ve va'id),

4. Büyük günah işleyenin iman ile küfür arasında fisk mertebesinde olduğu (el-menzile beyne'l-menzileteyn),

5. İyiliği yaptırmaya ve kötülüğü önlemeye çalışmanın bütün Müslümanlara farz olduğu (emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker) prensipleridir

➤ 5) CEBRİYYE

➤ İrade hürriyeti konusunda Mu'tezile'ye taban tabana zıt görüşlere sahip olan Cebriyye mezhebi, her şeyin Allah'ın ilmi ve iradesi dahilinde cereyan ettiğini, insanın çizilmiş bir kaderinin bulunduğunu bildiren âyetlerden (el-A'râf 7/178, et-Tevbe 9/51, er-Ra'd 13/8, ez-Zümer 39/62, el-Kamer 54/49, el-İnsân 76/30) hareketle :

- ✓ **insanın irade hürriyeti, seçme imkânı ve fiil gücü bulunmadığını, insan fiillerinin gerçek fâilinin Allah olduğunu, kulun Allah tarafından önceden takdir edilmiş bulunan işleri yapmaya mecbur olduğunu savunur.**

➤ 6) HÂRİCİLİK

➤ Hâricilik ekolü (Havâric), Hz. Ali ile Muâviye arasında geçen Sıffin Savaşı'ndan (h. 37/m. 657) sonra halife tayin işi hakeme bırakılınca ortaya çıkmıştır. Bu durumda bir grup Hz. Ali'ye isyan edip büyük günah işleyenlerin dinden çıkacağı ve günah işleyen devlet başkanına itaat edilmeyeceği iddiasıyla onunla mücadeleye başlamış ve onu şehid etmişlerdir. Hâriciler'in ilk planda dinî hükümleri korumada titizlik şeklinde algılanabilecek fakat sübjektif değerlendirmelere açık bu görüşleri **İslâm toplumunda anarşinin de ilk tohumlarını oluşturmuştur**

➤ 7) ŞİA

➤ Şîa, Ehl-i sünnet grubunun dışında yer alan, günümüze kadar varlığını koruyan ve hâl-i hazır İslâm dünyasında da önemli sayıda taraftarı bulunan en önemli itikadî, fikhî ve siyasî mezheptir. Sözlükte "taraftar, yardımcı" anlamına gelen Şîa, literatürde Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ali'yi halifeliğe en lâyık kişi olarak gören ve onu ilk meşrû halife kabul eden, vefatından sonra da hilâfete Ali evlâdının getirilmesi gerektiğine inanan toplulukların ortak adı olmuştur. Hz. Osman'ın şehid edilmesini takip eden yıllarda bu misyon ve iddia ile ortaya çıkanların oluşturduğu bir siyasî gruplaşma hareketi olarak doğmuş, hicrî II. yüzyılın ikinci yarısından itibaren de çeşitli fırkalara ayrılan itikadî bir mezhep haline gelmeye başlamıştır. Şîa'nın günümüze ulaşan üç büyük fırkası Zeydiyye, İsmâiliyye ve İmâmiyye-İsnâaşeriyye'den ibarettir.

Zeydiyye Hz. Ali'nin torunu Zeyd b. Ali Zeynelâbidin'e nisbet edildiği için bu ismi alır.

➤ B) FIKİH MEZHEPLERİ

- ✓ **Fıkıh kelimesi sözlükte** "bir şeyi bilmek, iyi ve tam anlamak, içyüzünü ve inceliklerini kavramak" anlamına gelir.
- ✓ **Terim olarak fıkıh** hicrî ilk asırlarda zihnî çaba ile elde edilen dinî bilgilerin tamamını ifade etmişken, iman ve itikad konularının ayrı bir ilim dalı olarak teşekkül etmesine paralel olarak, ileri dönemlerde İslâm'ın fert ve toplum hayatının değişik yönleriyle ilgili şer'î-amelî hükümlerini bilmenin ve bu konuyu inceleyen ilim dalının özel adı olmuştur.
- ✓ Fıkıh ilminde uzman olan kimselere de **fakih (çoğulu fukahâ)** denir.

➤ HANEFİ MEZHEBİ

Hanefî mezhebi Sünnî fıkıh ekollerinin kronolojik sıra itibarıyla ilki olup, İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe'ye nisbet edildiği için bu isimle anılmıştır. İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe'nin asıl adı Nu'mân b. Sâbit'tir. 80 (699) yılında Kûfe'de doğmuş, 150 (767) yılında Ba'ddat'ta vefat etmiştir. Aslen Türk veya Fârisî olduğu yönünde görüşler vardır. Nu'mân b. Sâbit, Hanefî mezhebi muhitinde "İmâm-ı Âzam" (büyük imam) lakabı ile anılır.

➤ MALİKİ MEZHEBİ

Mâlikî mezhebi, fıkıh ekollerinin kronolojik sıra itibarıyla ikincisi olup, büyük hadis ve fıkıh bilgini Mâlik b. Enes'e nisbet edildiği için bu isimle anılmıştır. İmam Mâlik b. Enes, 93 (712) yılında Medine'de dünyaya geldi. Orada yetişti. Medine o dönemde, Peygamber'in hadisleri ve sahâbe ve tâbiûn fetvaları bakımından bir merkez idi. Mâlik b. Enes böylesine zengin bir ilim atmosferinde eğitim öğretim gördü.

➤ ŞAFİİ MEZHEBİ

Şâfiî mezhebinin kurucusu sayılan, Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî 150 (767) yılında Gazze şehrinde (Filistin) doğdu. İmam Mâlik'ten Medine fikhını, İmam Muhammed'den Irak fikhını öğrendi. Böylece Hicaz fikhı ile Irak fikhını birleştirdi. İmam Şâfiî Bağdat'ta muhtemelen iki yıl kadar kaldıktan sonra Mekke'ye döndü ve Mekke'de dokuz sene ders verdi. Bu devir Şâfiî'nin ilim hayatının en verimli devridir. Çünkü o, Mekke'ye ehl-i re'y fikhı ile ehl-i hadîs fikhını birleştirerek dönmüş, yaptığı seyahatlerde asrında yaşayan âlimlerin görüşlerine vâkıf olmuş, onları incelemiş, rivayet ettikleri hadislerin çoğunu toplamıştı

➤ HANBELİ MEZHEBİ

Hanbelî mezhebinin kurucusu sayılan, Ahmed b. Hanbel hicrî 164 yılında Bağdat'ta dünyaya geldi. Genç yaştan itibaren Bağdat'ta hadis toplamaya başladı. Hicrî 186 yılına kadar hadis âlimlerinden dinlediği bütün hadisleri kaleme aldı. Hadis araştırma ve tesbiti amacıyla İslâm ülkelerini diyar diyar dolaştı. Ahmed b. Hanbel hadis ilminde rivayete önem verdiği kadar, naslardan hüküm çıkarmaya da itina gösterdi.

➤ ZAHİRİYYE EKOLÜ

Günümüzde müntesibi kalmamış olmasına rağmen re'y ve icthad hareketine karşı sürdürdüğü sert eleştirileriyle, farklı bakış açılarıyla ve görüşleriyle fıkıh kültürüne ayrı bir zenginlik kazandıran Zâhiriyye ekolü ve bu ekolün iki büyük imamı Dâvûd ez-Zâhirî (ö. 270/883) ve İbn Hazm (ö. 456/ 1064) burada ayrıca anılmaya değer.

- ✓ **Kıyasa ve re'y icthadına şiddetle karşı çıkıp âyet ve hadislerin zâhirine tutunmanın tek yol olduğunu savunan bu ekol hicrî IV. asırdan itibaren bir süre etkili olmuş ise de daha sonra, kısmen yakın bir anlayışa sahip olan Şâfiî mezhebi içinde erimiştir**

➤ CAFERİYYE EKOLÜ

Şîa esasen başlangıçta siyasî, devamında da itikadî bir gruplaşma iken mezhepleşme sürecine bağlı olarak kendine özgü fıkıh doktrin ve uygulaması da geliştirdiğinden Şîa'nın üç büyük fırkası aynı zamanda birer fıkıh mezhebi olarak da görülebilir. İmâmiyye akaid ve fıkıhta Ca'fer es-Sâdık'ın görüşlerini esas aldığından Ca'feriyye olarak da anılır. Ca'ferî fıkıhında Sünnî kesimdeki ehl-i hadis ehl-i re'y ayırımını kısmen andırır tarzda iki temel eğilim görülür ve bunların temsilcileri Ahbârîler ve Usûlîler diye anılırlar. Birinciler hüküm çıkarmada hadisleri esas alır ve Kur'an'ın da ancak bu hadislerle anlaşılabileceğini söylerken ikinci grup kitap, sünnet, icmâ ve akıl şeklinde dört delilden söz eder.

➤ ZEYDİYYE EKOLÜ

- Şîa'nın diğer kolu olan Zeydiyye, fikhî görüşleri itibariyle Hanefî mezhebine bir hayli yakındır.
- ✓ **Mest üzerine meshi, gayri müslimin kestiğini yemeyi ve Ehl-i kitap'tan bir kadınla evlenmeyi câiz görmezler**

➤ TELFİK

- **Telfik, sözlükte, "kumaşın iki kenarını birleştirip dikmek" anlamına gelir. Fıkıh ve usûl-i fıkıhta da bu anlamdan hareketle, farklı hükümlerin bir araya getirilmesini ifade etmek üzere kullanılmıştır. Ancak bu ortak noktanın ötesinde fıkıh ve usûl-i fıkıh eserlerinde telfik başlıca üç anlamda kullanılmıştır:**

a) Fıkıh eserlerinde telfik kelimesi bazan, icthadî ihtilâftan kaynaklanmayan iki farklı hükmü birleştirerek uygulamak anlamında kullanılmıştır. Meselâ, "yemin kefaretinde on fakirin bir kısmını yedirmek, diğerlerini giydirmek şeklinde telfik yapılması câiz değildir" denirken bu mâna kastedilmiştir.

b) Fıkıh usulü eserlerinde telfik bazan, bir meselede önceki müctehidlerin söylemediği ve onların görüşlerinin ortak noktasını ihlâl eden yeni bir görüş ortaya atmak anlamında kullanılmıştır. Daha çok icmâ bahsinde incelenen bu meselenin taklit değil icthad ile ilgili olduğu açıktır. Buna "**icthadda telfik**" denebilir.

c) Fıkıh ve fıkıh usulü eserlerinde, telfik denince daha çok şu anlam kastedilir: Belirli bir meselede birden fazla icthadî görüşü bir arada (veya bir arada sayılabilecek şekilde, yani birincisinin tesiri kalkmadan diğeriyle) amel edip ortaya bu müctehidlerden hiçbirinin kabul etmeyeceği mürekkep bir durumun ortaya çıkması. Telfikin dar anlamı budur. Buna "**taklitte telfik**" denir.

Bu kayıtları şöylece özetlemek mümkündür:

- a) Telfike ihtiyaç duyulması.
- b) Daima kolay hükümleri alarak dinî hayatın keyfliğe dönüştürülmemesi.
- c) Bu yolun "kanuna karşı hile" amacına alet edilmemesi.
- d) Helâl-haram meselelerinde ihtiyata riayet edilmesi.

➤ **TASAVVUF**

- Tasavvuf, kalp temizliğini, güzel ahlâkı ve ruh olgunluğunu konu alır.
- Amaç müminleri terbiye etmek ve mânen yükseltmektir.
- Tasavvuf kelimesi Kur'an'da ve hadislerde geçmez. Hicri ilk iki yüzyılda kişinin kendi iç dünyasındaki derinlik ve zenginliği, coşkulu dindarlığını ifade için genelde zühd, rikak-rekaik, takvâ, ibadet gibi kelimeler kullanılıyor, böyle kimselere de zâhid ve âbid deniliyordu.
- Hicri III. yüzyıldan sonra daha kapsamlı olarak tasavvuf, sûfi, sûfiyye gibi terimler kullanılmaya başlandı ve bir dönemden sonra tasavvuf ayrı bir ilim ve davranış biçimi olarak ortaya çıktı.
- Tasavvufun konusu kalptir.
- Tasavvuf bir kalp ilmidir.
- Sûfilere bu yüzden gönül ehli denilmiştir.

➤ Tasavvufî düşünce Allah korkusu ve Allah sevgisi temeline dayanır.

➤ TASAVVUFTA KURUMLAŞMA DÖNEMİ

➤ Sûfilik ve sûfî cemaatler ortaya çıktıktan sonra bu cemaatler ve örgütler mekânlarla ve binalara ihtiyaç duydular. **İlk zamanlarda** camiler, mescidler, evler, iş yerleri, sûflerin buluşma, konuşma ve meselelerini müzakere etme yerleri idi. Fakat örgütler gelişip yaygınlaşınca yeni mekânlarla ve binalara ihtiyaç duyuldu. Hervevî'nin *Tabakâtü's-sûfiyye*'de dediği gibi **ilk tasavvufî kurum** Suriye'de Remle'de **Hankah adıyla kuruldu**, zamanla hızlı bir artış ve yaygınlık gösterdi. Çeşitli dönemlerde ve bölgelerde bu kurumlara **ribat, tekke, zâviye, dergâh, âsitâne** gibi isimler verildi.

➤ **Bir tekkede** şeyh veya halifesi, çeşitli mertebelerde bulunan müridler, dervişler, tekkede yemek hazırlama, sofraya kurma, odun getirme, temizlik yapma gibi işlerde görevli işçiler, tekkeye yardım eden ve oradaki işlere nezaret eden yöneticiler, misafirler ve garipler bulunur. Bunların düzenli bir biçimde çalışmaları ve görevlerin aksamaması için uyulması gereken birtakım kurallar, bir çeşit yönetmelikler vardır. Bu kuralları ilk defa derli toplu bir biçimde ortaya koyan Ebû Saîd Ebû'l-Hayr (ö. 440/1048) oldu. Ebû Hafs Ömer es-Sühreverdî (ö. 632/1234) *Avârifü'l-maârif* isimli eserinde söz konusu kuralları genişletti ve ayrıntılı bir şekilde ortaya koydu.

➤ TASAVVUFTA SAPMALAR

➤ Sülemî bu konuda Galatâtü's-sûfiyye adıyla bir eser yazmış, Serrâc da elLüm'â'da bu konuya bir bölüm ayırmıştır. Daha sonraki mutasavvıf yazarlar da bu husus üzerinde önemle durarak müslümanları sapkınlığa karşı uyarılmışlardır. Bunlardan bazı örnekleri aşağıya alıyoruz.

1. İbadetin düşmesi inancı. Bazı sözde mutasavvıflar insanın ibadet ve kullukla Allah'a ereceğini, erince ibadet etme yükümlülüğünün düşeceğini ve kulluktan âzat olacağını iddia etmişler: "Yakın gelene kadar Rabbine ibadet et" (el-Hicr 15/99) meâlindeki âyeti bu inanç istikametinde yorumlamışlardır.

2. Riyadan kurtulmak ve ihlâs halini gerçekleştirmek için dinî geleneklere aykırı davranmak gerektiği inancı. Bunlara göre bir müslüman Allah'a kulluk ederken halk unsurunu dikkate almamalı, Allah'tan başkasına değer vermemeli; ister doğru, ister bâtil olsun hiçbir hususta halkla uyum halinde olmayı düşünmemelidir.

3. Velînin peygamberlerden üstün olduğu inancı. Bazı sözde mutasavvıflar Kehf sûresinde anlatılan Mûsâ-Hızır (a.s.) kıssasını ileri sürerek velînin nebîden üstün olduğunu iddia etmişler; çünkü velîler doğrudan, nebîler vasıta ile Allah'tan bilgi alır demişlerdir. Bu bâtil bir inançtır. Zira velîlik, peygamberlik meşalesinden sadece bir pırıltıdır.

4. Her şeyin mubah olduğu inancı. Bazı sözde mutasavvıflara göre eşyada asıl olan mubah oluşturdur. Başkasının hakkına tecavüzü önlemek için yasaklar konulmuştur. Başkalarının haklarına saygı gösteren bir kimse için her şey mubahtır. Bu inançta olanlara İbâhiyye veya Mubahiyye denir.

5. Hulûl inancı. Bunlara göre Allah insan bedenine girer. Bedene girince ondaki insanlık nitelikleri kalkar, yerini tanrılık nitelikleri alır.

6. Cebir inancı. Bazı sözde mutasavvıflar insana nisbet edilmesi gereken her şeyin Allah'a ait olduğunu, aslında insanların iradeleri ve tercih yapma imkânları bulunmadığını, cebir altında olduklarını iddia ederek kişilerin sorumluluğunu ortadan kaldırmışlardır. Bunlar, "Biz kapı gibiyiz, hareket ettiren olursa hareket ederiz" derler. Bu görüşte olanlar aslında sapık olup mutasavvıf görünen kimselerdir.

7. Allah'ı görme inancı. Bazı sözde mutasavvıflar yüce Allah'ı dünyada gördüklerini iddia ederler. Bu iddia da sapıklıktan başka bir şey değildir.

8. Allah Teâlâ'ya karşı saygısız davranmak. Bazı sözde mutasavvıflar Allah'a yakın olma mertebesine erdiklerini, bu mertebede edep ve resmiyetin söz konusu olmadığını iddia ederek Allah ile kulu arasında bulunması gereken edebi gözetmez ve Allah'tan söz ederken çok lâubali ifadeler kullanırlar.

9. Tenâsüh inancı. Bazı sözde mutasavvıflar ölen bir insanın ruhunun, ölmeden evvelki davranışlarına ve yaşayışına bağlı olarak insan veya hayvan şeklinde tekrar dünyaya geldiklerini ve cezalarını çektiklerini iddia ederler, âhirete inanmazlar.

10. İttihat inancı. Bazı sözde mutasavvıflar belli bir yöntem izleyerek beşerî niteliklerden arınan bazı kişilerin Tanrı ile birleştiklerini (ittihat) iddia eder ve insanları tanrılaştırırlar. Gerçek sûfiler ise yaratıcı varlıkla yaratılan varlığı birbirinden ayırır, yaratılan varlığın hiçbir şekilde yaratıcı ile birleşip tanrılaşamayacağına inanırlar

AKAİD BÖLÜMÜ

➔ **Akaid**, akd kökünden türetilmiş olan akîde kelimesinin çoğuludur. **Akîde**, sözlükte "gönülden bağlanılan, düğüm atmışçasına sağlam inanılan şey" demektir. **Dinî literatürde akîde**, "inanılması zorunlu olan ilke" (**iman esası, mü'menün bih**), çoğulu olan akaid kelimesi ise "İslâm dininde inanılması farz olan hususlar, iman esasları, dinin temel kural ve hükümleri" anlamına gelmektedir. Buna göre, dinin temel kural ve hükümlerini oluşturan iman esaslarından bahseden ilme de akaid ilmi denir.

➤ **İMAN**

➤ **A) İMANIN TANIMI ve KAPSAMI**

- **Sözlükte**, "bir kişiyi söylediği sözde tasdik etmek, doğrulamak, söylediğini kabullenmek, gönül huzuru ile benimsemek, karşısındakine güven vermek, güvenlikte olmak, şüpheye yer vermeyecek biçimde içten ve yüreктen inanmak" anlamlarına gelir
- **Terim olarak ise**, Hz. Peygamber'i, Allah Teâlâ'dan getirdiği kesin olarak bilinen hükümlerde (zarûrât-ı dîniyye) tasdik etmek, onun haber verdiği şeyleri tereddütsüz kabul edip bunların gerçek ve doğru olduğuna gönülden inanmak demektir.
 - ❖ Buna göre; imanın hakikati ve özü kalbin tasdikidir. Kalbin tasdiki imanın değişmeyen aslı unsurudur.
 - ❖ İmanın, bir kalp işi, kalbin tasdiki olduğunu gösteren âyet ve hadislerden bazıları şunlardır:
 - ❖ Sahâbîlerden Ammâr b. Yâsir, Kureyş müşriklerinin ağır baskılarına ve ölüm tehditlerine dayanamayarak kalben inanmakla birlikte, diliyle müslüman olmadığını, Hz. Muhammed'in dininden çıktığını söylemiş, bu olay hakkında âyet-i kerîme inerek, Ammâr'ın mümin bir kimse olduğu belirtilmiştir: "Kalbi imanla dolu olduğu halde (inkâra) zorlanan kimse hariç, kim iman ettikten sonra Allah'ı inkâr ederse ve kim kalbini kâfirliğe açarsa, işte Allah'ın gazabı bunlardır. Onlar için büyük bir azap vardır" (en-Nahl 16/106).
 - ❖ **İmanın aslı unsuru** kalbin tasdiki olmakla birlikte kalpte neyin gizli olduğunu insanlar bilemediği için, kalpteki inancın dil ile söylenip açığa vurulması, o kişinin de dünyada bu söz ve ikrarına göre bir işleme tâbi tutulması gerekmektedir. Bu sebeple ikrar, yani kalpte bulunan inancın dil ile ifade edilmesi, imanın bir parçası değil, âdeta onun dünyevî şartıdır.

➤ B) İCMÂLÎ ve TAFSÎLÎ İMAN

- İman, inanılacak hususlar açısından icmâlî ve tafsîlî iman olmak üzere ikiye ayrılır.

1) İCMÂLÎ İMAN

- İnanılacak şeylere kısaca ve toptan inanmak demektir. İmanın en özlü ve en kısa şekli olan icmâlî iman, tevhid ve şehadet kelimelerinde özetlenmiştir.

2) TAFSÎLÎ İMAN

➔ İnanılacak şeylerin her birine, açık ve geniş şekilde, ayrıntılı olarak inanmaya tafsîlî iman denilir. Tafsîlî iman üç derecede incelenir:

- ❖ **Birinci derece**, Allah'a, Hz. Muhammed'in Allah'ın peygamberi olduğuna ve âhiret gününe kesin olarak inanmaktır. Bu, icmâlî imana göre daha geniştir. Çünkü burada âhirete iman da yer almaktadır.
- ❖ **İkinci derece**, Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe, öldükten sonra tekrar dirilmeye, cennet ve cehennem, sevap ve azabın varlığına, kazâ ve kadere ayrı ayrı inanmaktır. Tafsîlî imanın ikinci derecesi amentüde ifade edilen prensiplerdir.
- ❖ **Üçüncü derece**, Hz. Muhammed'in Allah katından getirdiği, bize kadar da tevâtür yoluyla ulaştırılan bütün haberleri ve hükümleri tasdik etmektir.

➤ C) TAKLÎDÎ ve TAHKÎKÎ İMAN

➔ Delillere dayalı olmaksızın sadece çevrenin telkini ile meydana gelen ve âdeta kişinin İslâm toplumunda doğup büyümüş olmasının tabii sonucu olarak gözükten imana **taklîdî iman** denilir.

➔ Delillere, bilgiye, araştırma ve kavramaya dayalı imana ise **tahkîkî iman** denir. Aslanan her müslümanın tahkîkî imana sahip olması, neye, niçin ve nasıl inandığının bilincini taşımasıdır.

➤ İMANIN GEÇERLİ OLMASININ ŞARTLARI

1. İmanın dünyada hür iradeye dayalı bir tercih olması, baskı, tehdit veya dünya hayatından ümit kesme (**ye's**) durumunda gerçekleşmemiş bulunması gerekir
2. Mümin, iman esaslarından birini inkâr anlamına gelen tutum ve davranışlardan kaçınmalıdır
3. Mümin Allah'ın rahmetinden ne ümitsiz ne de emin olmalıdır. Korku ile ümit arasında bulunmalıdır.

➤ İMAN-İSLÂM İLİŞKİSİ

➔ İslâm sözlükte, "itaat etmek, boyun eğmek, bağlanmak, bir şeye teslim olmak, esenlikte kılmak" anlamlarına gelir. Terim olarak, "yüce Allah'a itaat etmek, Hz. Peygamber'in din adına bildirmiş olduğu şeylerin hepsini kalp ile tasdik edip dil ile söyleyerek, inandıklarını yaşamak, sözleri ve davranışları ile kabul edip benimsediğini göstermek" demektir

➤ BÜYÜK GÜNAH KAVRAMI

- Arapça'da kebir (çoğulu kebâir) kelimesi ile ifade edilen büyük günah, bozgunculuğa sebep olan, hakkında tehdit edici bir nas (âyet ve hadis) bulunan, işleyenin dünyada veya âhirette cezalandırılmasına sebep olan büyük suçlar ve davranışlara denir.

➤ TASDİK ve İNKÂR BAKIMINDAN İNSANLAR

- İnsanlar tasdik ve inkâr açısından üç grupta incelenebilirler.

➤ MÜMİN

- Allah'a, Hz. Peygamber'e ve O'nun haber verdiği şeylere yürekten inanıp, kabul ve tasdik eden kimseye mümin denir. Müminler âhirette cennete girecekler, orada pek çok nimetlere kavuşacaklardır. Günahkâr müminler, suçları ölçüsünde âhirette cezalandırılırsalar da sonunda cennete konulacaklardır. Müminlerin ebedî cennetlik olacağına dair Kur'an'da pek çok âyet vardır.

➤ KÂFİR

- İslâm dininin temel prensiplerine inanmayan, Hz. Peygamber'in yüce Allah'tan getirdiği kesin olan ve tevâtür yoluyla bize kadar ulaşmış bulunan esaslardan (zarûrât-ı dîniyye) bir veya birkaçını yahut da tamamını inkâr eden kimseye kâfir denir. Meselâ namazın farz, şarabın haram oluşunu inkâr eden, meleklerin ve cinlerin varlığını kabul etmeyen kimse kâfirdir. Kâfir sözlükte "örtün" anlamına gelmektedir.

➤ MÜNAFİK

- Allah'ın birliğini, Hz. Muhammed'in peygamberliğini ve onun, Allah'tan getirdiklerini kabul ettiklerini söyleyerek, müslümanlar gibi yaşadıkları halde, kalpten inanmayan kimselere **münafık** denir. Münafıkların içi başka dışı başkadır. Sözü özüne uygun değildir.

➤ KÜFÜR ve ŞİRK

- **KÜFÜR** kelime olarak "örtmek" demektir. Dinî literatürde ise Hz. Peygamber'i Allah'tan getirdiği şeylerde yalanlayıp, onun getirdiği kesinlikle sabit dinî esaslardan bir veya birkaçını inkâr etmek anlamına gelir. Sözlükte "ortak kabul etmek" anlamına gelen **ŞİRK**, terim olarak Allah Teâlâ'nın tanrılığında, isim, sıfat ve fiillerinde, eşi, dengi ve ortağı bulunduğunu kabul etmek demektir

➤ İMAN ile KÜFÜR ARASINDAKİ SINIR

- İman, Hz. Peygamber'in getirdiklerinin hepsini tasdik, küfür de inkâr etmektir. Buna göre, iman ile küfrü belirleyen başlıca ayıraç kalbin tasdikidir. Ancak kalbin tasdiki, insanlar tarafından bilinemediğinden, ikrar ve ikrarı gösteren dinî görevleri yerine getirmek, yani amel, kalpteki imanın varlığının göstergesi olarak kabul edilmiştir.

➤ TEKFİR

- **Tekfir**, müslüman olduğu bilinen bir kişiyi, inkâr özelliği taşıyan inanç, söz veya davranışından ötürü kâfir saymak demektir. **İrtidad** ise müslümanın dinden çıkması anlamına gelir. Dinden çıkana **mürted** denilir. Bu itibarla tekfir bir şahsın başkaları tarafından küfrüne hükmedilmesi, irtidad ise kişinin kendi irade ve ifadesiyle İslâm'dan ayrılması ve hukuk düzeni tarafından da mürted sayılması demektir

ALLAH'a İMAN

a) Allah İnanıcı

- Allah'a iman, Allah'ın var ve bir olduğuna, bütün üstünlük sıfatlarıyla nitelenmiş ve noksan sıfatlardan uzak ve yüce bulunduğuna inanmaktır. Bir başka deyişle Allah hakkında vâcip (zorunlu, gerekli), câiz ve imkânsız sıfatları bilip öylece kabul etmektir.

b) Allah'ın varlığı ve birliği

- İslâm akaidine göre Allah birdir ve tektir. Bu bir oluş, sayı yönüyle bir "bir"lik değildir. Çünkü sayı bölünebilir ve katlanabilir. Allah böyle olmaktan yücedir. O'nun bir oluşu, zâtında, sıfatlarında, isimlerinde ve fiillerinde, rab oluşunda ve hâkimiyetinde eşi ve benzeri olmayışı yönündendir. İhlâs sûresinde Allah'ın bir olduğu, hiçbir şeye muhtaç olmadığı, doğurmadığı ve doğurulmadığı, O'nun hiçbir denginin bulunmadığı ifade edilirken, Kâfirûn sûresinde de ibadetin ancak Allah'a yapılacağı, Hz. Peygamber'in, kâfirlerin taptıklarına önceden tapmadığı gibi, sonra da tapmayacağı ısrarla vurgulanmaktadır.
- Mekke'de nâzil olan Kur'an âyetlerinin birçoğu doğrudan tevhidi telkin etmekte, bir kısmı da şirki reddetmektedir. Allah'ı yegâne ilâh, Rab ve otorite olarak tanımak, birliğini ikrar etmek, her çeşit ortaktan uzak olduğuna inanmakla gerçekleşen tevhid, İslâm dininin en önemli özelliğidir.

c) Allah'ın İsim ve Sıfatları

1. "Allah" Özel İsmi

- Kendisine ibadet edilen yüce varlığın özel ismidir. Özel isimler diğer dillere tercüme edilemezler. Hatta Arapça olan bir başka kelimenin onun yerinitutması da mümkün değildir. Bu sebeple bilginler ister Arapça olsun, ister diğer herhangi bir dilden olsun, başka bir kelimenin "Allah" isminin yerini tutamayacağı konusunda fikir birliği içindedirler. Ancak Kur'an'da, Allah kelimesinin işaret ettiği zât için ilâh, mevlâ, rab gibi isimler de kullanılmıştır.

2. İsm-i A‘zam

- Bu tamlama, sözlükte “en büyük isim” anlamına gelmektedir. Terim olarak Allah'ın en güzel isimleri içerisinde yer alan bazı isimleri için kullanılmıştır. Bir grup İslâm âlimi, Allah'ın isimlerinin hepsinin eşit derecede büyük ve üstün olduğunu söylemiş, birini diğerlerinden ayırmamışlardır. Bir grup ise hadisleri göz önünde bulundurarak, bazı isimlerin diğerlerinden daha büyük ve faziletli olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Fakat Allah'ın en büyük isminin hangisi olduğunu kesin olarak belirlemek mümkün değildir. Çünkü bu hadislerin bir kısmında Allah ismi, bir kısmında ise rahmân, rahîm (esirgeyen, bağışlayan), el-hayyü'l-kayyûm (diri ve her şeyi ayakta tutan), zü'l-celâli ve'l-ikrâm (ululuk ve ikram sahibi) isimleri Allah'ın en büyük ismi olarak belirtilmektedir.

3. Esmâ-i Hüsnâ

- İsm-in çoğulu olan **esmâ** kelimesi ile, “en güzel” anlamındaki **hüsnâ** kelimesinin oluşturduğu bir sıfat tamlaması olan **esmâ-i hüsnâ** (el-esmâü'lhüsnâ), yüce Allah'ın bütün isimleri için kullanılan bir terimdir.
- Tirmizî ve İbn Mâce'nin rivayet ettikleri bir hadiste bu doksan dokuz isim tek tek sayılmıştır (Tirmizî, “Da‘avât”, 82; İbn Mâce, “Duâ”, 10).

Bu isimler şunlardır:

Allah, **Rahmân** (esirgeyen), **Rahîm** (bağışlayan), **Melik** (buyrukları tutulan), **Kuddûs** (noksanlıklardan arınmış), **Selâm** (yaratıklarını selâmette kılan), **Mü'min** (inananları güvenlikte kılan), **Müheymin** (hükmü altına alan), **Azîz** (ulu, galip), **Cebbâr** (dilediğini zorla yaptırma gücüne sahip olan), **Mütekebbir** (yegâne büyük), **Hâlik** (yaratıcı), **Bârî** (eksiksiz yaratan), **Musavvir** (her şeye şekil veren), **Gaffâr** (günahları örtücü, mağfireti bol), **Kahhâr** (isyankârları kahreden), **Vehhâb** (karşılıksız veren), **Rezzâk** (rızkılandıran), **Fettâh** (hayır kapılarını açan), **Alîm** (her şeyi bilen), **Kabız** (ruhları kabzedemeyen, can alan), **Bâsıt** (rızkı genişleten, ömürleri uzatan), **Hâfid** (kâfirleri alçaltan), **Râfi‘** (müminleri yükselten), **Muiz** (yücelten, aziz kılan), **Müzil** (değersiz kılan), **Semî‘** (işiten), **Basîr** (gören), **Hakem** (hükmedici, iyiyi kötünden ayırt edici), **Adl** (adaletli), **Latîf** (kullarına lutfeden), **Habîr** (her şeyden haberdar), **Halîm** (yumuşaklık sahibi), **Azîm** (azametli olan), **Gaffûr** (çok affedici), **Şekûr** (az amele bile çok sevap veren), **Alî** (yüce, yüceltici), **Kebîr** (büyük), **Hafîz** (koruyucu), **Muhît** (kuşatan), **Rezzâk** (rızkılarını yaratan), **Hasîb** (hesaba çeken), **Celîl** (yücelik sıfatları bulunan), **Kerîm** (çok cömert), **Rakîb** (gözetemeyen), **Mucîb** (duaları kabul eden), **Vâsi‘** (ilmi ve rahmeti geniş), **Hakîm** (hikmet sahibi), **Vedûd** (müminleri seven), **Mecîd** (şerefi yüksek), **Bâis** (öldükten

sonra diriltten ve peygamber gönderen), **Şehîd** (her şeye şahit olan), **Hak** (hakkın kendisi), **Vekîl** (kulların işlerini yerine getiren), **Kavî** (güçlü, kuvvetli), **Mefîn** (güçlü, kudretli), **Vefî** (müminlere dost ve yardımcı), **Hamîd** (övgüye lâyık), **Muhsî** (her şeyi sayan, bilen), **Mübdî** (her şeyi yokluktan çıkararak), **Muîd** (öldürüp yeniden diriltten), **Muhyî** (hayat veren, diriltten), **Mümît** (öldüren), **Hay** (diri), **Kayyûm** (her şeyi ayakta tutan), **Vâcid** (istediğini istediği anda bulan), **Mâcid** (şanı yüce ve keremi çok), **Vâhid** (bir), **Samed** (muhtaç olmayan), **Kadir** (kudret sahibi), **Muktedir** (her şeye gücü yeten), **Mukaddim** (istediğini öne alan), **Muahhir** (geri bırakan), **Evvel** (başlangıcı olmayan), **Âhir** (sonu olmayan), **Zâhir** (varlığı açık olan), **Bâtın** (zât ve mahiyeti gizli olan), **Vâlî** (sahip), **Müteâlî** (noksanlıklardan yüce), **Ber** (iyiliği çok), **Tevvâb** (tövbeleri kabul edici), **Müntakim** (âsilerden intikam alan), **Afûv** (affedici), **Raûf** (şefkati çok), **Mâlikü'l-mülk** (mülkün gerçek sahibi), **Zü'l-celâli ve'l-ikrâm** (ululuk ve ikram sahibi), **Muksit** (adaletli), **Câmi'** (birbirine zıt şeyleri bir araya getirebilen), **Ganî** (zengin, kimseye muhtaç olmayan), **Muğnî** (dilediğini muhtaç olmaktan kurtaran), **Mâni'** (istediği şeylere engel olan), **Zâr** (dilediğini zarara sokan), **Nâfi'** (dilediğine fayda veren), **Nûr** (aydınlatan), **Hâdî** (hidayete erdiren), **Bedî'** (çok güzel yaratan), Bâkî (varlığı sürekli olan), **Vâris** (mülkün gerçek sahibi), **Reşîd** (yol gösterici), **Sabûr** (çok sabırlı).

➡ ALLAH'IN SIFATLARI

AA) ZÂTÎ SIFATLAR

- 1. Vücûd.** “Var olmak” demektir. Allah vardır, varlığı başkasından değil, zâtının gereğidir, varlığı zorunludur. **Vücûdun zıddı** olan yokluk Allah hakkında düşünülemez.
- 2. Kîdem.** “Ezelî olmak, başlangıcı olmamak” demektir. Ezelî (kadîm) varlıktır. **Kîdem sıfatının zıddı** olan sonradan olma (hudûs) Allah hakkında düşünülemez.
- 3. Beka.** “Varlığının sonu olmamak, ebedî olmak” demektir. Allah'ın sonu yoktur. Ezelî olanın ebedî olması da zorunludur. Bekanın zıddı olan sonu olmak (fenâ) Allah hakkında düşünülemez.
- 4. Muhâlefetün li'l-havâdis.** “Sonradan olan şeylere benzememek” demektir. Allah'tan başka her varlık sonradan olmuştur.
- 5. Vahdâniyyet.** “Allah Teâlâ'nın zâtında, sıfatlarında ve fiillerinde bir ve tek olması, eşi, benzeri ve ortağının bulunmaması” demektir. **Vahdâniyyetin zıddı olan** birden fazla olmak (taaddüd), eşi ve ortağı bulunmak (şirk), Allah hakkında düşünülmesi imkânsız olan sıfatlardandır.
- 6. Kıyâm bi-nefsihî.** “Varlığı kendiliğinden olmak, var olmak için bir başka varlığa ihtiyaç duymamak” demektir. Allah kendiliğinden vardır. Başkasına muhtaç olmak (kıyâm bi-gayrihî), Allah hakkında düşünülemez.

BB) SÜBÛTÎ SIFATLAR

- 1. Hayat.** “Diri ve canlı olmak” demektir. Yüce Allah diridir ve canlıdır. Her şeye, kuru ve ölü toprağa can veren O'dur. Ezelî ve ebedî bir hayata Sahiptir

2. İlim. “Bilmek” demektir. Allah her şeyi bilendir. Olmuşu, olanı, olacağı, gelmiş, geçmiş, gizliyi, açığı bilir. Allah'ın bilgisi yaratıkların bilgisine benzemez, artmaz, eksilmez. O, her şeyi ezeli ilmiyle bilir.

3. Semî'. “İşitmek” demektir. Allah işiticidir. Gizli, açık, fısıltı halinde, yavaş sesle veya yüksek sesle ne söylenirse Allah işitir, duyar

4. Basar. “Görmek” demektir. Yüce Allah her şeyi görücüdür. Hiçbir şey Allah'ın görmesinden gizli kalmaz. Saklı, açık, aydınlık, karanlık ne varsa Allah görür. Görmemek (âmâlık) Allah hakkında düşünülemez.

5. İrade. “Dilemek” demektir. Allah dileyicidir. Allah varlıkların konumlarını, durumlarını ve özelliklerini belirleyen varlıktır. Allah'ın dilediği olur, dilemediği olmaz. İrade sıfatının zıddı olan iradesizlik ve zorunda olmak (îcâb bi'zzât) Allah hakkında düşünülemez

Allah Teâlâ'nın iki türlü iradesi vardır:

➔ **Tekvînî İrâde.** Tekvînî (yapma, yaratma ile ilgili) irâde; bütün yaratıkları kapsamaktadır. Bu irâde, hangi şeye yönelik gerçekleşirse, o şey derhal meydana gelir. "Biz bir şeyin olmasını istediğimiz zaman ona sözümüz sadece "ol" dememizdir. Hemen oluverir" (en-Nahl 16/40) anlamındaki âyette belirtilen irade bu çeşit bir iradedir.

➔ **Teşrîî İrâde.** Teşrîî (yasama ile ilgili) iradeye dinî irade de denir. Yüce Allah'ın bir şeyi sevmesi ve ondan hoşnut olması, onu emretmesi demektir. Allah'ın bu mânadaki bir irade ile bir şeyi dilemiş olması, o şeyin meydana gelmesini gerekli kılmaz. "Muhakkak ki Allah adaleti, iyiliği ve akrabaya yardım etmeyi emrediyor (irade ediyor)..." (en-Nahl 16/90) meâlindeki âyetteki irade bu çeşit bir iradedir

6. Kudret. “Gücü yetmek” demektir. Allah sonsuz bir güç ve kudret sahibidir. Kudret sıfatının zıddı olan acizlik ve güç yetirememek (acz), Allah hakkında düşünülemez. O'nun kudretinin yetişemeyeceği hiçbir şey yoktur.

7. Kelâm. “Söylemek ve konuşmak” demektir. Allah bu sıfatı ile peygamberlerine kitaplar indirmiş, bazı peygamberler ile de konuşmuştur. Ezeli olan kelâm sıfatının mahiyeti bizce bilinemez.

8. Tekvîn. “Yaratmak, yok olanı yokluktan varlığa çıkarmak” demektir. Yüce Allah yegâne yaratıcıdır. O, ezeli ilmiyle bilip dilediği her şeyi sonsuz güç ve kudretiyle yaratmıştır.

MELEKLERE İMAN

- ❖ **Sözlükte** "haberci, elçi, güç ve kuvvet" anlamlarına gelen melek, Allah'ın emriyle çeşitli görevleri yerine getiren, gözle görülmeyen nûrânî ve ruhanî varlıktır

MELEKLERİN ÖZELLİKLERİ

1. Melekler nûrdan yaratılmış; yemek, içmek, erkeklik, dişilik, uyumak, yorulmak, usanmak, gençlik, ihtiyarlık gibi fiillerden ve özelliklerden arınmış nûrânî ve ruhanî varlıklardır
2. Melekler Allah'a isyan etmezler, Allah'ın emrinden çıkmazlar, asla günah işlemezler, hangi iş için yaratılmış iseler o işi yaparlar. "Onlar, üstlerindeki Rablerinden korkarlar ve kendilerine ne emrolunursa onu yaparlar"(en-Nahl 16/50; ayrıca bk. el-Enbiyâ 21/26-28; et-Tahrîm 66/6).
3. Melekler, son derece süratli, güçlü ve kuvvetli varlıklardır: "Gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer üçer ve dörder kanatlı elçiler yapan Allah'a hamdolsun. O, yaratmada dilediği artırmayı yapar. Şüphesiz Allah her şeye gücü yetendir" (el-Fâtır 35/1). İslâmî kaynaklarda meleklerin kanatları olduğu bildirilmekle birlikte bu kanatların mahiyeti konusunda bir şey söylemek mümkün değildir
4. Melekler Allah'ın emir ve izniyle çeşitli şekil ve kılıklara bürünebilirler. Cebrâil (a.s) Hz. Peygamber'e ashaptan Dihye şeklinde görünmüş, bazan kimsenin tanımadığı bir insan şeklinde gelmiştir. Yine Cebrâil (a.s), Hz. Meryem'e bir insan şeklinde görünmüş (Meryem 19/16-17), meleklerden bir grup, Hz. İbrâhim'e bir oğlu olacağı müjdesini getiren insanlar şeklinde gelmiş, o da onları misafir zannederek kendilerine yemek hazırlamış, fakat yemediklerini görünce korkmuş, sonra da melek olduklarını anlamıştır (Hûd 11/69-70). Bu âyetten meleklerin yiyip içmedikleri sonucu da çıkmaktadır
5. Melekler gözle görünmezler. Onların görünmeyişleri, yok olduklarından değil, insan gözünün onları görebilecek kabiliyet ve kapasitede yaratılmamış olmasındandır. Melekler peygamberler tarafından aslî şekilleriyle görülmüşlerdir. Asıl şekillerinden çıkıp bir başka maddî şekle, meselâ insan şekline girmeleri durumunda diğer insanlarca da görülmeleri mümkün olur. Cibrîl hadisi diye bilinen, iman, islâm ve ihsan kavramlarının tanımlarının yapıldığı hadiste belirtildiği gibi, Cebrâil ashap tarafından insan şeklinde görülmüştür (bk. Buhârî, "İmân", 37; Müslim, "İmân", 1; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 15)
6. Melekler gaybı bilemezler. Çünkü gaybı, ancak Allah bilir. Eğer Allah tarafından kendilerine gayba dair bir bilgi verilmiş ise, ancak o kadarını bilebilirler.

MELEKLERİN GÖREVLERİ VE ÇEŞİTLERİ

CEBRÂİL, dört büyük melekten biridir. Allah tarafından vahiy getirmekle görevlidir. Cebrâil'e (a.s.) güvenilir ruh anlamına gelen "er-Rûhu'l-emîn" de denilmiştir: "O (Kur'an'ı) korkutuculardan olasin diye Rûhulemîn senin kalbine indirmiştir" (eş-Şuarâ 26/193-194). Bir başka âyette de ona **Rûhulkudüs** adı verilmiştir: "...Kur'an'ı Rabbinden hak olarak Rûhulkudüs indirmiştir" (en-Nahl 16/102). Cebrâil, meleklerin en üstünü ve en büyüğü, Allah'a en yakını olduğu için kendisine "meleklerin efendisi" anlamında seyyidü'l-melâike denilmiştir.

MÎKÂİL, dört büyük melekten biri olup, kâinattaki tabii olayları ve yaratıkların rızıklarını idare etmekle görevlidir.

Peygamber Efendimizin Mikail'den söz etmesinin önemli sebeplerinden bir tanesi, Yahudilerin bu büyük meleğe atfettikleri ve İslâm inancıyla bağdaşmayan özellikleri sebebiyledir (Yahudilere göre Mikail onların koruyucu meleği, Cebrail onların düşmanıdır).

Peygamber Efendimize soru soran Yahudiler, sordukları bütün sorulara cevap alındıktan sonra, son olarak kendisine vahyin kimin vasıtasıyla gönderildiğini sormuşlardır. Yani vahiy meleğinin kim olduğunu öğrenmek istemişlerdir. Peygamber Efendimiz de, vahyi Cebrail Aleyhisselâm'ın getirdiğini ve böylece vahiy meleğinin Cebrail olduğunu buyurmuştur. Bu ifade ise Yahudilerin hoşuna gitmemiştir. Çünkü, onların inancına göre Cebrail Yahudilerin düşmanıdır. Ayrıca, Cebrail'i sefaletin ve felâketin meleği olduğunu iddia etmişlerdir.

Peygamber Efendimize sordukları son soruya, istemedikleri bir cevap alan Yahudiler, bu seferde meleklerden bir dostunun olup olmadığını sormaya başlamışlardır. Bu soruya da Cebrail'dir diye cevap veren Peygamber Efendimiz, Cebrail'in vazifeli olup Cenâb-ı Hak tarafından bütün peygamberlere gönderildiğini ve hepsinin de istisnasız dostu olduğunu sözlerine ilâve etmiştir. Tabi olmamak için bahane arayan Yahudiler, bu sefer de Cebrail Aleyhisselâm'ı bahane ederek dâvetini reddetmişler, şayet dostun Cebrail değil de başka bir melek olsaydı, biz sana tabi olurduk demişlerdir.

Cebrail Aleyhisselâm'ı bahane edip tabi olmayan Yahudilere, Peygamber Efendimiz tarafından sebebi sorulmuştur. Onlar da, Cebrail'in kendi düşmanları olduğunu söylemişlerdir. Peygamber Efendimiz ile bazı Yahudiler arasında cereyan eden bu görüşmeden sonra Kur'an-ı Kerim'in Bakara Suresi'nin 97 ve 98. ayetleri nazil olmuştur; "De ki: Cebrail'e kim düşman ise şunu iyi bilsin ki Allah'ın izniyle Kur'an-ı senin kalbine bir hidayet rehberi, önce gelen kitapları doğrulayıcı ve müminler için de müjdecî olarak o indirmiştir./ Kim, Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrail'e ve Mikail'e düşman olursa bilsin ki Allah da inkârcı kâfirlerin düşmanıdır."

İSRÂFİL, sûra üflemeyle görevli melektir. İsrâfil, sûra iki kez üfleyecek, ilkinde kıyamet kopacak, ikincisinde ise tekrar diriliş meydana gelecektir. Ayrıca

İsrâfîl'in, "**Levh-i Mahfuz**"* da yazılanları okumak ve ilgili meleğe haber vermekle de görevli olduğu bilinmektedir.

AZRÂÎL ise, görevi ölüm sırasında canlıların ruhunu almak olduğu için "**melekü'l-mevt**" (ölüm meleği) adıyla anılmıştır: "De ki: Size vekil kılınan ölüm meleği canınızı alacak, sonra Rabbinize döndürüleceksiniz" (es-Secde 32/11).

KİRÂMEN KÂTİBÎN (Hafaza), insanın sağında ve solunda bulunan iki meleğin adıdır. Sağdaki melek iyi iş ve davranışları, soldaki ise kötü iş ve davranışları tesbit etmekle görevlidir. Hafaza melekleri adı da verilen bu melekler kıyamet günü hesap sırasında yapılan işlere şahitlik de edeceklerdir.

MÜNKER VE NEKİR, ölümden sonra kabirde sorgu ile görevli iki melektir.

"Bilinmeyen, tanınmayan, yadırganan" anlamındaki münker ve nekir, mezardaki ölüye, hiç görmediği bir şekilde görünecekleri için bu ismi almışlardır.

Bu iki melek kabirde ölülere, "Rabbin kim? Peygamberin kim? Kitabın ne?" diye sorular yöneltecekler, alacakları cevaplara göre ölüye iyi veya kötü davranacaklardır.

HAMELE-İ ARŞ, arşı taşıyan meleklerin adıdır. Kur'an'da haklarında şöyle buyrulur: "Arşı yüklenen, bir de onun çevresinde bulunanlar (melekler) Rablerini hamd ile tesbih ederler. O'na iman ederler..." (el-Mü'min 40/7; ayrıca bk. el-Hâkka 69/17).

MUKARREBÛN VE İLLİYYÛN adıyla anılan melekler, Allah'ı tesbih ve anmakla görevli olup, Allah'a çok yakın ve O'nun katında şerefli mevki bulunan meleklerdir (en-Nisâ 4/172).

HÂRÛT-MÂRÛT: Kur'an'da adı geçen bu iki meleğin Bâbil halkını imtihan etmek ve onları sihir konusunda bilinçlendirmek için gönderildiği belirtilmektedir.

➔ Ahirette müminleri selamlayarak karşılayacak olan cennet bekçilerinden ve cehennemlikleri korkutan görevli meleklerden bahsedilmektedir. Kuranda bunlara genel olarak **HÂZİN** denir.

➔ Cehennem bekçilerini temsil eden melek **MALİK**

➔ Cennet meleği ise **RİDVAN** olarak geçer.

➔ İNSANLARLA MELEKLER ARASINDAKİ ÜSTÜNLÜK DERECESESİ

- ❖ Ehl-i Sünnet'e göre insanlar içinden seçilen peygamberler, meleklerin peygamberleri durumunda olan büyük meleklerden daha üstündür. Çünkü yüce Allah insan için "halife" tabirini kullanarak (el-Bakara 2/30) onu melekler karşısında yüceltmış, Hz. Âdem'e secde etmeleri için meleklerle emretmiş, eşya ve âlemi meleklerle gösterip bunların adlarını sorduğu zaman melekler cevap verememiş, Hz. Âdem ise birer birer saymıştır.

➔ CİN VE ŞEYTAN

➤ CİN

- ➔ Sözlükte, "gizli ve örtülü varlık, görülmeyen şey" anlamına gelen cin, terim olarak duyu organlarıyla algılanamayan, çeşitli şekillere girebilen; ateşten yaratılmış, mânevî, ruhanî ve gizli varlıklara verilen bir addır.
 - ❖ Cinler, duyu organlarıyla algılanamayan varlıklar olduğu için, onlar hakkındaki tek bilgi kaynağı vahiydir.
 - ❖ Kur'an'a göre insan topraktan, cinler ise ateşten yaratılmıştır: *"Cinleri öz ateşten yarattı"* (er-Rahmân 55/15), *"Andolsun biz insanı, kuru kara çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan yarattık. Cinleri de daha önce, zehirli ateşten yarattık"* (el-Hicr 15/26-27). Sonuncu âyet cin türünün insan türünden önce yaratıldığını da göstermektedir.
 - ❖ Kur'an'da cinlerden bahseden, yirmi sekiz âyetten oluşan ve Cin sûresi diye bilinen bir sûre bulunmaktadır. Bu sûrede de dile getirildiği gibi, cinler çeşitli gruplara bölünmüşlerdir. Cinlerin bir kısmı müslümandır. Bir kısmı da kâfirdir. Kâfir olanları cinlerin çoğunluğunu oluştururlar. Cinlerin mümin olanları, müminlerle beraber cennette, kâfir olanları da kâfirlerle beraber cehennemde kalacaklardır.
 - ❖ Cinler çeşitli şekillere girebilecek ve insanların yapamayacağı bazı işlerin üstesinden gelebilecek yetenekte yaratılmıştır. Hz. Süleyman Sebe melikesinin tahtını getirtmek istediğinde cinlerden birinin, o henüz yerinden kalkmadan tahtı getirebileceğini söylemesi (en-Neml 27/39) bunu göstermektedir. Cinin Hz. Süleyman'la karşılıklı konuşması, onların gözle görülebilecek bir şekle girebileceklerine işarettir. Allah cinleri Hz. Süleyman'ın emrine vermiş, o da cinleri ağır ve meşakkatli işlerde kullanmıştır.

- ❖ Cinlerin mutlak gayba dair bilgileri yoktur. Ancak hayat sürelerinin uzunluğu, ruhanî ve mânevî varlıklar olmaları, meleklerden haber çalmaları gibi sebeplerle, insanların bilmediği, geçmişe ve şu ana ait bazı olayları bilebilirler. Ancak bu durum, cinlerin insandan daha üstün varlıklar olduğunu göstermez.
- ❖ Cinler de insanlar gibi iman ve ilâhî emirlere itaat etmekle yükümlüdürler: "*Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım*" (ez-Zâriyât 51/56). Cinler tıpkı insanlar gibi yerler, içerler, evlenir ve çoğalırlar,erkeklik ve dişilikleri vardır, doğar, büyür ve ölürlür. Ancak cinlerin ömrü,insanlarınkine göre epeyce uzundur.

➤ ŞEYTAN

- ➔ Gözle görülmeyen fakat varlığı kesin olan, azgınlık ve kötülükte çok ileri giden, kibirli, âsi, insanları saptırmaya çalışan cinlere şeytan adı verilir.

- ❖ Kur'ân-ı Kerîm'de ilk şeytandan İblîs diye söz edilir, İblîs, azmış ve Rabbinin buyruğuna isyan ederek sapıklığa düşmüş cinlerdendir. "*Hani biz meleklerle Âdem'e secde edin demiştik. İblîs hariç hepsi secde ettiler. O yüz çevirdi, büyüklük tasladı ve kâfirlerden oldu*" (el-Bakara 2/34) anlamındaki âyet, onun melek olduğunu göstermez. Çünkü bu âyette, ifadenin çoğunluğa göre düzenlenmesi kuralına uygun bir üslup kullanılmıştır. "...İblîs cinlerdendi;Rabbinin emrinden dışarı çıktı..." (el-Kehf 18/50) âyetinden de açıkça anlaşılacağı gibi, aslında o bir cindir. Allah'a ibadet ederek derecesini yükseltmiş, melekler arasına karışmış, daha sonra da isyanı yüzünden bu konumunu yitirmiştir.

KİTAPLARA İMAN

1) İLÂHÎ KİTAP KAVRAMI VE KİTAPLARA İMAN

- ❖ Kitap, sözlükte "**yazmak ve yazılı belge**" anlamına gelir. Terim olarak ise, Allah Teâlâ'nın kullarına yol göstermek ve aydınlatmak üzere peygamberine vahyettiği sözlere ve bunun yazıya geçirilmiş şekline denilir.
- ❖ Çoğulu "**kütüb**"dür. Hıristiyan ve yahudilere ilâhî kitap olarak İncil ve Tevrat verildiğinden onlara "**Ehl-i kitap**" denilmiştir. İlâhî kitaplara Allah katından indirilmiş olması sebebiyle "**kütüb-i münzele**" veya "**semavî kitaplar**" da denilir.

➤ SUHUF

- Sahife kelimesinin çoğulu olan suhuf, dar bir çevrede, küçük topluluklara, ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde indirilen birkaç sayfadan oluşmuş küçük kitap ve risâlelere denilir. Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrâhim ve Mûsâ'ya indirilen sayfalardan bahseden iki âyet vardır (en-Necm 53/36-37; el-A'lâ 87/14-19). Bunun dışında Kur'an'da ve mütevâtir hadislerde suhuf ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Ebû Zer'den rivayet edilen bir zayıf hadise göre sayfaların sayısı 100 olup şu peygamberlere indirilmiştir: **Hz. Âdem'e 10 sayfa, Hz. Şit'e 50 sayfa, Hz. İdrîs'e 30 sayfa, Hz. İbrâhim'e 10 sayfa** (bk. Süyûtî, ed-Dürü'lmenşür, VIII, 489; Âlûsî, Rûhu'l-meânî, XV, 141-142). Bugün bu sayfalardan elimizde hiçbir şey yoktur

➤ TEVRAT

- **Tevrat İbrânîce bir kelime olup "kanun, şeriat ve öğreti"** anlamlarına gelir. Hz. Mûsâ'ya indirilmiştir. **Tevrat'a Ahd-i Atık ve Ahd-i Kadîm de (Eski Ahit)** denilir

➤ ZEBUR

- **Kelime olarak** "yazılı şey ve kitap" anlamına gelen Zebur, Hz. Dâvûd'a indirilmiş olan ilâhî kitabın adıdır. Bu konuda Kur'an'da şöyle buyrulur: "...Gerçekten biz, peygamberlerin kimini kiminden üstün kıldık. Dâvûd'a da Zebur'u verdik" (el-İsrâ 17/55).
- Zebur, ilâhî kitapların en küçüğü olup, yeni dinî hükümler getirmemiştir. Bugün elde mevcut olan Zebur nüshaları, lirik söyleyiş ve ilâhîlerden, Allah'a övgü ve hikmetli sözlerden ve birtakım nasihatlerden meydana gelmiştir. **Mezmûrlar adıyla Eski Ahid'de** yer almaktadır.

➤ D) İNCİL

- **İncil kelime olarak** "müjde, tâlim ve öğretici" anlamına gelir. Hz. İsa aracılığıyla İsrâiloğulları'na indirilmiştir. İncil'e, Allah'tan Hz. İsa'ya indirildiği şekliyle inanmak imanın gereklerindedir. Fakat bugün İncil'in orijinal metni de diğer bozulmuş kitaplar gibi elde yoktur. Bozulmuş ve insanlar tarafından müdahaleye mâruz kalmış şekli vardır. İncil'e **Ahd-i Cedîd de (Yeni Ahit)** denilir.

➤ E) KUR'AN

- Allah tarafından gönderilen ilâhî kitapların sonuncusu olan Kur'an-ı Kerim, son peygamber Hz. Muhammed'e indirilmiştir. Sözlükte "toplamak, okumak, bir

araya getirmek" anlamına gelir.

➤ **KUR'AN'IN NÜZÛLÜ**

- Kur'ân-ı Kerîm, Allah Teâlâ'dan Hz. Peygamber'e Cebrâil aracılığıyla ve vahiy yoluyla indirilmiştir. Kolayca ezberlenebilmesi, kısa zamanda etrafa yayılması, mânasının kolaylıkla anlaşılması, zihinlerde ve akıllarda derece derece bir gelişme ve alıştırma sağlaması, inançların ve değer yargılarının yavaş yavaş güçlenip kökleşmesi vb. sebeplerle, o bir defada toptan indirilmemiş, yaklaşık **23 senede**, bölümler halinde indirilmiştir. Yüce Allah Kur'an'ın bir defada toptan indirilmeyişinin sebebini şöyle açıklamaktadır:
 - ❖ "İnkâr edenler: Kur'an ona bir defada topluca indirilmeli değil miydi? dediler.
 - ❖ Biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle yaptık ve onu tane tane okuduk" (el-Furkan 25/32)
- Âyetler doğrudan doğruya indiği gibi, çoğunlukla meydana gelen bir olayın hemen sonrasında olayı çözümlmek ve sorulan soruları cevaplamak için inerdi ki, âyetin inmesine sebep olan olay veya soruya "**sebeb-i nüzûl**" (**iniş sebebi**) denilir.

➤ **KUR'AN'IN MUHTEVASI**

- İnsanları hem bu dünyada hem de âhirette mutluluğa kavuşturmak için gönderilmiş bulunan **Kur'ân-ı Kerîm başlıca şu konuları kapsamaktadır:**

- 1. İtikad.** Başta Allah'a iman olmak üzere peygamberlere, meleklerle, kitaplara, kazâ ve kadere, âhirete ait önemli konular ve inançla ilgili çeşitli meseleler, Kur'an'ın kapsadığı konuların başında gelir.
- 2. İbadetler.** Kur'an'da müslümanların yapmakla yükümlü buldukları namaz, oruç, hac, zekât vb. ibadetlere dair âyetler vardır.
- 3. Muâmelât.** Kur'an bir toplumun devamını sağlayan ve toplum fertlerinin aralarındaki ilişkileri düzenleyen birtakım hükümleri kapsar. Kur'an'da alışveriş, emanet, bağış, vasiyet, miras, aile hayatı, nikâh ve boşanma gibi kişiyi ve toplumu ilgilendiren konulara dair açıklamalar ve hükümler vardır.
- 4. Ukubat.** İslâm toplumunun mutluluğa erişebilmesi, bu toplum fertlerinin, İslâm'ın koyduğu kurallara aynen uymasıyla mümkün olur. Toplum düzenini bozan, insan haklarını ve yasakları çiğneyen kimseler cezayı hak edecekleri için Kur'an bunlarla ilgili hükümleri de kapsamaktadır.
- 5. Ahlâk.** Kur'an, kişilerin dünya ve âhîret mutluluğunun sağlanmasına yardımcı olmak üzere, ana babaya hürmet, insanlarla iyi geçinme, iyiliği emretme, kötülükten sakındırma,

adalet, doğruluk, alçak gönüllülük, merhamet, sevgi... gibi ahlâkî hükümleri de kapsamına almaktadır.

6. Nasihat ve Tavsiyeler. İnsanlara emir ve yasaklar konusunda duyarlı olmalarını, nefislerine esir düşmemelerini, dünyayı âhirete tercih etmemelerini, dünyada imtihana çekildiklerini hatırlatan, çeşitli tehlikelerden koruyan nasihat ve tavsiyeler de Kur'an'ın içerdiği konular arasındadır.

7. Va'd ve Va'îd. Allah'ın emirlerine boyun eğip yasaklarından kaçınanların cennetle mükâfatlandırılacaklarına, buyruklarını terkedip yasaklarını çiğneyenlerin cehennemle cezalandırılacaklarına dair Kur'an'da pek çok âyet bulunmaktadır.

8. İlmî Gerçekler. Kur'an, insanlığa gerekli olan ilmî gerçeklerin ve tabiat kanunlarının ilham kaynağını teşkil eden âyetleri de kapsamaktadır. Kur'an, bu ilmî gerçeklerden bir pozitif bilim kitabı gibi bahsetmek yerine insanları, âlemin yaratıcısının kudret ve büyüklüğünü düşünmeye, Allah'ın nimetlerini anarak O'nu yüceltmeye teşvik eder.

9. Kıssalar. Kur'ân-ı Kerîm önceki ümmetlerle, peygamberlerin hayatından da söz eder. Ancak bunları bir tarih kitabı gibi değil, insanların ibret alacakları bir üslûp ile anlatır.

10. Dualar. İnsan yapacağı işlerde sürekli Allah'ın yardımına muhtaç olduğu için Kur'an'da çeşitli dualar da yer almıştır.

➤ **KUR'AN'I DİĞER KUTSAL KİTAPLARDAN AYIRAN ÖZELLİKLER**

1. O, Peygamberimiz'e diğer kutsal kitaplarda olduğu gibi toptan değil, zamanın ve olayların akışına göre âyetler ve sûreler halinde indirilmiştir.

2. Kur'an, en son kutsal kitaptır ve ondan sonra başka bir ilâhî kitap gelmeyecektir. Getirdiği hükümler ve bunların geçerliliği kıyamete kadar sürecektir.

3. Kur'an, bize kadar hiç bozulmaya ve değiştirilmeye uğramadan gelmiş, kıyamete kadar da öyle kalacaktır.

4. O, Hz. Muhammed'in peygamber olduğunu gösteren mûcizelerin en büyüğü ve sürekli olanıdır.

5. Kur'an'ın kapsadığı yüce gerçekler kıyamete kadar bütün insanların ve çağların ihtiyacını karşılayacak değerdedir. Bilimin ve aklın, ondaki gerçeklerde çelişki bulacağı bir zamanın gelmesi düşünülemez.

6. Kur'an'ın bir başka üstünlüğü kolayca ezberlenebilmesidir. Bu özellik tarihte hiçbir kitaba nasip olmamıştır.

7. Kur'an, aynı zamanda başka din mensupları arasındaki ihtilâfları çözüme kavuşturacak bir özelliğe sahiptir.

PEYGAMBERLERE İMAN

A) PEYGAMBER KAVRAMI VE PEYGAMBERLERE İMAN

- Peygamber, Farsça'da "haber taşıyan ve elçi" anlamlarına gelir. Dinî terim olarak, "Allah'ın kulları arasından seçtiği ve vahiyle şereflendirerek emir ve yasaklarını insanlara ulaştırmak üzere görevlendirdiği elçi"ye **Peygamber** denir. Arapça'da, peygamber kelimesinin karşılığı olarak, gönderilmiş ve elçi demek olan **resul ve mürsel** kelimesi kullanılır. Terim olarak resul ve mürsel, yeni bir kitap ve yeni bir şeriatla insanlara gönderilen peygambere denilir. Çoğulları "**rûsul**" ve "**mürselûn**"dür. **Nebî de** Allah'ın emir ve yasaklarını insanlara haber veren, fakat yeni bir kitap ve yeni bir şeriatla gönderilmeyip, önceki bir peygamberin kitap ve şeriatını ümmetine bildirmeye görevli olan peygamberdir. Çoğulu "**enbiyâ**"dır. Risâlet ve nübüvvet kelimeleri masdar olup, peygamberlik anlamına gelmektedir.

B) PEYGAMBERE OLAN İHTİYAÇ VE PEYGAMBER GÖNDERİLMESİNDEKİ HİKMET

- **İnsanların peygamberlere ihtiyaç duymalarının sebepleri arasında şunları söylemek mümkündür:**
 1. İnsanlar kendi akıllarıyla Allah'ın varlığını, birliğini anlayabilirlerse de, bunun ötesinde O'na ait birtakım yüce sıfatları tamamen anlayamazlar. Allah'a nasıl ibadet edileceğini, âhiretle ilgili durumları dosdoğru bilemezler. İşte yüce Allah, insanların bu ihtiyacını gidermek için peygamberler göndermiştir.
 2. Eğer peygamber gönderilmemiş olsa insanlar, gerçek, iyi, doğru ve güzeli bulmada, faydalı ve zararlıyı ayırt etmede zorlanacaklar, bunun için çok zaman harcayacaklar, çoğu zaman da bu konuda duygularının, geleneklerinin, geçici arzu ve isteklerinin baskısı altında kalacaklar, gerçek doğru ile pratik yararı birbirine karıştıracaklar, isabetli karar veremeyeceklerdir. İşte bu ve benzeri sebeplerle Allah rahmetinin bir sonucu olarak peygamberler göndermiştir: "*Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik*" (el-Enbiya 21/107).
 3. İnsanın belli işlerle sorumlu ve yükümlü tutulabilmesi ve bundan dolayı onlara sevap ve ceza verilebilmesi için bilgilendirilmesine, bunun için de peygamber gönderilmesine ihtiyaç vardır.

4. Peygamberler sanat, ticaret, ziraat ve çeşitli meslekleri topluma öğretmek suretiyle medeniyete, kültüre ve toplumsal gelişmeye katkıda bulunmuşlardır. Ümmetlerini hem bu dünyada hem de âhirette mutlu kılmaya çaba göstermişlerdir.

➤ PEYGAMBERLERİN SIFATLARI

1. **SİDK.** “Doğru olmak” demektir. **Sıdkın zıddı olan** yalan söylemek (**kizb**), peygamberler hakkında düşünülemez. Bütün peygamberler peygamberlikten önce de sonra da yalan söylememişlerdir.
2. **EMANET.** “Güvenilir olmak” demektir. **Emanet sıfatının zıddı olan** hıyanet, onlar hakkında düşünülmesi imkânsız olan bir sıfattır.
3. **İSMET.** “Günah işlememek, günahattan korunmuş olmak” demektir. Peygamberlerin küçük hatalarına "**zelle**" denilir.
4. **FETÂNET.** “Peygamberlerin akıllı, zeki ve uyanık olmaları” demektir. **Bunun zıddı olan** ahmaklık peygamberlikle bağdaşmaz.
5. **TEBLİĞ.** “Peygamberlerin Allah'tan aldıkları buyrukları ve yasakları ümmetlerine eksiksiz iletmeleri” demektir. **Tebliğin karşıtı olan** gizlemek (kitmân) peygamberler hakkında düşünülemez.

➤ HZ. PEYGAMBERE GELEN VAHİY ŞEKİLLERİ

1. **Doğru rüyalar.** Peygamberimiz'in gördüğü rüyalar, daha sonra gerçek hayatta aynen meydana gelirdi.
2. **Peygamberimiz uyanırken,** Cebrâil tarafından vahyin onun kalbine bırakılmasıdır. Şu âyet bu çeşit bir vahiyden söz etmektedir: "Onu, uyanarlardan olasın diye, Cebrâil, apaçık Arapça'yla senin kalbine indirmiştir" (eş-Şuarâ 26/193-195).
3. **Cebrâil'in insan şekline girerek getirdiği vahiy,** vahyin en kolay şeklidir. Cibrîl hadisi diye meşhur olmuş hadis bu yolla gelmiştir.
4. **Cebrâil, görünmeden çingirak sesine benzer bir ses halinde vahyin gelmesidir.** Bu çeşit vahiy, Hz. Peygamber tarafından vahyin en ağır şekli olarak nitelenmiştir. Kendisinde tehdit ve korkutma olan âyetler bu çeşit vahiyle gelmiştir. Bu çeşit vahiy gelirken, Hz. Peygamber son derece heyecanlanır, titrer, çok soğuk günlerde dahi terlerdi (Buhârî, “Bed’ü'l-vahy”, 2).
5. **Cebrâil'in Hz. Peygamber'e uyku halinde getirdiği vahiydir.** Bu tür vahiyle alınan söz Kur'an değildir.

6. Cebrâil'in kendi aslı şekliyle getirdiği vahiydir. Bu şekliyle vahiy iki defa gerçekleşmiştir. Birincisi peygamberliğinin ilk günü Hira'da iken, ikincisi de mi'racda meydana gelmiştir: "Andolsun ki, onu bir diğer defa da sidretü'l-müntehânın yanında gördü" (en-Necm 53/13-14).

7. Vahyi, Hz. Peygamber'in doğrudan Allah'tan alması veya perde arkasından Allah'la konuşması şeklinde gerçekleşen vahiydir. Mi'racda gerçekleşmiştir.

➤ PEYGAMBERLİĞİN İSPATI

AA) MÛCİZE

➤ Sözlükte "insanı âciz bırakan, karşı konulmaz, olağan üstü, garip ve tuhaf şey" anlamlarına gelen mûcize, terim olarak "yüce Allah'ın, peygamberlik iddiasında bulunan peygamberini doğrulamak ve desteklemek için yarattığı, insanların benzerini getirmekten âciz kaldığı olağanüstü olay" diye tanımlanır. Bir olayın mûcize sayılabilmesi için şu özellikleri taşıması gerekir:

- a) Mûcize gerçekte Allah'ın fiilidir. "Peygamberin mûcizesi" denilmesi, mûcizenin onun aracılığıyla olması ve onun doğruluğunu göstermesi sebebiyledir.
- b) Mûcize peygamberlerde meydana gelir. Peygamber olmayan birinin gösterdiği olağan üstülüğe mûcize denilemez.
- c) Mûcize tabiat kanunlarına aykırı bir olaydır.
- d) Mûcize, peygamberlik iddiasıyla birlikte bulunur. Peygamberlik iddiasından önce veya sonra olmaz.
- e) Mûcize, peygamberin isteğine uygun olur. "Dağı yerinden kaldıracığım" diyen birisinin denizi yarması mûcize sayılmaz.

Kur'ân-ı Kerîm'de bazı mûcizelerden söz edilir. Bunların en meshurları şunlardır:

a) Hz. İbrâhim, Bâbil Hükümdarı Nemrud tarafından ateşe atılmış ve ateş Allah'ın "Ey Ateş, İbrâhim'e karşı serin ve zararsız ol" emrine uyarak onu yakmamıştır (el-Enbiyâ 21/58-69).

b) Hz. Sâlih'in, Semûd kavminin isteği üzerine bir deve getirmesi, Semûd kavminin azarak deveyi kesmesi, buna karşılık yüce Allah'ın müthiş bir deprem ile onları yok etmesi (eş-Şuarâ 26/141-158).

c) Hz. Ya'kub'un oğlu Yûsuf'un gömleğini kör olan gözüne sürmesi sonucu gözlerinin açılması (Yûsuf 12/92-96).

d) Hz. Mûsâ'nın elindeki asânın yılan haline gelmesi (Tâhâ 20/17-21); elini koynuna sokup çıkardığında elinin eksiksiz ve bembeyaz olması (Tâhâ 20/22; en-Neml 27/12; el-Kasas 28/32); asânının Firavun'un huzurundaki sihirbazların ip ve sopalarını yutuvermesi (Tâhâ 20/65-70); asânını denize vurunca denizin yarılıp, İsrâiloğulları'nın açılan yoldan geçmesi, Firavun ve ordusu geçeceği sırada denizin tekrar kapanıp onları boğması (eş-Şuarâ 26/61-66).

e) Hz. Süleyman'ın bir kuşla konuşması (en-Neml 27/20-28); karıncanın sözünü anlaması (en-Neml 27/18-19).

f) Hz. Îsâ'nın Allah'ın izniyle çamurdan kuş yapıp, onu üflediği zaman canlı bir kuş olup uçuşması, ölüleri diriltmesi, anadan doğma körü ve alaca hastalığına yakalanmış kimseyi iyileştirmesi (el-Mâide 5/110), havâirilerin isteği üzerine gökten bir sofraya indirmesi (el-Mâide 5/114-115)

➤ DİĞER OLAĞAN ÜSTÜ HALLER

A) İRHÂS. Peygamber olacak şahsın, henüz peygamber olmadan önce gösterdiği olağan üstü durumlarıdır. Hz. Îsâ'nın beşikte iken konuşması gibi (el-Mâide 5/110-115).

B) KERAMET. Peygamberine gönülden bağlı olan ve ona titizlikle uyan velî kulların gösterdikleri olağan üstü hallerdir.

C) MEÛNET. Yüce Allah'ın velî olmayan bir Müslüman kulunu, darda kaldığı veya sıkıntıya düştüğü zaman, olağan üstü bir şekilde bu darlık ve sıkıntıdan kurtarmasıdır.

D) İSTİDRAC. Kâfir ve günahkâr kişilerden arzu ve isteklerine uygun olarak meydana gelen olağan üstü olaydır.

E) İHANET. Kâfir ve günahkâr kişilerden, arzu ve isteklerine aykırı olarak meydana gelen olaydır. Meselâ, peygamberlik taslayan inkârcılardan Müseylime, tek gözü kör olan bir adama, iyi olsun diye dua etmiş, bunun üzerine adamın öbür gözü de kör olmuştur.

ÂHİRETE İMAN

➤ Âhîret, sözlükte "son, sonra olan ve son gün" anlamlarına gelir. Terim olarak âhîret, İsrâfil'in (a.s.) Allah'ın emriyle, kıyametin kopması için sûra ilk defa üflemesiyle başlayacak olan ebedî hayata denilir

➤ ÂHİRET HAYATININ DEVRELERİ

- İnsanın ölümüyle âhîret hayatı başlar. Bu durumda âhîret, kabir (berzah) hayatı, kıyamet, ba's (yeniden dirilme), haşîr ve mahşer, defterlerin dağıtılması, hesap, mîzan, sırat, şefaât, cennet ve cehennem gibi devreleri kapsamaktadır

➤ KABİR HAYATI (BERZAH)

- Ölümle başlayıp yeniden dirilmeye kadar devam edecek hayata kabir hayatı denilir. Kabir hayatı "berzah" diye de anılmıştır. Bir hadiste "Kabir, âhîret duraklarının ilkidir. Bir kimse eğer o duraktan kurtulursa sonraki durakları daha kolay geçer. Kurtulamazsa, sonrakileri geçmek daha zor olacaktır" (Tirmizî, "Zühd", 5; İbn Mâce, "Zühd", 32) buyurularak ölümle âhîret hayatının başladığı ifade edilmiştir

➤ KIYAMET ALÂMETLERİ (EŞRÂTÜ'S-SÂAT)

1. KÜÇÜK ALÂMETLER. Dinî emirlerin ihmal edilmesi ve ahlâkın bozulması gibi insan iradesine bağlı olarak büyük alâmetlerden çok önce meydana gelecek olan olaylardır

2. BÜYÜK ALÂMETLER. Kıyametin kopmasının hemen öncesinde meydana gelecek ve birbirini izleyecek olan olaylardır. Büyük alâmetler, tabiat kanunlarını aşan ve insan iradesinin dışında gerçekleşen olaylardır.

- **Duman.** Müminleri nezleye tutulmuş gibi bir duruma getiren ve kâfirleri sarhoş eden bir dumanın çıkışı ve bütün yeryüzünü kaplaması.
- **Deccâl.** Bu isimde bir şahıs çıkacak ve Tanrılık iddiasında bulunacak, istidrâc denilen bazı olağan üstülükler gösterecek ve Hz. İsa tarafından öldürülecektir.
- **Dâbbetü'l-arz.** Bu isimde bir canlı çıkacak, yanında Hz. Mûsâ'nın asâsı ve Hz. Süleyman'ın mührü bulunacak, asâ ile müminin yüzünü aydınlatacak, mühür ile kâfirin burnunu kırarak, böylelikle müminlerin ve kâfirlerin tanınmaları sağlanacaktır.
- **Güneşin Batıdan Doğması.** Evrenin tek hâkimi Allah'ın emriyle güneş batıdan doğacak, bu olaydan sonra iman edenlerin imanı, kendilerine hiçbir fayda vermeyecektir.
- **Ye'cüc ve Me'cüc'ün Çıkması.** Bu isimde iki topluluğun yeryüzüne dağılarak bir süre bozgunculuk yapmaları da kıyametin bir başka büyük alâmetidir.

- ➔ **Hız. İsa'nın Gökten İnmesi.** Hız. İsa kıyametin kopmasına yakın gökten inecek, insanlar arasında adaletle hükmedecek, Hız. Peygamber'in dini üzere amel edecek, deccâli öldürecek, sonra da ölecektir.
- ➔ **Yer Çöküntüsü.** Biri doğuda, biri batıda, biri de Arap yarımadasında olmak üzere üç yer çöküntüsü meydana gelecektir.
- ➔ **Ateş Çıkması.** Hicaz taraflarında büyük bir ateş çıkacak ve her tarafı aydınlatacaktır

➤ BA'S (YENİDEN DİRİLME) VE ÂHİRET HALLERİ

1. BA'S

- ➔ "Öldükten sonra tekrar dirilmek" anlamına gelen ba's, âhîret hayatının en önemli devrelerinden biridir. Kıyametin kopmasından sonra İsrâfil (a.s.) sûra ikinci defa üfürecek ve bütün canlı yaratıklar tekrar diriltileceklerdir. Ehl-i sünnet inancına göre tekrar diriliş, hem beden hem de ruh ile olacaktır. Buna göre insan, öldükten ve çürüdükten sonra, Allah, onun bedenine ait aslı parçaları bir araya getirecek (veya benzerini yaratacak) ve ruhu buna iade edecektir

2. HAŞİR VE MAŞER

- ➔ Sözlükte "toplanmak, bir araya gelmek" demek olan haşir, terim olarak yüce Allah'ın insanları hesaba çekmek üzere tekrar dirilişten sonra bir araya toplamasıdır.

3. AMEL DEFTERLERİNİN DAĞITILMASI

- ➔ İnsanlar hesaplarının görülmesi için toplandıktan sonra, kendilerine dünyada iken yaptıkları işlerin yazılı bulunduğu amel defterleri dağıtılır. Bu defterlerin mahiyeti bilinmemektedir.

4. HESAP VE SUAL

- ➔ İnsanlar amel defterlerini ellerine aldıktan ve yaptıklarının en ince detayına kadar yazıldığını gördükten sonra Allah Teâlâ tarafından hesaba çekileceklerdir

5. MÎZAN

- ➔ Sözlükte "terazi" anlamına gelen mîzan, âhîrette hesaptan sonra herkesin amellerinin tartıldığı ilâhî adalet ölçüsüdür. İç yüzü bizce bilinmeyen mîzan, dünyadaki ölçü aletlerinin hiçbirine benzemez.

6. SIRAT

- ➔ Sırat cehennemın üzerine uzatılmış bir yoldur. Herkes buradan geçeceklerdir. Müminler yaptıkları amellerine göre kimi sratlı, kimi daha yavaş olarak bu yoldan geçecek, kfirler ve gnahkrlar ise ayakları srerek cehenneme düşeceklerdir.

7. HAVUZ

- ➔ Kıyamet gününde peygamberlere ihsan edilecek havuzlar bulunacaktır. Müminler bunların tatlı ve berrak suyundan içerek susuzluklarını gidereceklerdir. Kur'an'daki "Kuşkusuz biz sana kevseri verdik" (el-Kevser 108/1) yetinde geçen kevser, genellikle havuz olarak anlaşılmıştır. Bu sebeple Hz. Peygamber'in kıyametteki havuzu için "**havz-ı kevser**" denilmiştir.

8. ŐEFAAT

- ➔ hirette bütün peygamberlerin Allah'ın izniyle Őefaathetmeleri haktır ve gerçektir. Őefaathetmek, günahı olan müminlerin günahlarının bağışlanması, olmayanların daha yüksek derecelere erişmeleri için peygamberlerin ve Allah katındaki dereceleri yüksek olanların Allah'a yalvarmaları ve dua etmeleri demektir.

9. A'RÂF

- ➔ "Dağ ve tepenin yüksek kısımları" anlamına gelen a'râf, cennetle cehennem arasında bulunan srun ve yüksek kısmın adıdır. **Bilginler, a'rf ve a'rflıkların kimler olacağı konusunda farklı iki görüşe sahip olmuşlardır:**

1. Herhangi bir peygamberin tebliğini duymamış olarak ölen insanlarla, kkken ölen mşik çocukları a'rfta kalacaklardır.

2. A'rflıklar, iyi ve kötü amelleri eşit olan müminlerdir. Bunlar cennete girmeden önce cennetle cehennem arasında bir süre bekletilecekler, sonra Allah'ın lutfuyla cennete gireceklerdir.

KAZÂ ve KADERE İMAN

A) KAZ VE KADERİN ANLAMLARI

- ➔ **Kader** sözlükte "l, miktar, bir Şeyi belirli ölüye göre yapmak ve belirlemek" anlamlarına gelir. Terim olarak "yüce Allah'ın, ezelden ebede kadar olacak bütün Şeylerin zaman ve yerini, özellik ve niteliklerini, ezeli ilmiyle bilip sınırlaması ve takdir etmesi" demektir
- ➔ **Kaza**, Sözlükte "emir, hüküm, bitirme ve yaratma" anlamlarına gelen kazâ, Cenâb-ı Hakk'ın ezelde irade ettiği ve takdir buyurduğu Şeylerin zamanı gelince,

her birisini ezeli ilim, irade ve takdirine uygun biçimde meydana getirmesi ve yaratmasıdır. Kazâ Allah'ın tekvîn sıfatı ile ilgili bir kavramdır

B) KAZÂ VE KADERE İMAN

- Kader ve kazâyâ iman yüce Allah'ın ilim, irade, kudret ve tekvîn sıfatlarına inanmak demektir. Bir başka deyişle bu sıfatlara inanan kimse, kader ve kazâyâ da inanmış olur.

C) KADER VE KAZÂ İLE İLGİLİ ÂYET VE HADİSLER

Kader konusu ile ilgili bazı âyetlerin meâli şöyledir:

"...O'nun katında her şey bir ölçü (miktar) ile dir" (er-Ra'd 13/8).

"...Her şeyi yaratıp ona bir nizam veren ve mukadderatını tayin eden Allah, yüceler yücesidir" (el-Furkan 25/2).

"De ki: Allah'ın bizim için yazdığından başkası bize asla erişmez..." (et- Tevbe 9/51).

D) İNSANIN İRADELİ FİİLLERİ VE FİİLLERİNİN YARATILMASI

aa) Allah'ın ve İnsanın İradesi

- Sözlükte "seçmek, istemek, yönelmek, tercih etmek ve karar vermek" anlamlarına gelen **irade** terim olarak, "Allah'ın veya insanın ilgili seçeneklerden birini seçip belirlemesi, tayin ve tahsis etmesi" diye tanımlanır.
- Ehl-i sünnet'in önemli iki kolu olan **Eş'arîler ve Mâtürîdîler**, insanın iradesi ve bu iradenin fiildeki rolü konusunda temelde görüş birliği içinde olmuşlardır.
- **Ancak Eş'arîler**, Allah'ın iradesinin her şeyi kuşattığını dikkate alarak, bu iradeye küllî (genel) irade adını vermişler ve böyle bir nitelendirme ile onu, kulun iradesinden ayırt etmek istemişlerdir.
- **Mâtürîdîler ise**, Allah'ın iradesine ilâhî ve ezeli irade demişler, küllî ve cüz'î irade terimlerini kulun iradesinin iki yönünü belirtmekte kullanmışlardır. **Küllî irade**, Allah tarafından kula verilmiş olan, yapma veya yapmamayı tercihte aracı kabul edilen seçme yeteneğidir. **Cüz'î irade** ise küllî iradenin, iki taraftan birine aktif biçimde yönelmesinden ibarettir. **Mâtürîdîler** bu sebeple cüz'î iradeye, azm-i musammem (kesinleşmiş karar), ihtiyâr (seçim) ve kasıt (yönelme) adını da verirler.

bb) İnsan İradesi ve Fiildeki Rolü

- İnsanlar fiillerde gerçek bir irade hürriyetine sahiptirler. Çünkü insan bu gerçeği kendi içinde her an duymakta, yaptığı işlerde hür olduğunu hissetmektedir. İnsanın sevabı ve cezayı hak etmesi, belli işlerden sorumlu olması bu hür iradesi sebebiyledir. Fiilin meydana gelişinde kulun hür iradesinin etkisi vardır. Fakat fiillerin yaratıcısı Allah Teâlâ'dır. Allah kulların iradeli fiillerini, onların iradeleri doğrultusunda yaratır. Bu, Allah'ın buna mecbur ve zorunlu olmasından değil, âdetullah ve sünnetullah adı verilen ilâhî kanununu yani kaderi bu şekilde düzenlemesindedir. Bu durumda fiili tercih ve seçmek (**kesb**) kulan, yaratmak (**halk**) Allah'tandır.

cc) İnsanın Fiillerinin Yaratılması

- İnsanın fiilleri, zorunlu (ıztırarî) fiiller ve ihtiyarî (iradeli) fiiller olmak üzere ikiye ayrılır. Nefes alışımız, kalp atışımız, midemizin sindirimi gibi zorunlu ve refleks hareketlerimizin oluşturduğu fiillere ıztırarî fiiller adı verilir. Bunların oluşumunda insan iradesinin herhangi bir rolü yoktur. Dolayısıyla da insan bu fiillerden sorumlu değildir.
 - ❖ Yazı yazmak, oturup kalkmak, namaz kılmak veya kılmamak, hayır veya şer, iyi veya kötü bir şey işlemek gibi hür irademizle seçerek yaptığımız fiiller ise iradeli fiillerimizdir.

e) Tevekkül

- **Sözlükte** "güvenmek, dayanmak, işi başkasına havale etmek" anlamlarına gelen tevekkül terim olarak, hedefe ulaşmak için gerekli olan maddî ve mânevî sebeplerin hepsine başvurduktan ve yapacak başka bir şey kalmadıktan sonra Allah'a dayanıp güvenmek ve ondan ötesini Allah'a bırakmak demektir.
 - ❖ **Meselâ** bir çiftçi önce zamanında tarlasını sürüp ekime hazırlayacak, tohumu atacak, sulayacak, zararlı bitkilerden arındırıp ilâçlayacak, gerekirse gübresini de verecek, ondan sonra iyi ürün vermesi için Allah'a güvenip dayanacak ve sonucu O'ndan bekleyecektir.

f) Hayır ve Şer

- **Sözlükte** "iyilik, iyi, faydalı iş ve fayda" anlamlarına gelen **hayır**, Allah'ın emrettiği, sevdiği ve hoşnut olduğu davranışlar demektir. Sözlükte "kötülük, fenalık ve kötü iş" demek olan **şer** de Allah'ın hoşnut olmadığı, sevmediği, meşrû olmayan, işlenmesi durumunda kişinin ceza ve yergiye müstehak

olacağı davranışlar demektir.

g) Rızık

- **Sözlükte** "azık, yenilen, içilen ve faydalanılan şey" anlamına gelen **rızık**, terim olarak, "yüce Allah'ın, canlılara yiyip içmek ve yararlanmak için verdiği her şey" diye tanımlanır. Bu tanıma göre rızık, helâl olan şeyleri kapsadığı gibi, haram olanları da kapsamaktadır.

Ehl-İ Sünnet Rızık Konusunda Su Temel Prensipleri Benimsemistir:

1. Yegâne rızık veren (rezzâk-ı âlem) Allah Teâlâ'dır. Kur'an'da, "*Yeryüzündeyürüyen her canlının rızıkı, yalnızca Allah'ın üzerindedir...*" (el-Hûd 11/6) buyrulurken, tüm canlıların rızıkını verenin Allah olduğu bildirilmiş, bir başka âyette de O'nun, dilediğine bol rızık verip, dilediğinin rızıkını ise daralttığı ifade edilmiştir (eş-Şûrâ 42/12).
2. Rızıkı yaratan ve veren Allah Teâlâ'dır. Kul, Allah'ın evrende geçerli tabii kanunlarını gözeterek çalışır, çabalar, sebeplere sarılır ve rızıkı kazanmak için tercihlerde bulunur. Allah da onun bu tercihi ve çabasına göre rızıkını yaratır.
3. Haram olan bir şey, onu kazanan kul için rızık sayılır. Fakat Allah'ın haram olan rızıkı, kulun kazanmasına rızâsı yoktur. Bir âyette, "*Artık Allah'ın size verdiği rızıkta helâl ve temiz olarak yiyin...*" (en-Nahl 16/114) buyrulurken, helâl yenilmesi emredilmiş, haram yasaklanmıştır.
4. Herkes kendi rızıkını yer. Bir kimse başkasının rızıkını yiyemeyeceği gibi, başka biri de onun rızıkını yiyemez.

h) Ecel

- **Sözlükte** "önceden tesbit edilmiş zaman ve süre" anlamına gelen ecel, terim olarak, insan hayatı ve diğer canlılar için belirlenmiş süreyi ve bu sürenin sonunu yani ölüm anını ifade eder.
- Ecel hiçbir sebeple değişmez. Bazı ibadet ve güzel davranışların ömrü artıracığına dair hadisler (bk. Süyûtî, *el-Câmiu's-sag'ér*, II, 44) insanları hayırlı ve güzel işlere teşvik etmeyi amaçlayan hadisler olup, genellikle şu anlamda yorumlanmışlardır:
 1. Ömrün artmasından maksat, elem ve kederden uzak, huzur ve mutluluk içinde, sağlıklı, güçlü ve kuvvetli yaşamaktır.
 2. Yüce Allah bu gibi kimselerin iyilik yapacağını bildiği için ezeli planda onların ömrünü buna göre fazla belirlemiştir.

FİKİH BÖLÜMÜ

- **Sözlükte** "bir şeyi bilmek, iyi ve tam anlamak, iç yüzünü ve inceliklerini kavramak" anlamına gelir.
- **Terim olarak ise**, hicrî ilk asırlarda zihnî çaba ile elde edilen dinî bilgilerin tamamını ifade etmişken, iman ve itikad konularının ayrı bir ilim dalı olarak teşekkül etmesine paralel olarak, ileri dönemlerde İslâm'ın fert ve toplum hayatının değişik yönleriyle ilgili şer'î-amelî hükümlerini bilmenin ve bu konuyu inceleyen ilim dalının özel adı olmuştur.
- Fıkıhın, şer'î delillerden elde edilen fikhî hükümleri sistematik tarzda ele alan dalına **fürû-i fıkıh**, delillerden hüküm elde etme metodunu inceleyen dalına da **usûl-i fıkıh** denir. Fıkıh ilminde uzman olan kimselere de **fakih (çoğulu fukahâ)** denildiğini biliyoruz.

➤ DELİLLER

- Fıkıh ve usûl-i fıkıh bilgileri sağlıklı bir zihinsel işlemde, araştırılan hususa dair hüküm vermeye ulaştıran veya bir hükmün kanıtlanmasını sağlayan vasıtaya, daha özel ifadeyle araştırılan hususta şer'î-amelî nitelikteki hükme ulaştıran vasıtaya **DELİL** derler. Fıkıhta delil genelde, fikhî bir hükmün dinîhukukî dayanağı (**edille-i şer'îyye, edilletü'l-ahkâm**) anlamında kullanıldığından, hüküm kaynağı aslî deliller de, bu kaynaktan hüküm elde etmeye yarayan metotlar da çoğu zaman delil olarak adlandırılır. Bu sebeptendir ki, Kur'an ve Sünnet'i anlamayı, naslarla çözümü beklenen olay arasında bağ kurmayı ve naslardan olayı aydınlatacak bir sonuç çıkarmayı hedefleyen aklî ve mantıkî metotların aynı zamanda şer'î (dinî-hukukî) delil olarak adlandırılması da bu sebeptendir.
- Fıkıh literatüründe yaygın genel kabule göre şer'î delillerden Kitap, Sünnet, icmâ ve kıyas aslî deliller; istihsan, istislah (**mesâlih-i mürsele**), istishâb, sedd-i zerâyî' gibi deliller de fer'î veya tâlî deliller grubunda yer alır. Bu aslî delillerin bir diğer adı da "**dört delil**"dir (**edille-i erbaa**).

A) KİTAP

- Kitap, yani Kur'an Hz. Peygamber'in sünnetiyle birlikte İslâm dininin ve onun dinî-hukukî (şer'î) hükümlerinin aslî kaynağını teşkil eder. Fıkıh usulünde de İslâm hukukunun aslî ve tâli kaynakları incelenirken aslî delillerden ilk sırada kitap yer alır.

B) SÜNNET

- Sünnet fıkıh usulünde, Hz. Peygamber'in söz, fiil ve onayları (takrir) demek olup İslâm dininin Kur'ân-ı Kerîm'den sonraki ikinci ana kaynağını teşkil eder. Fıkıh dilinde, özellikle de ilmihal literatüründe sünnet ise, Hz. Peygamber'in yolunu izleyerek yapılan fakat farz ve vâcip kapsamında olmayan fiiller anlamındadır.

C) İCMÂ NEDİR

- Fıkıh usulü terimi olarak icmâ' "Muhammed (s.a.) ümmetinden olan müctehidlerin Hz. Peygamber'in vefatından sonraki herhangi bir devirde şer'î bir meselenin hükmü üzerinde fikir birliği etmeleridir" şeklinde tanımlanır. Tanım, icmân oluşmuş sayılabilmesi için hangi şartların arandığı konusunda da fikir vermektedir. Bu anlamıyla icmâ, fikhın kaynakları arasında üçüncü sırayı tutar.

D) KIYAS NEDİR

- Fıkıh usulü terimi olarak kıyas, "naslarda (Kitap ve Sünnet'te) hükmü bulunmayan fikhî meseleye, aralarındaki illet (gerekçe) birliği sebebiyle, naslarda düzenlenmiş meselenin hükmünü vermek" şeklinde tanımlanır. Kıyas işlemini meydana getiren unsurlara "erkânü'l-kıyas" (kıyasın rükünleri) denir.

Bu Rükünler Şunlardır:

1. **Asıl.** Hükmü nas tarafından belirlenmiş fikhî olay.
2. **Fer'.** Hükmü nas tarafından belirlenmemiş fikhî olay.
3. **Aslın hükmü.** Asıl hakkında sabit olan ve kıyas yoluyla fer'e de uygulanmak istenen hüküm.
4. **İllet.** Asla ait hükmün konmasına esas teşkil eden özellik. Kıyas yoluyla fer' için belirlenen hüküm ise kıyasın rüknü değil, kıyas işleminin sonucu ve semeresidir.

E) İSTİHSAN

- İstihsan, müctehidin bir meselede, özel bir delil sebebiyle, o meselenin benzerlerinde verdiği hükümden vazgeçip başka bir çözümü benimsemesi, ya da iki farklı kıyas imkânı bulunduğu, ilk bakışta dikkat çekmeyen kıyası (kapalı

kıyası) gerekçe birliği açısından daha güçlü bulunduğu için açık kıyasa tercih etmesidir.

Buna Göre, İstihsan Çeşitlerini İki Gruba Ayırmak Mümkündür:

1. Genel hükümden istisna yoluyla yapılan istihsan.
2. Kapalı kıyas istihsanı.

İslâm hukuk terminolojisinde maslaha terimi geniş anlamda kullanıldığında, hem "yarar sağlama"yı hem "zararı savma"yı ifade eder. Maslahanın bu iki yönü ayrı ayrı anlatılmak istendiğinde birincisi için "**celbü'l-menfaa**" (veya **celbü'l-maslaha**), ikincisi için "**der'ü'l-mefsede**" veya "**def'ü'l-mefsede**" tabiri kullanılır.

F) İSTİSLÂH (Mesâlih-i Mürsele)

- İslâm hukuk terminolojisinde **maslaha** terimi geniş anlamda kullanıldığında, hem "yarar sağlama"yı hem "zararı savma"yı ifade eder. Maslahanın bu iki yönü ayrı ayrı anlatılmak istendiğinde birincisi için "**celbü'l-menfaa**" (veya **celbü'l-maslaha**), ikincisi için "**der'ü'l-mefsede**" veya "**def'ü'l-mefsede**" tabiri kullanılır. İslâm bilginleri İslâm dinindeki hükümlerin, kulların dünyevî ve uhrevî menfaatlerini sağlama ve onları dünyevî ve uhrevî zararlardan koruma amacını hedeflediği, yine şâriin emrettiklerinin kulların yararına, yasakladıklarının da kulların zararına olduğu noktasında fikir birliği içindedirler.

G) ÖRF VE ÂDET

- Fakihlere göre bir toplumdaki örf ve âdetin geçerliliği için onun yaygın ve sürekli olması, nasların lafzına ve ruhuna yani İslâm hukukunun temel ilkelerine aykırı düşmemesi gerekir. Bu şartları taşıyan örf sahîh örf, taşımayana da fâsîd örf adı verilir.

H) İSTİSHÂB

- Fıkıh usulü terimi olarak istishâb, daha önce varlığı bilinen bir durumun aksine delil bulunmadıkça varlığını koruduğuna hükmetme yöntemidir. İstishâb metodunun temelini, İslâm hukukunun en kapsamlı beş genel kuralından biri olan "**el-yakýnü lâ yezûlü bi's-şek**" (Mecelle'deki ifadesi ile "Şek ile yakýn zâil olmaz" (madde 4) kaidesi oluşturur. Buna göre, kesin olarak varlığı (ya da var olmadığı) bilinen bir durumun değiştiğine dair delil bulunmadıkça o duruma göre hükmedilmesi asıldır; bir tereddüt sebebiyle o hüküm ortadan kaldırılamaz ve o durum için yeni delil istenmez.

İstishâb, Önceden Varlığı Bilinen Hüküm İtibarıyla Üç Nevidir:

a) İbâha-i Asliyye İstishâbı. Buna göre bir şeyden yararlanma veya bir davranışta bulunma hakkında naslarda özel bir hüküm yoksa veya kıyas yahut istislâh yoluyla naslardan bu hususta özel bir sonuç çıkmıyorsa, "Eşyada aslolan mubahlıktır" prensibine göre o şeyden yararlanmanın veya o işi yapmanın mubah olduğu sonucuna ulaşılır. Bu tarz hüküm verme metoduna "**istishâb**" denir.

b) Berâet-i Zimme İstishâbı. Bir kimsenin borçlu veya suçlu olduğuna dair delil bulunmadıkça borçsuz ve suçsuz kabul edilmesi esastır. Buna göre, alacaklı olduğu iddia eden kimse bunu isbat edemediği takdirde davalının borçlu olmadığına; yine, suç işlediği iddia edilen kişinin bu fiili isbat edilmedikçe aynı prensibe göre suçlu olmadığına hükmedilir.

c) Vasıf İstishâbı. Şer'an varlığı kabul edilen bir hükmün, sebebinin ortadan kalktığı ispat edilmediği sürece sabit sayılması esastır. Meselâ, satım ve mirasçılık gibi bir mülkiyet sebebine binaen sabit olan mülkiyetin, geçerli bir nikâh akdinden sonra kurulan evlilik bağının, aradan ne kadar zaman geçerse geçsin, ortadan kalktığını gösteren bir delil olmadığı sürece devam ettiğine hükmedilir.

I) SAHÂBE SÖZÜ

- Fıkıh usulü bilginlerine göre, Hz. Peygamber'e yetişip ona iman etmiş ve örfen arkadaşı denebilecek bir süre onunla birlikte bulunmuş kimseye **sahâbî** denir.

K) SEDD-İ ZERÂİ' ve FETH-İ ZERAI

- Harama, kötü ve zararlı bir sonuca vasıta olan davranışların yasaklanması, kötülüğe giden yolların kapatılması demek olan **SEDD-İ ZERÂİ'**, bütün İslâm âlimlerince benimsenen bir ilke olmakla birlikte daha çok **Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinde** telaffuz edilen ve sıklıkla işletilen bir metot olmuştur.
- Bunun karşılığında yer alan ve iyiliğe götüren yolların açılması anlamına gelen **FETH-İ ZERÂİ'** de yine İslâm hukukunda hâkim ilkelerden biridir. İslâm'ın bir şeyi kötü ve zararlı görüp yasakladıktan sonra ona götüren, ona vasıta olan davranışı serbest bırakmayacağı açıktır.

J) REY VE İCTİHAD

- Re'y ve icthad, en genel anlamıyla, aslî iki delil olan Kur'an ve Sünnet'i, sayılan metotları ve benzerlerini kullanarak anlama, yorumlama ve metinle akıl ve toplum arasını buluşturma faaliyetidir
- **Sözlükte** "şahsî görüş, düşünce ve kanaat" mânasına gelen **re'y** kelimesi fıkıh literatüründe "hakkında açık bir nas yani âyet veya hadis metni bulunmayan fikhî

bir konuda müctehidin belli metotlar uygulayarak ulaştığı şahsî görüş" anlamında kullanılan bir terimdir. İctihad sözlükte "zor ve meşakkatli bir işi gerçekleştirme uğrunda kişinin olanca gayreti göstermesi", fıkıh ilminde ise "fakihin şer'î-amelî bir meselenin hükmünü ilgili delillerden çıkarabilmek için olanca gayreti sarfetmesi" anlamına gelir. Bu melekeye sahip olan kimseye **MÜCTEHİD** denir. İlk dönemlerde fakih ve müftü de müctehidle eş anlamlı olarak kullanılmıştır.

➤ MÜKELLEFİYET ve HÜKÜM

A) EHLİYET

- **Ehliyet**, kişinin dinî ve hukukî hükme konu (muhatap) olmaya elverişli oluşu demektir.
- **Vücûb ehliyeti**, kişinin haklara sahip olabilme ve borç altına girebilme ehliyetidir. Vücûb ehliyetinin temelini zimmet ve hukukî kişilik teşkil eder; bu ehliyetin yaş, akıl, temyiz ve rüşd ile alâkası yoktur. Aklı ve bedenî gelişimi ne durumda olursa olsun yaşayan her insanın bu tür ehliyete sahip olduğu kabul edilir.
- **Edâ ehliyeti** ise, kişinin dinen ve hukuken muteber olacak tarzda davranmaya ve hukukî işlem yapmaya elverişli oluşu demektir. Edâ ehliyetinin temelini akıl ve temyiz gücü teşkil eder. Akıl ve temyiz gücü tam olduğunda tam edâ ehliyetinden, eksik olduğunda ise eksik edâ ehliyetinden söz edilir.
- Kişinin iyiyi kötüden, faydalıyı zararlıdan ana hatlarıyla olsun ayırabilmesi demek olan **temyiz**, edâ ehliyetinin başlangıcıdır. Temyiz çağına gelmeyen çocuğun, akıl hastasının ve bu hükümde olan kimselerin edâ ehliyeti yoktur, haklarını kanunî temsilciler vasıtasıyla kullanırlar.
- Henüz bulûğa ermemiş fakat temyiz çağına gelmiş çocuklar ise eksik edâ ehliyetine sahiptir. Kişiler yaklaşık olarak yedi yaşından bulûğa kadar mümeyyiz sayılır. Mümeyyiz çocuklar iman, namaz, oruç, hac, kefâret, cihad, iyiliği emredip kötülüğü engelleme gibi dinî ödevlerle ve bedenî ibadetlerle mükellef değildir. Davranışlarının hukukî-malî sorumluluğu bulunsa da cezaî sorumlulukları yoktur.
- Ayrıca Mu'tezile temyiz çağından itibaren Allah'a imanın vâcip olduğu, Ahmed b. Hanbel de çocuğun on yaşından itibaren namaz ve oruçla mükellef sayılacağı görüşündedir.
- Ancak bulûğdan önce yapılan hac ibadeti sahih olsa bile bulûğ sonrası farz olabilecek hac farızasını düşürmez.
- Bulûğ erkek ve kız çocuğunun fiilen ergenliğe kavuşması (erkeklerin ihtilâm olmaya, kızların âdet görmeye başlaması) ya da fiilen bâliğ olup olmadığına bakılmaksızın belli bir âzami yaş sınırına ulaşması demektir. Bu ikincisine

hükmen bulûğ tabir edilir. Hükmen bulûğ yaşı **Ebû Hanîfe'ye göre erkeklerde 18, kızlarda 17 yaş, çoğunluğa göre her ikisi için de 15 yaştır.**

B) HÜKÜM

- ➔ İslâm dininin, insanların dünya ve âhîret mutluluğunu sağlamak üzere getirdiği kuralların bütününe şer'î hükümler (**ahkâm-ı şer'îyye**) veya ilâhî hükümler (**ahkâm-ı ilâhiyye**) tabir edilir. Amelî hükümler, itikadî hükümlere nisbetle ikinci derecede oldukları için bunlara ahkâm-ı fer'îyye de denilir.
- ➔ Amelî hükümler, itikadî hükümlere nisbetle ikinci derecede oldukları için bunlara **ahkâm-ı fer'îyye** de denilir. Bu hükümler mükellefin dış dünyaya yansıyan davranışlarına bağlanacak sonuçları ve bunlarla ilgili kuralları konu edinir. Bunlar da ibadetler ve muâmelât şeklinde iki kısma ayrılır.
- ➔ İbadetler Allah hakkı olarak yapılır, zamanın ve şartların değişmesiyle değişmez, artmaz eksilmez. Bu sebeple de ibadetlerle ilgili dinî hükümlere "**taabbüdî hükümler**" denilir.

➤ VAZ'Î HÜKÜM

- ➔ İki durum arasında şâriin kurduğu bağı ifade eden vaz'î hüküm, kendi içinde sebep, şart ve mâni' şeklinde üçe ayrılır.
 - ✓ **Sebeb.** Şâriin varlığını hükmün varlığı, yokluğunu da hükmün yokluğu için alâmet kıldığı durumdur.
 - ✓ **Rükün.** Fıkıh ilminde bir şeyin varlığı kendi varlığına bağlı olan ve onun yapısından bir parça teşkil eden bir unsuru ifade eder. Bu daha çok Hanefiler'in tanımına göre yapılmış bir açıklamadır.
 - ✓ **Şart.** Bir hukukî sonucun varlığı kendi varlığına bağlı olan, ancak kendisinin varlığı onun varlığını zaruri kılmayan ve onun yapısından bir parça teşkil etmeyen fiil veya vasıftır.
 - ✓ **Meselâ** namaz için abdest, nikâh akdinde şahit şarttır.
 - ✓ **Mâni'.** "Varlığı sebebe hüküm bağlanmaması veya sebebin gerçekleşmemesi sonucunu doğuran durum" şeklinde tanımlanır. Din ayrılığı ve mirasçısını öldürme mirasçı olmaya, hayız ve nifas halleri namazın farz olmasına, yakın kan hısımlığı nikâh akdine mâni' sayılmıştır. Nisab miktarı mala sahip olduğu halde aynı miktarda borcun bulunmasının zekâtın vâcib olmasına mâni' teşkil etmesi de bir diğer örnektir.
- ➔ Gerek ibadet gerekse muâmelât türünden olsun mükelleften sâdir olan şer'î-hukukî nitelikteki fiiller, yukarıda sözü edilen rükün ve şartları taşıyıp taşıyamamasına göre sahih-bâtıl veya sahih-fâsid ve bâtil şeklinde bir ayrıma ve

nitelendirmeye tâbi tutulur.

- Fesadın sözlükte "bozulma", ifsadin "bozma", fâsadin de "bozuk" olan şey" anlamına geldiğini biliyoruz. Bundan hareketle, bir ibadeti bozan veya bir hukukî işlemi sakatlayan fiil ve eksikliğe **MÜFSİD** denir. Diğer bir ifadeyle, ibadetler alanında müfsid, usul ve âdâbına uygun şekilde başlanmış bir ibadeti bozup geçersiz hale getiren davranış ve eksiklik demektir.

➤ **TEKLİFÎ HÜKÜMLER (MÜKELLEFİN FİİLLERİ)**

- Teklifî hüküm ise, şâriin mükelleften bir fiili yapmasını veya yapmamasını istemesi veya onu yapıp yapmama arasında serbest bırakması demektir. Şâriin talebi kesin ve bağlayıcı tarzda olabileceği gibi daha yumuşak bir üslûpta da olabilir.

➤ **BEŞ TEMEL TEKLİFÎ HÜKÜM**

1. VÂCİP

- **Dinî literatürde vâcip**, Hanefiler hariç fakihlerin çoğunluğuna göre, kesin bir delille ve kesin bir surette yapılması istenen dinî yükümlülüğü ifade ederse de Hanefiler bunu farz ve vâcip şeklinde iki kademedede ele almayı uygun görürler

a) Farz

- **Sözlükte** "bir şeyi kesinleştirmek, takdir etmek, pay ve parçalara ayırmak, belirlenmiş şey ve pay" anlamlarına gelen farz fıkıh ilminde, Allah ve Resulü'nün mükelleften yapılmasını kesin ve bağlayıcı tarzda istediği fiil demektir.

b) Vâcip

- **Sözlükte** "sabit, lâzım, var ve gerekli olan şey" anlamına gelen vâcip fıkıh ilminde fakihlerin çoğunluğuna göre farz ile eş anlamlı olup şâriin mükelleften yapılmasını kesin ve bağlayıcı tarzda istediği fiil demektir

Hanefiler'e Göre Vâcip İki Kısma Ayrılır:

- a) Kat'î bir delille yakın derecede kuvvetli görünen zannî bir delille sabit olan vâcipler. Bu kısma giren vâcipler amelî farz veya zannî farz adını alır. Vitir namazı, abdestte başın dörtte bir miktarını meshetme böyledir.

b) Zannî delil olan haber-i vâhid ile sabit olan vâcîpler ise önem derecesi itibariyle amelî farzın altında ve sünnetin üstündedirler. Meselâ namazda Fâtiha okuma, vitir namazında kunut tekbiri, bayram tekbirleri, namazın sehiv secdesi ile ikmal edilen vâcîpleri böyledir. Vâcibin inkârı küfrü gerektirmez. Ancak sapıklıkla itham sebebi görülür.

2. MENDUP

➔ Mendup, teşvik edilen, yapılması kesin olmayan bir tarzda istenen, yani farz ve vâcib olmayan davranışların genel adıdır. Hanefî fıkında, farz ve vâcib dışında yapılması uygun görülen davranışlar kuvvetliden zayıfa doğru olmak üzere sünnet, müstehap (mendup) ve âdâb olarak sıralanır.

a) Sünnet

➔ Sünnet, Hz. Peygamber'in söz, fiil ve onayının genel adı olup fıkıh usulünde Kur'an'la birlikte İslâm'ın aslî iki kaynağını ve delilini teşkil eder.

➔ **Sünnet kendi içinde üç kısma ayrılır:** Mükked sünnet, gayr-i mükked sünnet, **zevâid sünnet**. Hz. Peygamber'in devamlı yaptığı, sırf bağlayıcı ve kesin bir emir olmadığını göstermek için nâdiren terkettiği fiillere **mükked sünnet** denilir.

b) Müstehap

➔ **Sözlükte**, "sevimli olan, tercih edilen ve güzel bulunan iş" demektir. Hz. Peygamber'in bazan işleyip bazan terkettiği, âlimlerin ve sâlih kulların öteden beri yapageldikleri ve tavsiye ettikleri fiil ve davranışlara dinî terminolojide müstehap denilir.

3. MUBAH

➔ Mubah kelimesi **sözlükte** "açığa çıkan, açıklanan, serbest bırakılan şey" demektir. Dinî bir **terim olarak ise**, bu sözlük anlamıyla bağlantılı olarak, şâriin mükellefi yapıp yapmamakta serbest bıraktığı fiilleri ifade eder. Helâl, câiz, mutlak gibi terimler de, genelde aynı mânada kullanılır ve mükellefin yapması veya terketmesi halinde herhangi bir övgü yahut kınamayı gerektirmeyen davranışlarını belirtir.

a) Câiz

➔ **Sözlükte** "geçip gitmek, mümkün, serbest ve geçerli olmak" anlamlarına gelen "cevâz" kökünden türetilmiş bir isim olup fıkıh terimi olarak, dinen veya hukuken yapılmasına müsaade edilen fiilleri ifade eder. Bu anlamdaki müsaadeyi belirtmek üzere de "cevâz" kavramı kullanılır.

b) Helâl

- ➔ "Haram"ın karşıtı olan "helâl", sözlükte bir fiilin mubah, câiz ve serbest olması ve yasağın kalkması gibi anlamlara gelir. **Dinî bir terim olarak** da helâl, şer'an izin verilmiş, hakkında şer'î bir yasaklama ve kısıtlama bulunmayan davranış ve onun dinî-hukukî hükmünü ifade eder.

4. MEKRUH

- ➔ **Sözlükte** "sevilmeyip kerih, nahoş görülen şey" demektir. Bunun mastarı olan kerâhet de sözlükte "çirkinlik, sevimsizlik, bir şeyi sevmemek ve hoşlanmamak" gibi anlamlara gelir. **Fıkıh terimi olarak ise** mekruh, şâriin yapılmamasını kesin ve bağlayıcı olmayan tarzda istediği fiil ve davranışlardır

- ✓ Bir fiilin mekruh olduğunu tesbit edebilmek için nasların iyi incelenmesi gerekir.

Zira Şâri' Bu Hususu Değişik Üslup Ve Şekillerde Göstermiş Olabilir:

a) Şâri', bir fiilin yapılmamasını istemek üzere kerâhet lafzını kullanmış olabilir. Meselâ, "Allah, size dedikodu yapmanızı, çok soru sormanızı ve mal mülk ziyan etmenizi mekruh kılmıştır" (Buharî, "İstikrâz", 19) hadisinde, dedikodunun, çok soru sormanın ve mal mülk ziyan etmenin mekruh olduğu bildirilmiştir.

b) Şâri', bir fiilin yapılmamasını istemek üzere, kendisinde haramlığa değil, mekruhlığa delâlet eden bir karînenin bulunduğu yasaklama ifadesi kullanmış olabilir. Meselâ "*Allah nezdinde helâllerin en sevimsizi boşamadır*" (İbn Mâce, "Talâk", 1) hadisinde, helâl lafzı kullanıldığından şâri' tarafından istenmeyen bu fiilin haram değil, mekruh olduğu anlaşılmaktadır.

c) Şâri' bazan da fiilin yapılmamasının tercihe şayan olduğunu dolaylı bir üslûpla istemiş olabilir. Meselâ, Hz. Peygamber, "Mehir en iyisi en kolay olanıdır" hadisinde mehirde aşırılığın terkedilmesini teşvik etmiş ve mehirde aşırılığa gitmenin mekruh olduğunu zımnen ifade etmiştir.

- ✓ Mekruh fiil işleyen cezayı hak etmez; bazan kınanma ve azarlamaya müstehak olur. Ancak mekruh fiili Allah rızası için terkedene, kişi, övülmeye ve sevaba müstehak olur.

a) Tahrîmen Mekruh

- ➔ Bu, şâriin yapılmamasını kesin ve bağlayıcı tarzda istediği bir fiil olmakla birlikte, bu talep haber-i vâhid gibi zanni bir delil ile sabit olmuştur. Bu nevi mekruhun hükmü, haram bir fiili işleyen hükmü gibidir, yani cezayı gerektirir. Ancak haramdan farkı, bunu inkâr eden kişi kâfir olmaz. Bu

sebeple de, âhâd hadislerle sabit olan veya dolaylı bir şekilde ifade edilen yasaklara "**tahrîmen mekruh**" adını verirler.

b) Tenzîhen Mekruh

➔ Bu, şâriin yapılmamasını kesin ve bağlayıcı olmayan bir tarzda istediği fiildir. Bu tanım, cumhûr-ı fukahânın mekruh tanımına uygundur. Tenzîhen mekruh, helâle yakın olup, mendubun karşıtıdır.

- ❖ İkinci namazından sonra, güneşin batmasından az önce nâfile namaz kılmak, soğan, sarımsak yiyerek camiye gitmek, abdest alırken suyu israf etmek gibi fiiller bu kısma örnek verilebilir. Bu nevi mekruhun hükmü, herhangi bir cezayı ve kınanmayı gerektirmemesidir.

5. HARAM

➔ Teklifi hükümlerden biri olan haram; sözlükte "yasak, memnu" demek olup helâlin zıddıdır. Dinî terim olarak ise, "şâriin yapılmasını kesin ve bağlayıcı bir ifade ve üslûpla yasakladığı fiil"dir. Yasaklama işine tahrîm veya hazr, yasaklanan şeye harâm, muharrem veya mahzûr, bu yöndeki hüküm ve vasfa da hurmet denilir.

A) HARAM FİİLLERİN NEVİLERİ

★ Haram Fiiller İki Nevidir:

1. HARAM Lİ-AYNİHÎ. Şâriin, bizzat kendisindeki kötülük sebebiyle, baştan itibaren ve temelden haramlığına hükmettiği fiildir. Zina, hırsızlık, adam öldürme, dinen murdar sayılan eti yeme, evlenme mâniî olanlarla evlenme gibi. Bu tür bir haram fiili işleyen kişi günahkâr olur ve âhirette cezaya çarptırılmayı hak eder. Ancak bu tür haramların bir kısmı zaruret durumunda mubah hale gelebilir. Meselâ, açlıktan ölecek duruma gelen bir kişinin, ölmeyecek miktarda domuz etinden yemesine müsaade edilmesi böyledir.

2. HARAM Lİ-GAYRİHÎ. Aslında meşrû ve serbest olduğu halde, haram kılınmasını gerekli kılan geçici durumla ilgili olan fiildir. Meselâ, bayram gününde oruç tutmak böyledir

- ❖ Yine, cuma namazı ile yükümlü kişi bakımından cuma namazı esnasında alışverişle meşgul olmak, haksız olarak ele geçirilen arazide namaz kılmak, dinen yasak birer fiil olmakla beraber, yasaklık fiilin mahiyeti ile değil, onu çevreleyen zaman veya mekân faktörü ile ilgilidir.

➤ **AZÎMET VE RUHSAT**

- Sözlükte azîmet "bir şeye kesin olarak yönelmek, niyetlenmek" anlamındadır. Fıkıh ilminde ise, "meşakkat, zaruret ve ihtiyaç gibi ârîzî bir sebebe bağlı olmaksızın ilkten konmuş olan ve normal durumlarda her bir mükellefe ayrı ayrı hitap eden aslî hüküm" demektir

a) **Haramı İşleme Ruhsatı.** Zaruret veya zaruret derecesine varan ihtiyaç hallerinde haram bir fiil mubah hatta vâcip hale gelebilir. Haramı işleme ruhsatının bulunduğu bazı durumlarda mükellef azîmet hükmüne uymakla ruhsattan yararlanma arasında serbest bırakılır. Ölüm tehdidi altında kalan kimsenin imanını gizleyip küfrü telaffuz etmesine ruhsat vardır.

b) **Vâcibi Terketme Ruhsatı.** Farz veya vâcip olan bir fiilin edasında mükellef için ek bir meşakkat bulunduğu, bu vâcibi terketme ruhsatı tanınır. Ramazan orucu bütün mükelleflere farz olduğu halde hasta ve yolculara, sonradan kazâ etmek üzere oruç tutmama kolaylığı tanınmıştır. Mükellef bu ruhsattan yararlanıp yararlanmamakta serbesttir.

➤ IV. İLMİHAL

- İlim ve hâl kelimelerinden oluşmuş bir isim tamlaması olan **ilmihal** (ilm-i hâl) sözlükte "durum bilgisi" demektir. Bütün müslümanların dinî bilgi ve uygulama bakımından ihtiyaç duyduğu, bir bakıma müslüman olmanın ve Müslümanlığın icaplarını yerine getirmenin ön şartı durumundaki temel bilgiler ilmihal diye anılmıştır.

TEMİZLİK BÖLÜMÜ

MADDÎ ve HÜKMÎ TEMİZLİK

➤ SULARIN HÜKMÜ

a) Mutlak Su - Mukayyet Su

- Yaratıldığı tabii halini koruyan, mahiyetini değiştirecek başka maddeler karışmamış suya **Mutlak Su** denilir.

- ❖ Yağmur, kar, deniz, ırmak, kaynak ve kuyu suları normalde böyledir. Mutlak suyun üç özelliği ve iki tabiatı vardır. Özellikleri, rengi, kokusu ve tadıdır; iki tabiatı da inceliği ve acıklılığıdır. Öte yandan mutlak su, temiz ve temizleyici olup olmama yönüyle beş kısma ayrılır. Suyun temizleyici sayılması, abdest ve gusül gibi hükmî temizlik aracı olabilmesinin câiz oluşunu, temiz sayılması ise diğer maddî temizlik ve kullanım aracı olabilmesini ifade eder.

1. Rengi, kokusu ve tadı bozulmamış, içine pis bir madde karışmamış, kullanılması mekruh ve şüpheli hale gelmemiş sular hem temiz hem de temizleyici sayılırlar.

Tabiatta normal halde bulunan mutlak sular kural olarak böyledir. İnsanın, at, deve, sığır, koyun ve keçi gibi eti yenen hayvanların ve kuşların artığı sular da, bu sulara maddî bir pislik bulaşmadığı sürece kural olarak hem temiz hem temizleyicidir.

2. Temiz ve temizleyici olmakla birlikte kullanılması mekruh olan sular:

- ❖ Tavuk gibi eti yenen, kedi gibi eti yenmeyen evcil hayvanların, çaylak, doğan gibi yırtıcı kuşların artığı sular böyledir. Eti yenmeyen yırtıcı kuşların gagaları kemik olduğundan, artığı sular diğer yırtıcı hayvanlarınkinden farklı görülmüştür. Bu tür sularla abdest almak veya gusletmek mekruhtur. Ancak normal su bulunmadığında bu sular hem abdest ve gusül gibi hükmî temizlikte hem de maddî temizlikte kullanılabilir.

3. Abdest, gusül gibi hükmî temizlikte kullanılmış olan sular (mâ-i müsta‘mel),

maddî bakımdan temiz olsalar bile ikinci defa hükmî temizlikte kullanılamaz. Fakihler bu suların temizleyici olmadığını söylerken bunu anlatmak istemişlerdir.

4. Temiz ve temizleyici olmayan sular: İçine pislik düştüğü kesin olarak veya galip zan ile bilinen tanımı aşağıda gelecek olan az miktardaki sular ile içine düşen pislikten dolayı rengi, tadı veya kokusu bozulan büyük su birikintileri ve akarsular böyledir. Köpeğin, eti yenmeyen vahşi hayvanların artığı sular da temiz değildir.

5. Eşek ve eşekten doğan katırın artığı suların hükmî temizlikte kullanılıp

kullanılmayacağı ise şüphelidir. Temiz su bulunmadığında bunlarla abdest ve gusül alınır ve ayrıca teyemmüm yapılır.

- ➔ İçine temiz bir maddenin katılmasıyla incelik ve acıklılığını kaybeden mutlak sulara veya tabii bir oluşumla meydana gelip özel bir isimle anılan sulara "**Mukayyet Su**" tabir edilir. Gül suyu, meyve suyu, maden suyu, diğer helâl meşrubat türleri veya içinde nohut, mercimek benzeri temiz şeylerin pişmesiyle incelik ve acıklılığını kaybeden sular böyledir.

Hanefiler dışındaki diğer mezheplerde sular genellikle:

1. Temiz ve temizleyici sular,

2. Temiz fakat temizleyici olmayan sular,

3. Temiz olmayan yani necis sular şeklinde üç kısma ayrılarak incelenirse de, bu konuda genellikle tecrübe ve gözleme dayalı bilgiler kullanıldığından mezhepler arasında kayda değer bir görüş farklılığı yoktur.

b) Durgun Su – Akar Su

➔ Suyun durgun veya akar olması, durgun ise miktarı, o suyun temiz ve temizleyici olma özelliğini belirlemede etkin rol oynar. Akarsular ile büyükhavuz niteliğindeki durgun sular üç temel vasfından biri değişmedikçe yani rengi, tadı veya kokusu bozulmadıkça içine düşen bir pislikten dolayı temiz ve temizleyicilik özelliğini yitirmez.

- ❖ **Hanefiler'e göre** durgun suyun derinlik ve hacminden çok yüzey genişliği önemlidir.
- ❖ **Hanefiler'e göre** su, avuçlandığında elin dibe değmeyecek derinlikte olması kaydıyla, yüzeyinin yaklaşık olarak 50 m2 olması,
- ❖ **Şâfiî ve Hanbeliler'e göre** ise hacminin iki kulle (yaklaşık 206 litre) ve daha fazla miktarda olması halinde büyük havuz hükmünü alır.
- ❖ **Mâlikîler'e göre** ise normal abdest ve gusül suyu kabının alacağı su az su hükmündedir.

B) MADDÎ ve HÜKMÎ KİRLİLİK

➔ Necâset, hakiki ve maddî pislik, kirlilik demek olup böyle maddeye "**Necis**" tabir edilir.

- ❖ Ana hatlarıyla ifade etmek gerekirse, etinin yenmesi ister helâl ister haram olsun, akıcı kanı olan kara hayvanlarından dinî usule uygun biçimde boğazlanmadan ölen veya öldürülen ve bu hükümde olan hayvanların etleri necistir. Kan, domuz eti, sarhoş edici içkiler, insan idrarı, dışkısı ve ağız dolusu kusmuğu, etinin yenmesi helâl olmayan hayvanların eti, idrarı ve dışkısı dinen necis (pis) olduğunda ittifak edilen maddelerdir. Fakihlerin çoğunluğu şarabı da maddeten necis saymışlardır.
- ❖ Eti yenen hayvanların idrar ve dışkısını Mâlikî ve Hanbelîler necis saymazken Şâfiîler necis sayar.
 - * **Hanefiler'e göre** tavuk, kaz gibi kümes hayvanlarının dışkıları "**necâset-i galîza**" (ağır pislik), sığır, koyun, geyik gibi dört ayaklı hayvanlarınki ise "**necâset-i hafife**" (hafif pislik) olarak nitelendirilir.
 - * **Hanefiler'e göre** at, eşek ve katırın idrar ve dışkısı ile havada pisllemeleri sebebiyle sakınılması zor olduğu için,

atmaca, kartal, güvercin gibi kuşların dışkıları, hafif pislik grubundadır.

- * **Domuz ve köpekte ihtilâf olmakla birlikte** canlı hayvanların bedenleri necis olmayıp salya, idrar ve dışkıları etinin hükmüne tâbi olarak ağır veya hafif necis sayılır.
- * Hayvanların derisi tabaklanınca temiz olur. Hanefiler domuz derisini, Şâfiiler domuz ve köpek derisini hariç tutarak meytenin (murdar hayvan) derisinin tabaklanınca temiz olacağı görüşündedir.
- * Meytenin, içine kan nüfuz etmeyen boynuz, kemik, tüy, diş gibi katı cüzleri de Hanefiler'e göre temizdir.
- * **Hanefî ve Mâlikîler'e göre** meni necis olsa da kurumuş ise ovalamakla temizlenmiş sayılır.

b) Hades

- ➔ **Hades fıkıh dilinde**, abdestsizlik veya cünüplük sebebiyle insanda meydana geldiği var sayılan hükmî kirliliği veya bu kirliliğin sebebini ifade eder.
- ➔ Hades, büyük hades ve küçük hades şeklinde ikiye ayrılır. Gusülle giderilebilen cünüplük (cenâbet), hayız ve nifas gibi hükmî kirlilikler büyük hades, abdestle giderilebilen hükmî kirlilik de küçük hadestir.

C) TEMİZLEME YOLLARI

a) Depo ve Kuyuların Temizlenmesi

- ➔ Fıkıh literatüründe kuyu, havuz ve depo sularının sağlık kurallarına uygun biçimde korunması, kirletilmeyip temiz tutulması, içine bir pislik düştüğünde ise temizlenmesi usulleri üzerinde önemle durulmuştur.
 - ❖ **Hanefî fakihleri**, durgun suları büyük ve küçük havuz şeklinde ikiye ayırıp büyük havuzun yani "çok su"yun miktarını belirlemede suyun yüzey genişliğini esas almışlardır. Hanefiler'in bu ölçüsü gereği kuyular küçük su hükmünde olduğundan, içine necis bir madde düştüğünde temizlenmesi için duruma göre belli miktarda suyun, bazan da kuyunun tamamen boşaltılması gerekli görülür.
 - ❖ **Şâfiî ve Hanbelîler ise** büyük havuz-küçük havuz ayırımında suyun hacmini esas almışlardır.

b) İstibrâ ve İstincâ

- ➔ Küçük abdest bozduktan sonra idrar yolunda kalabilecek idrar damla ve sızıntılarının tamamen kesilmesi için bir süre bekleme, bundan sonra vücuttaki idrar sızıntılarını temizleme işlemine fıkıh dilinde "**İSTİBRÂ**" denilir. Özellikle erkekler açısından istibrâ daha önemlidir. Şayet özür hali söz konusu değilse vücuttan idrar sızıntısı olduğu sürece abdest geçerli olmaz. Bunun için de idrarın vücuttan iyice çıkmasını beklemek, bu amaçla biraz hareket etmek, yürümek veya öksürmek gerekebilir. Bunun için Hz. Peygamber idrardan sakınmayı emretmiş, kabir azabının çoğunun idrardan sakınmama sebebiyle olacağını haber vermiştir (Buhârî, "Vudû", 55; İbn Mâce, "Tahâret", 26).
- ➔ Çevre temizliği kadar beden ve elbise temizliği de gerek kişinin sağlığı ve beşerî ilişkileri gerekse ibadet hayatı için önem taşıdığından literatürde "**İSTİNCÂ**" terimiyle ifade edilen temizlik yani büyük abdest bozulduktan sonra dışkı ve idrar yollarında yapılacak dışkı, idrar vb. temizliği de müslümanın hayatında ayrı bir önem taşır. Aslolan bu temizliğin su ile yapılmasıdır. Su bulunmadığı takdirde bu temizliğin en uygun temizlik araçlarıyla yapılması gerekir. Temizlik sol elle yapılmalı, suyun ve diğer temizlik araçlarının kullanımında israftan kaçınılmalı, fakat temizliğin titizlikle yapılmasından da ödün verilmemelidir. Fıkıh kitaplarında eğitim ve ilim aracı olduğu için kâğıdın istibrâ ve istincâda kullanılması doğru bulunmamış ise de günümüzde iki kâğıt türü birbirinden ayrıldığı ve kâğıdın imal ve temini kolaylaştığı için, özellikle büyük abdest temizliğinde suyun kullanımı ve kurulanma kaçınılmaz olmuştur.

III. ABDEST

- ➔ Abdestle ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de, "Ey iman edenler! Namaza kalktığınızda yüzlerinizi, dirseklere kadar kollarınızı yıkayın, başınızı meshedin ve topuklara kadar ayağınızı yıkayın. Eğer su bulamazsanız temiz toprakla teyemmüm edin" (el-Mâide 5/6) buyrulur. Bu âyet Medine döneminde nâzil olmuş ise de, müslümanların Mekke döneminde mi'rac gecesinde namazın farz kılınmasından itibaren namaz öncesinde mendup bir davranış olarak abdest aldıkları bilinmektedir.

➤ ABDESTİN FARZLARI

- ➔ Abdestin farzları, bir fiilin abdest sayılabilmesi için onda bulunması zorunlu olan ana unsurlar demektir. Abdestin farzları ilgili âyette (el-Mâide 5/6) zikredildiği üzere dörttür:

1. Yüzü yıkamak.
2. Kolları dirseklerle birlikte yıkamak.

3. Başı meshetmek.
4. Ayakları topuklarla birlikte yıkamak.

➔ Dirseklerin yıkanması da abdestin farzları kapsamındadır. Başın dörtte birinin el içinin ıslaklığıyla meshedilmesi Hanefiler'e göre yeterlidir. Başın mesh miktarı Şâfiî mezhebinde daha az iken diğer iki mezhepte âdeta başın tamamıdır.

➤ **ABDESTİN SÜNNETLERİ ve ÂDÂBI**

➔ **Abdestin başlıca sünnetleri şöyle sıralanabilir :** Abdest almaya niyet etmek, başlarken besmele çekmek, elleri bileklerle birlikte üç defa yıkamak, ağız ve buruna su çekip iyi bir ağız ve burun temizliği (**mazmaza ve istinşak**) yapmak, misvak kullanmak veya dişleri fırçalamak, sakalın içine su girmesini sağlamak, el parmaklarını birbirine sokup ovuşturmak, başın tamamını elin ıslaklığıyla meshetmek, boynu meshetmek, abdest uzuvlarını yıkarken bu sayılan sıraya uymak, abdeste sağ uzuvlardan başlamak, bu uzuvları üçer defa yıkamak ve su ile iyice ovmak (**delk**), abdeste ara vermeden tamamlamak.

➔ **Abdestin bu sayılan sünnetlerine ilâve olarak abdestin âdâbı olarak da;** abdest alırken mümkünse kıbleye dönmek, abdest sularını vücuda ve elbiseye sıçratmamak, dünya işlerine ilişkin konuşmayıp abdest dualarını veya bildiği dualardan okumak, suyu ölçülü kullanmak, abdest sonunda kelime-i şehâdet (Eşhedü enlâ ilâhe illâllah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve resülüh) getirmek gibi fiiller tavsiye edilir.

➤ **ABDESTİ BOZAN DURUMLAR**

➤ **Şu durumlarda abdest bozulur:**

1. İdrar ve dışkı yollarından idrar, dışkı, meni, mezi, kan gibi bir necâsetin, herhangi bir sıvının veya maddenin çıkması, yellenmek.

2. Vücudun herhangi bir yerinden kan, irin veya herhangi bir maddenin çıkması. Ağızdan çıkan akıcı haldeki kan, tükürükten fazla veya ona eşit ise abdesti bozar. Vücuttan çıkan kan akmadığı veya çıktığı yerin çevresine dağılmadığı sürece abdesti bozmadır. Yaradan çıkan irin ve sarı su da böyledir. Çıktığı yerin dışına kendiliğinden dağılmayan bu sıvıların silinmesi halinde de abdest bozulmaz.

❖ **Şâfiî ve Mâlikîler'e göre** idrar ve dışkı yolları hariç vücuttan çıkan kan ve benzeri sıvı maddeler abdesti bozmadır.

3. Ağız dolusu kusmak. Kusulan şey ister yemek, ister safra veya kan olsun, abdest bozulur.

4. Bayılma, delirme, sarhoş olma, uyuma gibi şuurun kontrolüne engel olan durumlar. Uyku dışındaki şuur kaybına yol açan durumların süresi ve o esnada kişinin konumu ne olursa olsun abdest bozulur. Uyku halinde ise, kişinin farkında olmadan abdestinin bozulmuş olması ihtimalinin derecesi ölçü alınır. Bu sebeple yatarak derin uykuya dalma abdesti bozar, uyku ile uyanıklık arasındaki hal ise bozamaz. Oturduğu yerden uyuklamada oturuşun şekli kadar bu kimsenin durumu, abdestin bozulma ihtimalinin kuvvet derecesi de önemlidir. Bundan dolayı tereddütlü durumlarda abdest alınması tavsiye edilir.

5. Namazda yakındaki şahısların duyabileceği şekilde sesli olarak gülmek.

Hanefiler'e göre rükûlu ve secdeli namazda sesli gülme abdesti de bozar.

Diğer mezhepler ise sadece namazın bozulacağı görüşündedir.

6. Cinsî münasebet veya fâhiş (aşırı) temas ve dokunma. **Hanefiler'e göre** erkekle kadının tenlerinin birbirine değmesi ile abdest bozulmasa da çıplak olarak veya arada bedenlerin sıcaklığının hissedilmesini engelleyecek bir giysi bulunmaksızın erkek ve kadının aşırı derecede şehvî teması, oynaşma ve kucaklaşması abdesti bozar.

- ❖ **Hanefi fakihlerinin çoğunluğu** temasın aşırılığında erkeğin cinsel organının sertleşmesini ölçü alırken, **İmam Muhammed** mezi gibi bir yaşlıkçıkmadıkça abdestin bozulmayacağı görüşündedir. **Şâfiîler'e göre** erkek ve kadının tenlerinin birbirine değmesi, **Mâlikî ve Hanbelîler'e göre** ise temastan cinsel haz duyulması halinde abdest bozulur.

7. Mazeret halinin sona ermesi. Su bulamadığı için teyemmüm eden kimse suyu bulunca, mest üzerine mesh yapan kimsenin yolcu olanlara üç, yolcu olmayanlara bir gün olarak tanınan mesh süresi dolunca, özürlü kimse için de namaz vakti çıkınca abdesti bozulmuş olur.

- ❖ **Hanefiler'in dışındaki üç mezhebe göre** bir kimsenin kendi cinsel organına temas da abdesti bozar. Bir kimse abdest aldığını kesin olarak bilse de abdestinin bozulup bozulmadığında tereddüt etse,
- ❖ **Mâlikîler'e göre** abdesti bozulmuş olur, **diğer üç mezhebe göre** ise bu durumda abdest bozulmuş sayılmaz.
- ❖ Ağlamak, gözden yaş gelmesi, kabuk bağlamış bir yaranın kabuğunun kan çıkmaksızın düşmesi, tükürük ve sümûge az miktarda kan karışması, ağız dolusu olmayan kusma, ısırılan elma, ayva gibi sert bir meyve veya kullanılan misvak diş fırçası üzerindeki acıcılığı olmayan kan (diş eti kanaması hariç), sivrisinek, pire gibi haşeratin emdiği kan, namazda uyuklama,

namazda sessiz gülme, tırnak kesme, tıraş olma kural olarak abdesti bozmas.

➤ ÖZÜRLÜNÜN ABDESTİ

- Devamlı burun kanaması, idrarı tutamama, devamlı kusma, yaranın devamlı kanaması, kadınların akıntısı gibi abdesti bozan ve kısmen süreklilik taşıyan bedenî rahatsızlıklara ilmihal dilinde özür (mazeret), böyle kimselere de özürlü kimse (**mâzur, mâzûre**) denilir.
- Yukarıda sayılan türde olup en az bir namaz vakti süresince devam eden bedenî rahatsızlıklar özür hali sayılır.
- Özürlü kimse her namaz vakti için abdest alır, bu özür halinin abdesti bozmadığı var sayılarak o vakit içinde aldığı abdestle, onu bozan yeni bir durum meydana gelmedikçe, dilediği kadar farz, vâcip, sünnet, eda ve kazâ namazı, cuma ve bayram namazı kılabilir, Kâbe'yi tavaf edebilir, Mushaf'ı tutabilir.
- Namaz vaktinin çıkmasıyla özürlü kimsenin abdesti bozulmuş olur, yeni namaz vaktinde tekrar abdest alması gerekir.
- Özürlü kimsenin abdesti özür hali dışında abdesti bozan ikinci bir sebeple de bozular. Meselâ idrarını tutamayan kimsenin burnu kanamakla abdesti bozular. İmam Şâfi'ye göre özürlü kimsenin her namaz için ayrı abdest alması gerekir.
- Özürlü kimsenin bu sebeple elbisesine bulaşan idrar, kan özür devam ettiği sürece namazın sıhhatine engel olmaz.
- Kadınlar için aybaşı ve loğusalık hali farklı fikhî hükümlere tâbi olup bunun dışında kalan kanamalar ve devamlı akıntılar (**istihâze**) özür hali sayılır.

➤ MESH

- Mesh, bir şey üzerinde eli gezdirmek, o şeyi elle silmek demektir. Fıkıhta mesh, bir nevi hükmi temizlik işlemi olup abdestte elin ıslaklığıyla bir uzuv, mest veya sargı üzerinde, teyemmümde ise yüz ve kollar üzerinde toprakla yapılan sembolik temizlik çeşididir. Abdest alırken baş, boyun ve kulakların meshedilmesi abdestin ilkten (aslî) hükmü, mest ve sargı üzerine mesh ise yıkama yerine geçen (**bedel, halef**) bir işlemdir.

➤ Mest Üzerine Mesh

- ➔ Dinimizin ibadetlerde kolaylığı tercih etmiş olması sebebiyle, ayaklara mest vb. giyildiğinde, abdest için bunun çıkarılması ve ayağın yıkanması istenmeyip mestin üzerine mesh yapma câiz görülmüştür. Mest deri ve benzeri maddelerden ayaklara giymek maksadıyla yapılan, ayakları topuklarla birlikte örten, içine su geçirmeyecek veya yere konduğunda kendi kendine dik durabilecek bir ayakkabı çeşididir. Ayakları aynı şekilde örten çizme, potin, kendisiyle yol yürünebilecek dayanıklılıkta çorap ve boğazlı terlikler ve benzerleri de Hanefiler'e göre mest hükmündedir. Devamlı olarak yerle temas halindeki çizme ve ayakkabılara meshetmek yeterli olmayıp altında veya üzerindeki necis maddelerin de temizlenmesi gerekir.
- ➔ Abdest alırken mestin üzerinde elin üç parmağı kadar yerin elin ıslaklığıyla bir defa meshedilmesi gerekir ve yeterli olur. Bunun için mestin abdestli olarak giyilmiş, mestin ayağın abdestte yıkanması gereken yerlerini tamamen kaplamış, ayrıca dayanıklı ve sağlam bir maddeden yapılmış olması aranır. Mest ile yaklaşık 6 kilometre yürünebilmesi veya bırakıldığında dik durabilmesi bu dayanıklılık ve sağlamlığın ölçüsü olarak zikredilir.
- ➔ Mestin topuktan aşağı kısmında, altında veya üstünde ayak parmaklardan üçü girecek şekilde bir deliğin, yarık veya yırtığın bulunmaması, mestin içine su almaması da gerekir. Üzerine deri kaplanmış veya altlarına pençe vurulmuş çorap üzerine mesh edilebilir. **Hanefî fakihlerinden Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed**, altına pençe vurulmuş olması şartını aramaksızın kalın ve içini göstermeyen dayanıklı keçe ve yün çoraplar üzerine, bir grup fakih ise bu şartları da aramayarak çorap üzerine meshedilebileceği görüşündedir.
- ➔ Abdesti bozan durumlar mest üzerine meshi de bozar. Üzerine meshedilen mestin ayaktan çıkması veya çıkarılması, mestin içine giren suyun bir ayağın yarından fazlasını ıslatması, mesh süresinin sona ermesi meshi bozar.
- ➔ Mest üzerine meshin süresi, yolcu olmayanlar için **bir gün bir gece (24 saat)**, yolcular için **üç gün üç gecedir (72 saat)**. Bu süre, mestin abdestli olarak giyilmesinden sonra ilk hadesten yani abdesti bozan ilk durumdan başlar. Bu süre dolduktan sonra, ayaklar su ile yıkanarak abdest alınıp gerekiyorsa mest tekrar giyilmelidir. Öte yandan, ayaklarını yıkamak suretiyle abdestli olan kimsenin bu abdesti devam ettiği sürece mestleri çıkarıp giymesiyle abdesti bozulmaz. Mestlerin üzerine meshetmek suretiyle abdestli olup mestlerini çıkaran kimse, sadece ayaklarını yıkayarak abdestini tamamlayabilir.

➤ Sargı Üzerine Mesh

- ➔ Üzerinde sargı bulunan bir organın abdest alırken su ile yıkanması sağlık açısından zararlı ise, bu sargı çözülmeyip üzerinin meshedilmesiyle yetinilir.

- Yapılan bu mesh o uzvu hükmen yıkama sayılır. Hatta mesh de zararlı ise ondan da vazgeçilebilir. Sargının çoğunluğunu sadece bir defa meshetmek yeterlidir.
- Sargının abdestsiz veya cünüp iken sarılmış olması meshe engel olmadığı gibi bu meshin süresi de yoktur.
- Özur hali devam ettiği sürece sargı üzerine meshedilebilir. Sargı üzerine ikinci bir sargı sarılsa bu sargıya ayrıca meshetmek gerekmez. Bir sargı üzerine mesh yapıldıktan sonra o sargı değiştirilirse hüküm yine aynı olmakla birlikte yeni sargının meshedilmesi müstehaptır.
- Üzerindeki ilaç, merhem bulunan yaraların meshi de sargı üzerine mesh hükmündedir.
- Yaranın iyileşip sargının çıkarılması halinde sargı üzerine yapılan mesh bozulmuş olur. Bu kimsenin şayet abdestli ise, sargı yerini yıkamakla iktifa etmesi mümkün ise de yeniden abdest alması daha yerinde bir davranış olur.
- Doldurulmuş veya kaplanmış dişler de sargılı veya merhemli yara veya suyun deriye ulaşmasını engelleyen fakat çıkarılması zor olan boya vb.nin bulaştığı organ gibidir. Suyun kaplama ve dolguya ulaşması yeterlidir.

➤ GUSÜL

- **Sözlükte gusül** (gasl ve gusl) "bir şeyi su ile yıkamayı", fıkıh ilminde ise "bütün vücudun temiz su ile yıkanması şeklinde yapılan hükmi temizlik işlemi"ni ifade eder. Fıkıhta abdeste küçük temizlik, abdest almayı gerektiren hallere küçük kirlilik (**hades-i asgar**), gusle büyük temizlik, guslü gerektiren hallere de büyük kirlilik (**hades-i ekber**) denilir. Guslün Türkçe'deki bir başka adı da boy abdestidir.
- Cünüplük hali ile kadınların hayız ve nifas kanlarının kesilmesi halinde guslün gerekli olduğu ve bunun nasıl yapılması gerektiği hususuna Hz. Peygamber'in söz ve uygulamaları da önemli açıklamalar getirmiştir.

➤ GUSLÜ GEREKTİREN DURUMLAR

a) Cünüplük

- Fıkıh dilinde cünüplük (cenâbet), cinsî münasebet veya şehvetle meninin gelmesi (**inzal**) sebepleriyle meydana gelen ve belirli ibadetlerin yapılmasına engel olan hükmi kirlilik halinin adıdır.

- ❖ Meni gelsin veya gelmesin cinsî münasebet sonunda kadın da erkek de cünüp olur. Cünüplüğe yol açan cinsî münasebetin ölçüsü ve başlangıç sınırı, erkeklik organının sünnet kısmının girmiş olmasıdır.
- ❖ Erkek veya kadından şehvetle (cinsî zevk vererek) meninin gelmesi cünüplüğün ikinci sebebidir. Meninin uyku halinde veya uyanırken, iradî ya da gayri iradî gelmesi sonucu değiştirmez.
- ❖ **Şâfîiler hariç fakihlerin çoğunluğu**, cünüplük için meninin şehvetle gelmesini şart gördüklerinden, ağır kaldırma, düşme, hastalık gibi sebeplerle meninin gelmesini cünüplük sebebi saymazlar.
- ❖ Uyandığında ihtilâm olduğunu hatırlamamakla birlikte elbisesinde meni bulaşığı gören kimsenin gusletmesi gerekir.
- ❖ Buna karşılık ihtilâm olduğunu hatırladığı halde elbisesinde böyle bir iz görmeyen kimsenin ise gusletmesi gerekmez.
- ❖ Cünüp olan kimsenin farz veya nâfile herhangi bir namaz kılması, tilâvet secdesi yapması, Kâbe'yi tavaf etmesi, Mushaf'ı eline alması, camiye girmesi ve orada bulunması câiz görülmez.
- ❖ Bu kimseler dua ve zikir maksadıyla besmele çekip Fâtiha, İhlâs, Âyetü'l-kürsî gibi sûre ve âyetleri okuyabilirler.
- ❖ Cünüp kimsenin bu halini herhangi bir farz namazın ifası vaktine kadar geciktirmesi ve bu arada yeme içme de dahil beşerî ve sosyal faaliyetlerini sürdürmesi fıkhen câiz ise de bir an önce cünüplükten kurtulması, bunun için de ilk fırsatta boy abdesti alması, değilse cinsel organını, el ve ağızını yıkaması tavsiye edilmiştir.

b) Hayız ve Nifas

- ➔ Hayız (ay başı) ve nifas (loğusalık) kanlarının kesilmesiyle veya bu iki hal için öngörülen âzami sürelerin dolmasıyla gusül gerekli olur. Bu süreyi kanamalar özür hali (istihâze) sayıldığından bu tür kanamanın sona ermesi halinde gusül gerekmez.
- ➔ Hayız ve nifas halindeki kadının hükmü cünüp kimsenininki gibidir. Ayrıca bu durumdaki kadınların cinsel ilişkide bulunması haramdır, oruç tutması da câiz değildir. Kadınlara mahsus haller ve bunların fikhî hükmü aşağıda anlatılacaktır.
- ➔ **Fakihlerin çoğunluğuna göre**, müslümanın cenazesinin şehid hükmüne tâbi olanlar hariç yıkanması gerekir ve bu görev geride kalanlar için cenaze namazı gibi farz-ı kifâye cinsinden bir dinî sorumluluktur.

- ➔ Bu yıkama bir yönüyle o müslümanın cünüp olarak ölmesi ihtimaline karşı bir tedbir mahiyetinde ise de esasen İslâm'ın insana verdiği değer, müslüman olarak yaşamış bir kimseye karşı gösterilen sevgi ve saygının bir ifadesidir.
- ➔ Yeni müslüman olmuş bir kimsenin sırf bu sebeple gusletmesi **Mâlikî ve Hanbelî fakihlerine göre vâcip, Hanefî ve Şâfîler'e göre ise mendup** bir davranıştır.

- ❖ **Yukarıda sayılanlara ilâve olarak** cuma ve bayram namazları öncesinde, hac veya umre niyetiyle ihrama girerken ve Arafat'ta vakfe için gusletmek sünnet, cenaze yıkama, kan aldırma, Mekke ve Medine'ye girme, Berat ve Kadir gecelerini ihya etmeyi isteme, bir toplantıya katılma, yeni elbise giyme, bir günahtan tövbe etme gibi çeşitli sebep ve durumlarda gusletmek de müstehap görülmüştür.

➤ GUSLÜN FARZLARI

- ➔ Gusül, ilgili âyette de (el-Mâide 5/6) işaret edildiği gibi bütün vücudun kuru bir yer kalmayacak şekilde tamamen yıkanmasından ibarettir. Bunda bütün fakihlerin ittifakı vardır.
 - ❖ **Ancak Hanefî ve Hanbelî mezhebinde** ağız ve burnun içi gusülde beden dış kısmından sayılmıştır.
 - ❖ Böyle olunca guslün; ağza su almak (**mazmaza**), burna su çekmek (**istinşak**) ve bütün vücudu yıkamak şeklinde üç farzından söz edilir.
 - ❖ **Mâlikî ve Şâfîler ile Şîa'dan Ca'ferîler'e göre** ağız ve burnun içini yıkamak sünnettir.
 - ❖ Gusülde niyet **Hanefîler'e göre sünnet**, diğer mezheplere göre farzdır.
 - ❖ **Mâlikîler'e göre** vücudu ovalamak ve gusül işlemlerinin arasını açmamak da guslün farzlarındandır.
- ➔ Gusül mutlak su denilen nehir, pınar, kuyu, deniz, kaynak ve yağmur suları ile yapılır. Saç, sakal, bıyık ve kaşların yıkanıp diplerine suyun ulaşması, kadınların örgülü olmayan saçlarını yıkamaları ve saç diplerine suyun ulaşması gerekir. Örgülü saçın çözülmesi şart olmayıp sadece diplerine suyun ulaştırılması yeterli olur.
- ➔ **Hanbelîler** hayız ve nifas sebebiyle gusül için örgünün çözülüp saçın yıkanmasını gerekli görür. Gusül esnasında, bedendeki yara üzerinde sargı varsa bakılır; şayet yıkama yara için zararlı olmayacaksa sargı çözülüp yıkanır, değilse sargı üzerine meshedilir.
- ➔ İlmihal türü kitaplarda yer alan, boy abdesti alan kimsenin vücudunda iğnenin deliği kadar kuru yer kalmaması tavsiyesi gerçek mânada değil,

vücudun su ile iyice yıkanması gerektiği şeklinde anlaşılmalıdır.

- Diş dolgusu ve kaplama, ayrıca deri üzerinde olup suyun deriyle temasını önleyen ve izâlesinde de güçlük ulunan boya ve benzeri maddeler, yukarıda da açıklandığı üzere gusle mani değildir. Bu sebeple vücudun maddî temizliğini imkân ölçüsünde ve sabun kullanarak yaptıktan sonra deri üzerinde kalıp suyun deriye ulaşmasına mani olan boya, hamur gibi maddeler guslün sıhhatine engel olmaz. Diş dolgu ve kaplaması da böyledir.

➤ GUSLÜN SÜNNETLERİ ve ÂDÂBİ

- Gusle besmele ve niyet ile başlamak, öncelikle elleri ve avret yerini yıkamak,bedenin herhangi bir yerinde kir ve pislik varsa onu gidermek,sonra namaz abdesti gibi abdest almak, fakat su birikintisi varsa ayakların yıkanmasını sona bırakmak, abdestten sonra önce üç defa başa, sonra sağ, sonra sol omuza su dökmek, sonra diğer uzuvları yıkamak, her defasında bedeni iyi ovuşturmak, her âzayı üçer defa yıkamak, suyun kullanımında aşırı davranmamak, avret yerlerini örterek yıkanmak, gusül esnasında konuşmamak,gusülden sonra çabucak giyinmek guslün belli başlı sünnet ve âdâbındandır. Abdestin âdâbı sayılan diğer güzel davranışlar gusül için de geçerlidir.

➤ TEYEMMÜM

- **Sözlükte** "bir işe yönelmek, bir şeyi kastetmek" anlamına gelen **teyemmüm** dinî literatürde, suyu temin etme veya kullanma imkânının bulunmadığı durumlarda hadesi yani büyük ve küçük hükmî kirliliği gidermek maksadıyla, temiz toprak veya yer kabuğundan sayılan bir maddeye sürülen ellerle yüzü ve iki kolu meshetmekten ibaret hükmî temizlik demektir.

➤ TEYEMMÜMÜN SEBEPLERİ

- Teyemmüm abdest ve gusül yerine geçen bir bedel ve istisnaî hüküm olup ancak belli bir mazeretin bulunması halinde yapılabilir. Bu mazeretler de iki grupta toplanabilir:

1. Abdest veya gusle yetecek miktarda suyun bulunmaması.
2. Suyu kullanmayı engelleyen fiilî bir durumun veya suyu kullanmamak için dinen geçerli bir mazeretin/engelin bulunması.

- ❖ Abdest ve gusle yetecek suyun hiç bulunmaması, yürüyerek veya vasıtaıyla kolayca gidilip gelinebilecek bir mesafeden daha uzakta olması, su yolunda bir tehlikenin varlığı, parayla su satın alma imkânının olmayışı veya fiyatının rayiç bedelin çok üstünde olması, suyu kullanmanın sağlık açısından tehlikeli oluşu, suyu elde etme araç ve gerecinin bulunmayışı, havanın veya suyun aşırı derecede soğuk

olması gibi durumlar da yukarıdaki iki mazeret halinin sık rastlanılan örnekleri olarak sayılabilir.

➤ TEYEMMÜMÜN YAPILIŞI

- Teyemmüm, hükmî temizlenme niyetiyle temiz toprağa sürülen el ayasıyla yüzü ve kolları dirseklerle birlikte meshetmekten ibarettir. Bu sebeple teyemmümün niyet, yüzü meshetmek, kolları dirseklerle birlikte meshetmek şeklinde üç farzı vardır. Diğer bir anlatımla teyemmüm bu üç fiilden oluşur.
- ❖ Teyemmüme başlarken besmele çekmek, sıraya riayet etmek yani önce yüzü sonra kolları meshetmek, bunları yaparken ara vermemek, elleri toprağa vurduğunda ileri geri hareket ettirmek ve toprağın parmak aralarına girmesini sağlamak, ellerini topraktan kaldırıncaya parmaklardaki toz ve toprakları silkelemek teyemmümün sünnet ve âdâbı olarak sayılır.
- ❖ Temiz, kuru ve tozlu toprakla teyemmüm edilebileceği gibi taş, kum, çakıl, tuğla, kiremit gibi maddelerle de yapılabilir. İki elin iç yüzü, yüzün meshi ve kolların meshi için ayrı ayrı toprağa sürülür. Birincide iki elin içiyle yüzün tamamı, ikincisinde sol elin içi ile sağ el ve kol, sağ elin içi ile sol el ve kol dirseklerle birlikte tamamen meshedilir. Yüzün ve kolların ekserisini meshetmeyi yeterli gören fakihler de vardır. Namaz vakti girmeden teyemmüm edilmesi câizdir. Su bulunmadığı, mazeret hali kalkmadığı sürece bir kimse yaptığı teyemmümle dilediği kadar farz ve nâfile namaz kılabilir. Bu Hanefî mezhebinin görüşüdür.
- ❖ **Hanefî mezhebi dışındaki üç mezhebe göre**, teyemmümün geçerli olabilmesi için namaz vaktinin girmiş olması gerekir ve bir teyemmümle birden fazla farz namaz kılınmaz.
- ❖ **Ancak Hanbelîler** birden fazla kazâ namazı kılınabileceği görüşündedir.

➤ TEYEMMÜMÜ BOZAN DURUMLAR

1. Abdesti bozan ve guslü gerektiren durumlar teyemmümü de bozar. Çünkü teyemmüm bu ikisinden bedeldir. Cünüp olan kimse teyemmüm yaptıktan sonra abdesti bozan bir durum meydana gelse, yalnız abdesti bozulmuş olur, cünüplük hali geri gelmez.
2. Hastalık, tehlike, şiddetli soğuk, suyu elde edecek araç ve gerecin yokluğu gibi teyemmümü mubah hale getiren bir mazeret sebebiyle

teyemmüm yapılmış da bu mazeret hali ortadan kalkmışsa, teyemmüm bozulmuş olur.

3. Yaptığı teyemmümle namaz kılan kimse namaz esnasında suyu görürse veya su bulunursa, teyemmümü bozulmuş olur. Namazı teyemmümle kıldıktan sonra su bulunursa vakit çıkmamış bile olsa kılan bu namazın iadesi gerekmez. Şâfîiler bu durumda iadeyi gerekli görür. Namaz vakti çıktıktan sonra ise iadenin gerekmediğinde görüş birliği vardır.

➤ KADINLARA MAHSUS HALLER

A) HAYIZ

- Fıkıh ilminde hayız, ergenlik çağına giren sağlıklı kadının rahminden düzenli aralıklarla akan kanı ifade eder. Kadınlarda ergenlikten menopoza kadar görülen bu fizyolojik olaya da hayız hali (**mensturasyon, regl**), âdet görme, âdet kanaması, aybaşı hali gibi isimler verilir.
- Hayız kanının kesilmesiyle kadının temizlik dönemi başlar. İki hayız kanı arasındaki süreye de temizlik süresi denilir.

a) Süresi

- Fıkıh bilginlerinin çoğunluğuna göre kadınlar 9 yaşlarından itibaren âdet görmeye başlar ve yaklaşık 50-55 yaşlarına geldiklerinde âdetten kesilirler. Bu rakamlar fakihlerin tecrübe birikimlerine göre verilmiş süreler olup bu konuda fiilî âdet görmenin başlaması ve sona ermesi esastır. Bugünkü tıbbî bilgiler âdet kanamasının 11-13 yaşlarda başlayıp 45-50 yaşlarında sona erdiğini, âdet süresinin de 3-6 gün civarında olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte fizikî bünye, psikolojik durum ve çevre şartlarına bağlı olarak kadınların âdet çağı ve süresi farklılık taşıyabilmektedir.

- ❖ **Hanefî mezhebine göre** âdetin en az süresi 3, en uzun süresi 10 gündür. İki âdet arasında kalan en az temizlik süresi de 15 gündür.

Dinî Hükümler

- ❖ Hayız, bir nevi abdestsizlik ve cünüplük hali, yani hükmî kirlilik (hades) veya mazeret kabul edilir.
- ❖ Hayızlı kadının namaz kılmasının ve oruç tutmasının câiz ve sahih olmadığı, yani hayızın bu iki ibadetin ifasına engel bir mazeret sayıldığında fakihler görüş birliğindedir.
- ❖ Hayız süresince terk edilen namazların kazâ edilmesinin gerekmediği, oruçların ise temizlendikten sonra tutulacağı hususlarında da görüş birliği vardır. Bu konuda Hz. Peygamber'in bilgi ve onayı dahilinde cereyan eden

uygulamalar esas alınmıştır (Buhârî, “Hayız”, 20; Müslim, “Hayız”, 69; Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 105).

- ❖ Hayızlı bir kadın hac ibadetini eda ederken Kâbe'yi tavaf hariç hacca ilgili bütün işlemleri ve ibadetleri (menâsik) yapabilir. Haccın rûknü olan ziyaret (ifâza) tavafını yapmak üzere temizleninceye kadar Mekke'de bekler. Hanefiler'e göre hayızlı olarak tavaf yapılması geçerli olmakla birlikte ceza kurbanı kesilmesi gerekir.
- ❖ Hayızlı kadının Kur'an okuması ve Mushaf'ı eline alması, mescide girip orada kalması, **Hanefiler de dahil** fakihlerin çoğunluğuna göre câiz değildir. Bu konuda hayızlı kadın cünüp kimse gibidir. İhtiyaç halinde mescide girebilirler, dua ve zikir niyetiyle dua âyetlerini, Fâtiha, İhlâs gibi sûreleri besmeleyi, kelime-i tevhid ve şehâdeti okuyabilirler. **Mâlikî fakihleri ise**, bazı sahâbe ve tâbiîn âlimlerinden rivayet edilen görüşlerin desteğiyle, kadının hayız süresi içinde Kur'an okuyabileceğini, fakat hayız kanı kesildiği andan itibaren gusledip temizleninceye kadar cünüp hükmünde olup Kur'an okuyamayacağını belirtmişlerdir. İbn Hazm bu şartı da aramaz. **Mâlikîler ve İbn Hazm** dahil bir grup İslâm bilgini, cünüplük halinin iradî, hayızın ise gayri iradî oluşundan hareketle hayızlı kadın lehine bir ayırım yapmayı gerekli görmüş, özellikle **Mâlikîler kadınların** Kur'an öğretimi ve öğrenimi için böyle bir ruhsata ihtiyacı bulunduğu noktasından hareket etmişlerdir.
- ❖ Hayızlı kadınla cinsel ilişkinin dinen yasaklanması kadının beden ve ruh sağlığı açısından da son derece gerekli bir tedbirdir. Bu dönem, kadınların her türlü ruhî gerilime, mikrop ve hastalık kapmaya açık oldukları bir dönemdir. Hayız süresi sona eren kadının ibadetleri eda edebilmesi için gusletmesi gerekir.

➤ NİFAS

- Fıkıh dilinde nifas yani loğusalık, doğumdan hemen sonra kadının cinsel organından gelen kan veya bu şekilde kan gelmesinin sebep olduğu hükmî kirlilik (**hades**) halinin adıdır. Böyle kadına da loğusa (**nüfesâ**) tabir edilir.
- **Hanefî ve Hanbelîler nifasın en uzun süresinin 40, Mâlikî ve Şafîiler ise 60 gün olduğu görüşündedir.** Bu süreler tamamlanmadan da nifas kanı kesilebilir. O zaman fiilî durum esas alınır ve kanın kesilmesiyle nifas hali dinen sona ermiş sayılır.

➤ İSTİHÂZE

- Rahim içi damarlardan hayız ve nifas hali dışında ve bir hastalık veya yapısal bozukluk sebebiyle gelen kana **istihâze (özür kanı)** denilir. Diğer bir ifadeyle istihâze, kadının âdet ve loğusalık dışındaki kanamalarının

genel adıdır. İstihâze kanı, dinmeyen burun kanaması, tutulamayan idrar veya bir yaradan sürekli kan akması gibi sadece abdesti bozan bir özür (mazeret) halidir.

➔ Bu durumdaki kadın gerekli maddî-bedenî temizliği yapar, tedbirleri alır ve özürlü kimselere tanınan ruhsat ve muafiyetleri kullanarak her bir namaz vakti için ayrı ayrı abdest alıp ibadetlerini eda eder. Alınan bu abdestle o vakit içindeki bütün farz, vâcip ve nâfile, eda ve kazâ namazları kılabilir.

✳ **Şâfiî ve Mâlikîler'e göre** her bir farz namaz için ayrıca abdest almak gerekir.

NAMAZ BÖLÜMÜ

➤ NAMAZ ÇEŞİTLERİ

Hanefiler dışındaki çoğunluk, vâcip hüküm kategorisini kabul etmedikleri için namazı genel olarak **farz ve nâfile şeklinde** iki gruba ayırmışlardır.

Hanefiler'e göre ise namazlar:

a) farz, b) vâcip, c) nâfile olmak üzere üç çeşittir.

Bununla birlikte Hanefiler arasında farklı gruplamalar da bulunmaktadır.

Bunlardan birine göre namazlar;

a) Allah'ın farz kıldığı (**mektûbe**) namazlar,
b) Hz. Peygamber'in sünnetiyle sabit olan (**mesnûn**) namazlar,
c) nâfile namazlar olmak üzere üç çeşittir.

- Hz. Peygamber'in sünnetiyle sabit olan namazlar da vâcip olan ve vâcip olmayan kısımlarına ayrılır.

A) FARZ NAMAHLAR

Farz olan namazlar, aynı farz (**farz-ı ayın**) ve kifâî farz (**farz-ı kifâye**) olmak üzere ikiye ayrılır. Farz-ı ayın olan namazlar yükümlülük çağındaki her müslümâna farz olup, her biri ayrı ayrı bunu yerine getirmekle mükelleftir. Farz-ı ayın olan namazlar, her gün beş vakit namaz ve her hafta cuma günleri kılınan cuma namazından ibarettir. Günlük farz namazlar sabah namazı 2 rek'at, öğle namazı 4 rek'at, ikindi namazı 4 rek'at, akşam namazı 3 rek'at ve yatsı namazı 4 rek'at olmak üzere toplam 17 (on yedi) rek'attır. Cuma namazı, cuma günü öğle namazının vaktinde cemaatle kılınan ve farz olan kısmı 2 rek'at olan bir namazdır. Cuma namazı kılınınca ayrıca öğle namazı kılınmaz.

B) VÂCİP NAMAHLAR

- Vâcip namazlar, vâcip oluşu kulun fiiline bağlı olmayan (**li-aynihî vâcip**) ve vâcip oluşu kulun fiiline bağlı olan vâcip (**li-gayrihî vâcip**) olmak üzere iki kısımdır. Yatsı namazından sonra kılınan üç rek'atlık vitir namazı ile ramazan ve kurban bayramı namazları birinci grupta yer alır. Tilâvet secdesi de, her ne kadar namaz olmayıp bir secdeden ibaret olsa da, bu gruba sokulmaktadır. Ayrıca çoğunluk tarafından sünnet kabul edilmekle birlikte, bazı Hanefîler'in vâcip saydıkları **küsûf namazı** da (güneş tutulduğunda kılınan namaz) bu gruba girer.
- İkinci grupta ise nezir namazı, sehiv secdesi ve ifsat edilen nâfile namazın kazâsı yer alır. Nezir namazı, esasen gerekli ve görev olmamakla birlikte, kişi bir vesileyle namaz kılmayı adadığı zaman kendi iradesiyle kendini yükümlü kılmış olur; artık bu yükümlülüğü yerine getirmesi gerekir.

C) NÂFİLE NAMAHLAR

- Farz veya vâcip olan namazların dışındaki namazlara nâfile namazlar denir ve farz namazların öncesinde veya sonrasında kılınan sünnet namazlar nâfile namaz kapsamında yer alır. Nâfile namazları, sünnet namazların dışında ayrı bir kategori olarak ele alan bilginler de bulunmaktadır.

Buna göre namazlar;

a) farz namazlar, b) vâcip namazlar, c) sünnet namazlar, d) nâfile namazlar olmak üzere dört çeşit olmaktadır.

- Sünnet namazlar, vakit namazları yanında düzenli olarak kılınan sünnetleri (**revâtib**) ifade etmekte, nâfile namazlar ise düzenli olmayarak çeşitli vesilelerle Allah'a yakınlaşmak ve sevap kazanmak maksadıyla ayrıca kılınan namazları (**regaib**) ifade etmektedir. Peygamberimiz'in devam edip

etmemesine göre bunların bazıları **sünnet-i müekke**de, bazıları **sünnet-i gayr-i müekke**de olarak nitelendirilir.

- **Hanefî literatürde**, sünnet-i müekke olan namazlar kısaca "sünnet", gayr-i müekke olanlar ise "müstehap" veya "mendup" diye adlandırılmıştır. Ramazan ayında yatsı namazından sonra kılınan teravih namazı da, sünnet-i müekke türünden bir namazdır.
- **Revâtib sünnetler** dışındaki nâfile namazlar ise **regaib** adını alır. Bunlar, Hz. Peygamber'in uygulamalarına dayanılarak belirli zamanlarda veya bazı vesilelerle kılınan ya da kişinin kendi isteğiyle herhangi bir zamanda Allah'a yakınlaşmak ve sevap kazanmak amacıyla kıldığı namazlardır. Bunlar gönüllü olarak kendiliğinden kılındığı için "gönüllü (**tatavvu**) namazlar veya arzuya bağlı namazlar" olarak da adlandırılır.
- Teheccüd namazı, kuşluk (**duhâ**) namazı, istihâre namazı, yağmur duası, husûf namazı, kûsûf namazı, tahiyetü'l-mescid, tövbe namazı, evvâbîn namazı, tesbih namazı, ihrama giriş namazı, yolculuğa çıkış ve yolculuktan dönüş namazı, hâcet namazı, abdest ve gusülden sonra namaz regaib türünden nâfile namazlardır.

IV. NAMAZIN FARZLARI ve VÂCİPLERİ A) NAMAZIN FARZLARI

a) Namazın Şartları	b) Namazın Rükünleri
1. Hadesten tahâret	1. İftitah tekbiri
2. Necâsetten tahâret	2. Kıyam
3. Setr-i avret	3. Kıraat
4. İstikbâl-i kible	4. Rükû
5. Vakit	5. Secde
6. Niyet	6. Ka'de-i ahîre şeklinde sıralanır

➤ NAMAZIN ŞARTLARI

1. HADESTEN TAHÂRET

- Hades genel olarak hükmî kirlilik, hadesten tahâret de bu hükmî kirlilikten temizlenme demektir. Abdestsizlik durumu yani namaz abdestinin olmayışı ve cünüplük hali, dinî literatürde hades yani hükmî kirlilik olarak nitelendirilir.
- Hadesten tahâret, namaz abdesti olmayan bir kimsenin **abdest** alması, **gusül** yapması gereken bir kimsenin gusül etmesi yani boy abdesti alması demektir. Bu çeşit tahâret, maddî kirleri giderme, beden sağlığını koruma gibi birçok yararı içinde bulundursa da esas itibarıyla başka hikmetlere mebnî dinî muhtevalı ve ibadet içerikli (taabbüdü) bir temizliktir.

2. NECÂSETTEN TAHÂRET

- Necâsetten tahâret, vücut, elbise ve namaz kılınacak yerin, -insan kanı ve idrarı, at, koyun gibi hayvanların idrar ve dışkıları gibi dinen pis sayılan şeylerden temizlenmesi demektir.
- Namazın sıhhatine engel olacak ölçüde necâset taşıyan bir elbise ile bilmeyerek namaz kılan kimsenin, bu durumu öğrendikten sonra namazını **iade** etmesi gerekir.

3) SETR-İ AVRET

- Avret, insan vücudunda başkası tarafından görülmesi ayıp ya da günah sayılan yerlerdir. Setr-i avret, avret sayılan yerleri örtmek demektir.
 - ❖ **Erkek için avret**, yani örtülmesi gereken yerler, göbük ile diz kapağının arasındır. Bu konuda biraz daha ihtiyatlı davranan Hanefiler diz kapaklarında avret olarak kabul ederken, diğer üç mezhep, diz kapaklarını avret saymazlar.
 - ❖ **Kadın için avret**, yüz, el ve ayak dışındaki bütün vücuttur. Onlar, yüzlerini namazda örtmedikleri gibi, ellerini ve ayaklarını da açık bulundurabilirler. Saçlarıyla beraber başları, bacakları ve kolları örtülü bulunur.
 - ❖ **İmam Mâlik, setr-i avretin** (örtünme) namaza has olmayan genel bir farz olduğunu, namazda ve namaz dışında uyulması gereken dinî bir emir bulunduğunu dikkate alarak kadınların başlarını örtmelerini ayrıca namazın farzları arasında saymamıştır. Onun bu görüşün bir uzantısı

olarak Mâlikî mezhebinde setr-i avret namazın sünnetlerinden sayılır. Diğer üç mezhep imamı ve Mâlikî mezhebindeki öteki görüşe göre, namazda setr-i avret, tıpkı kibleye yönelmenin farz oluşu gibi farzdır.

- ❖ **Mâlikî mezhebinde erkek ve kadının avret yerleri “ağır avret” (avret-i mugallaza) ve hafif avret olmak üzere iki kısımda değerlendirilmektedir.** Erkek için galiz avret, cinsel organ ile makattır. Bu kısmın kesinlikle örtülmesi gerekir. Göbekte diz kapak arasının ağır avret sayılan bölgesinin dışında kalan kısımları ise hafif avrettir. Örtülmesi gerekli olmakla birlikte birincisi kadar ağır değildir. Kadının göğsü, göğüs hizasında bulunan sırt kısmı, kolları, boynu, başı ve dizden aşağısı hafif avret olup, bunun dışında kalan yerleri galiz avrettir. Bu ayırımın pratik sonucu namazdaki örtünme hükümlerine etki eder. Buna göre, hafif avret sayılan yerleri açık olarak namaz kılan bir kimse genel dinî farzı ihlâl etmiş olmanın günahını yüklenmekle birlikte, bu kimsenin namazı bâtil olmaz. Mâlikîler’in namazda baş örtmeyi sünnet, açmayı da mekruh saymasının anlamı budur. İpek giysi giymek mekruh veya haram kabul edilse de, ipek elbise ile kılınan namaz geçerlidir.
- ❖ **Namaz esnasında avret mahallinin, kişinin iradesi dışında açılması durumunda,** açılan yer eğer örtülmesi gereken yerin dörtte biri oranına ulaşmış ve bir rükün eda edilecek bir süre (sübhânellâhî'l-azîm diyecek kadar bir süre) açık kalmış ise kişinin namazı bozulur. Kendi iradesi ile açacak olursa namazı hemen bozulur.

4. İSTİKBÂL-İ KIBLE

- ➔ İstikbâl-i kible, namaz kılarken kibleye yönelmek demektir.
- ❖ **Kıblenin ne tarafta olduğunu bilmeyen kimsenin,** yanında kible yönünü bilen birisi varsa ona sorması gerekir. Böyle biri varken ona sormayıp kendisi icihad ederek, yani kible yönünü bulmaya çalışarak bir yöne yönelmiş ve yöneldiği tarafın kible yönü olmadığı ortaya çıkmış ise, namazı iade etmesi gerekir.
- ❖ **Kâbe'nin bulunduğu noktadan 45 derece** sağa ve sola sapmalar kibleden (Kâbe yönünden) sapma sayılmaz. Sapma derecesi daha fazla olursa "kibleye yönelme" şartı aksamış olur.
- ❖ **Kible yönünü bilmeyen kimse,** birine sormadan veya kıblenin ne tarafta olduğunu araştırma zahmetine katlanmadan (icihad etmeden) rastgele bir tarafa yönelse, namaz esnasında yöneldiği tarafın kesin olarak kible tarafı olduğunu anlasa namazı yeniden kılar. Çünkü namazın ilk kısmı şüpheli olduğu için, sağlam kanaate dayalı ikinci kısım, şüpheli birinci kısım üzerine bina edilemez. Ancak bu durumu namazı bitirdikten sonra

anlayacak olursa, iade etmesi gerekmez. **Ebû Yûsuf'a göre** her iki durumda da iade etmesi gerekmez.

- ❖ **İki kişi kible cihetini araştırsa** ve her biri ayrı bir yönün kible olduğuna kanaat getirirse, bu durumda bunlar birbirlerine uyararak cemaatle namaz kılamazlar. Her biri kendi tesbit ettiği kibleye dönerek ayrı ayrı namazlarını kılarlar.
- ❖ **Bir kimse namazda iken bir özür olmaksızın göğsünü kible tarafından çevirecek olursa** namazı bozulur. Yüzünü çevirecek olursa, derhal kibleye dönmesi gerekir. Bir kimse abdestsiz olduğunu zannederek namazdan ayrıldıktan sonra abdestli olduğunu hatırlasa, isterse henüz mescidden çıkmamış olsun, namazı bozulmuş olur. Fakat bir kimse mescidde namaz kılariken abdestinin bozulduğu zannıyla kibleden ayrılıp da daha mescidden çıkmadan abdestinin bozulmadığını anlasa, İmâm-ı Âzam'a göre namazı bozulmuş olmaz. Ama bunu mescidden çıktıktan sonra anlayacak olsa namazı ittifakla bozulur. Çünkü mekânın değişmesi bir özüre mebni değilse, namazı iptal eder.
- ❖ **Hastalık veya düşman yahut yırtıcı hayvan korkusu gibi nedenlerle** kibleye dönme imkânı bulamayan kimse, kendisi için en rahat olan tarafa döner.

Binek Üzerinde Kibleye Yönelme

- ➔ Normal durumlarda binek üzerinde nâfile namaz kılmak câiz ise de, farz namaz kılınmaz. Ancak zaruret durumlarında binek üzerinde namaz kılmak câiz görülmüştür. Hayvan üzerinde, otomobil veya otobüste namaz kılındığı takdirde namazın rükünlerinden olan kıyam ve çoğu kere istikbâl-i kible yerine getirilemez. Fakat yerin çamur olması, namaz kılacak uygun bir yer bulunmaması gibi durumlarda, hayvanı veya otomobilini durdurup, hayvanın veya taşıtın üzerinde kibleye yüz tutarak namaz kılınabilir.
- ❖ **Hanefî mezhebinde** iki namazın birlikte kılınması (cem'), hac mevsiminde, Arafat ve Müzdelife dışında kabul edilmediği için, yağmur, çamur ve yolculuk gibi sebeplerle iki namazı birlikte kılmak söz konusu edilmemiştir. Ancak diğer mezhepler, sayılan mazeretlere binaen iki namazın birlikte kılınabileceğini kabul ettikleri için, uygun yer bulma ihtimali olan durumlarda, namazı binek üzerinde kılmayıp uygun vakit ve mekânda iki namaz birlikte kılınabilir.
- ❖ **Gemide namaz kılan kimse** mümkünse kibleye doğru döner; gemi yön değiştirdikçe kendisinin de kible tarafına dönmesi gerekir.

5. VAKİT

- Namaz günün belli zaman dilimlerinde yerine getirilmesi gereken bir farzdır. Bu itibarla farz namazlar için vakit şarttır.
- Yine her bir farz namaza bağlı sünnet namazlar, vitir, teravih ve bayram namazları için de vakit şarttır.
- Bir farz namaz, vaktinin girmesinden önce eda edilemeyeceği gibi, vaktinin çıkmasından sonra da eda edilemez.
- Bir farz namazın vakti içinde kılınması **edâ**, vaktinin çıkmasından sonra kılınması da **kazâ** olarak adlandırılır. Bir namazın özürsüz olarak vaktinde kılınmaması ve ileriki bir vakitte kazâ edilmek üzere ertelenmesi doğru değildir ve günahdır.
- **Kazâ**, sadece beş vakit farz namaz ve bir de vitir namazı için söz konusudur.
- Cuma ve bayram namazları ve sünnet namazlar kazâ edilemez.

AA) BEŞ VAKİT NAMAZIN VAKİTLERİ

1. Sabah Namazının Vakti: Fecr-i sâdık da denilen ikinci fecrin doğmasından güneşin doğmasına, daha doğrusu güneşin doğmasından az önceye kadar olan süre sabah namazının vaktidir.

- ✳ **Fecr-i sâdık**, sabaha karşı doğu ufunda tan yeri boyunca genişleyerek yayılan bir aydınlıktır. Bu ikinci fecre fıkıh literatüründe "enlemesine beyazlık" anlamında "**beyâz-ı müsta'razî**" denilir. Bu andan itibaren yatsı namazının vakti çıkmış, sabah namazının vakti girmiş olur. Bu vakit aynı zamanda, sahurun sona erip orucun başlaması (**imsak**) vaktidir.
- **Fecr-i kâzib** de denilen birinci fecir ise, sabaha karşı doğuda tan yerinde ufuktan göğe doğru dikey olarak yükselen, piramit şeklinde, akçıl ve donuk bir beyazlıktır. Fıkıh literatüründe buna uzayıp giden beyazlık anlamında "**beyâz-ı müstefîl**" de denilir. Bu geçici beyazlıktan sonra, yine kısa bir süre karanlık basar ve bunun ardından da ufukta yatay olarak boydan boya uzanan, giderek genişleyip yayılan fecr-i sâdık aydınlığı başlar.
- Sabah namazının ortalık aydınlandıktan sonra kılınması (**isfâr**) müstehaptır. Bu aydınlığın ölçüsü, atılan okun düştüğü yerin görülebileceği ölçüde bir aydınlıktır. Bununla birlikte, kılınan namazın fâsid olup yeniden kılınmasının gerekebileceği ihtimaline binaen, güneşin doğuşundan önce namazı yeniden kılılabilecek bir sürenin bırakılması gerekir. Sadece kurban bayramının ilk günü Müzdelife'de bulunan hacıların o günün sabah namazını, ikinci fecir doğar doğmaz, ortalık henüz karanlıkça iken (**taglîs**) kılmaları daha faziletlidir.

- ❖ **Diğer üç mezhebe göre ise**, sabah namazını her zaman bu şekilde erken kılmak daha faziletlidir

2. Öğle Namazının Vakti:

- ➔ **İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe'ye göre**, zeval vaktinden yani güneşin tepe noktasını geçip batıya doğru kaymasından itibaren başlar ve güneş tam tepedeyken eşyanın yere düşen gölge uzunluğu (**fey-i zevâl**) hariç, her şeyin gölgesi kendisinin iki misline ulaşacağı zamana kadar devam eder. Bu zamana "**asr-ı sâni**" denir.
- ➔ **Ebû Yûsuf, Muhammed ve diğer üç mezhep imamına göre ise**, öğle namazının vakti zeval vaktinden, her şeyin gölgesi, fey-i zevâl hariç, kendisinin bir misline ulaştığı ana kadardır.
- ➔ Her şeyin gölgesi, fey-i zevâl hariç, kendisinin bir misline çıktığı zaman, öğle namazının vakti çıkmış, ikindi namazının vakti girmiş olur. Bu zamana "**asr-ı evvel**" denir. Bir cismin gölge uzunluğunun, kendi uzunluğuna veya kendi uzunluğunun iki katına ulaşmış hesaplanırken, güneşin tam tepe noktada iken cismin yere düşen gölge uzunluğu (fey-i zevâl) hariç tutulur, yani toplam uzunluğa dahil edilmez. Söz gelimi, yere dikilen 1 m. uzunluğundaki çitanın güneş tam tepedeyken yere düşen gölgesinin uzunluğu, ki buna fey-i zevâl denir, yarım metre olsun. Bu durumda çitanın yere düşen gölge uzunluğu 1.5 m. olduğu zaman, gölgesinin uzunluğu kendi uzunluğu kadar (bir misli) olmuş olur. Çitanın gölge uzunluğu 2.5 metreye ulaşırsa, kendi uzunluğunun iki misline ulaşmış olur.
- ➔ Bu ihtilâftan kurtulmak için, öğle namazını her şeyin gölgesi, fey-i zevâl dışında, gölgesi bir misli olana kadar geciktirmemek; ikindi namazını da her şeyin gölgesi, fey-i zevâl dışında, iki misli olmadıkça kılmamak evlâdır.
 - ❖ Öğle namazının vakti, güneşin tepe noktasını geçip batıya doğru kaymasından itibaren başlar. Güneşin tepe noktasını geçmesine "**zeval**" denilir.
- ➔ Tam zeval vaktinde namaz kılınmaz. Namaz kılınması câiz olmayan bu vakit, çok kısa süren bir ana mı mahsustur, yoksa bu anın biraz öncesinden mi başlar? Bir görüşe göre bu hususta örfî gündüz esas alınır. Buna göre tam zeval vaktine, gündüzün bu ana kadar geçen süresi ile geri kalan süresinin birbirine eşitliği anlamına gelmek üzere "istivâ vakti" denir ki, güneş sanki herkesin başının üzerindeymiş gibi görünür. İşte namaz kılmanın câiz olmadığı vakit bu andır. Tam zeval vaktinde namaz kılınmaz. Namaz kılınması câiz olmayan bu vakit, çok kısa süren bir ana mı mahsustur, yoksa bu anın biraz öncesinden mi başlar? Bir görüşe göre bu hususta örfî gündüz esas alınır.
 - ❖ Buna göre tam zeval vaktine, gündüzün bu ana kadar geçen süresi ile geri kalan süresinin birbirine eşitliği anlamına gelmek üzere

"**istivâ vakti**" denir ki, güneş sanki herkesin başının üzerindeymiş gibi görünür. İşte namaz kılmanın câiz olmadığı vakit bu andır.

3. İkinci Namazının Vakti: İkinci namazının vakti, öğle namazının vaktinin çıkmasından güneşin batmasına kadar olan süredir. Öğle namazının vaktinin ne zaman sona erdiği konusundaki görüş ayrılığına göre söylenecek olursa, ikinci namazının vakti, **Ebû Hanîfe'ye göre** her şeyin gölge uzunluğu, kendi uzunluğunun iki katına çıktığı andan itibaren, diğerlerine göre ise bir katına çıktığı andan itibaren başlar.

4. Akşam Namazının Vakti: Akşam namazının vakti güneşin batmasıyla başlar, şafağın kaybolacağı zamana kadar sürer.

- ❖ **Şafak,** İmâm-ı Âzam'a göre akşamleyin ufuktaki kızılıktan/kızartıdan sonra meydana gelen beyazlıktan ibarettir.
- ❖ **Ebû Yûsuf, Muhammed ve diğer üç mezhebin imamına göre şafak,** ufukta meydana gelen kızılıktır. Ebû Hanîfe'nin bu görüşte olduğu rivayeti de vardır. Bu kızılık kaybolunca akşam namazının vakti çıkmış olur.
- ❖ Akşam namazının vakti dar olduğu için, bu namazı ilk vaktinde kılmak müstehaptır. Ufuktaki kızılığın kaybolmasına kadar geciktirmek uygun değildir.

5. Yatsı Namazının Vakti. Yatsı namazının vakti, şafağın kaybolmasından yani akşam namazı vaktinin çıkmasından itibaren başlar, ikinci fecrin doğmasına kadar devam eder.

bb) Müstehap Vakitler

- ➔ Her vaktin namazı, kendisi için belirlenmiş olan vaktin hangi parçasında kılınırsa kılınırsın vaktinde kılınmış olur. Farz namazları vaktin ilk girdiği anda kılmak efdaldır.
- ➔ Sıcak bölgelerde, yaz günlerinde, öğle namazını geciktirip serinlikte kılmak (**ibrâd**) efdaldır. İkinci namazını, güneşin gözü kamaştırmayacak duruma gelmesinden önceki vakte kadar geciktirmek efdal, gözü kamaştırmayacak hale gelmesine kadar geciktirmek tahrîmen mekruhtur.
- ➔ Yatsı namazını gecenin ilk üçte birine kadar geciktirmek efdaldır.
- ➔ Uyanacağına güvenen kişiler için, vitir namazını fecrin doğmasına yakın bir zamanda kılmak efdaldır.

cc) Mekruh Vakitler

- ➔ Hiçbir namazın kılınmayacağı üç mekruh vakit şunlardır:

1. Güneşin doğmasından yükselmesine kadar olan zaman (**şürûk zamanı** ki bu yaklaşık 40-45 dakika civarındadır).
2. Güneşin tam tepe noktasında olduğu zaman (**vakt-i istivâ**).
3. Güneşin batma zamanı (**gurûb**). Gurup vakti, güneşin sararıp veya kızarıp artık gözleri kırıştırmadan rahatlıkla bakılacak hale geldiği vakittir. Bu vakitte sadece, o günün ikinci namazının farzı kılınabilir.

Nâfile namaz kılmanın mekruh olduğu vakitler:

1. Fecrin doğmasından sonra sabah namazının sünneti dışında nâfile namaz kılınmaz.
2. Sabah namazını kıldıktan sonra güneş doğuncaya kadar,
3. İkinci namazını kıldıktan sonra güneş batıncaya kadar,
4. Akşam namazının farzından önce,
5. Bayram namazlarından önce, ne evde ne camide,
6. Bayram namazlarından sonra, camide,
7. Arafat ve Müzdelife cem'leri arasında,
8. Farz namazın vaktinin daralması durumunda,
9. Farza durulmak üzere kamet getirilirken (Sabah namazının sünneti bundan müstesnadır).
10. Cuma günü hatibin minbere çıkmasından cuma namazı sona erinceye kadar nâfile namaz kılınmaz.

KUTUPLARDA NAMAZ: Bir bölgede herhangi bir namazın vakti gerçekleşmiyorsa veya tam olarak belirlenemiyorsa orada yaşayanlar, namaz vakitleri tam olarak belirlenebilen en yakın bölgedeki namaz vakitlerine göre bir takdir ve belirleme yaparak namazlarını kılarlar. Aynı şekilde güneşi uzun bir müddet batmayan veya doğmayan yerlerde en yakın bölgeye itibar edilmesi gerekir. Nitekim bu bölgelerde yaşayan insanlar günlük hayatlarını da güneşe göre değil 24 saatlik bir zaman dilimine göre düzenlemektedirler.

6. NİYET

- ➔ **Namaz hususunda niyet** Allah için safiyetle namaz kılmayı istemek ve hangi namazın kılınacağını bilmektir. Namazın geçerli olması için niyetin gerekli olduğunda İslâm bilginleri ittifak etmişlerdir. Ancak çoğunluk bunu sıhhat şartı sayarken, **Şâfiîler ve bazı Mâlikîler** rükün sayarlar.

- ➔ Niyetin kalp ile yapılması esas olup dil ile söylenmesi şart değildir. Bununla birlikte ayrıca dil ile de söylenmesi daha iyi olur ve bu tarzda niyet, çoğunluğa göre müstehaptır.
- ➔ **Hanefî mezhebine göre** farz namazlar, vitir namazı, adak namazı ve bayram namazları için belirleme şarttır. Meselâ "bugünkü sabah namazına" diye niyet edilir. Fakat vakit içerisinde, o vaktin hangi vakit olduğunu bilmek kaydıyla "bu vaktin farzını kılmaya" diye niyet edilmesi de yeterlidir. Fakat cuma namazında, vaktin namazına niyet etmek yeterli olmaz, çünkü vakit cuma vakti değil, öğle namazının vaktidir.
- ➔ Niyet ederken hangi farz namazın kılındığının belirlenmesi (**tayin**) şart olmakla birlikte, eda veya kazâ şeklinde bir belirleme yapmak gerekli değildir. Çünkü kazâyâ kalmış bir namaz, eda niyetiyle kazâ edilebileceği gibi, henüz vakti çıkmamış bir namaz da kazâ niyetiyle eda edilebilir.
- ➔ **Cemaatle namaz kılınması halinde** imama uymaya da niyet edilmesi gerekir. Fakat imamın, imamlığa niyet etmesi şart değildir. Arkada kadın cemaat bulunması halinde, kadınların iktidâsının sahih olabilmesi için imamın onlara imam olmaya niyet etmesi gerektiği söylenmiştir.

NİYETİN ZAMANI:

- ➔ Niyetin iftitah tekbiriyle birlikte yapılması efdaldır. Fakat niyet ile tekbir arasında namaz ile bağdaşmayacak bir iş bulunmaması şartıyla, tekbirden önce de niyet edilebilir. Tekbir alındıktan sonra yapılan niyet çoğunluk tarafından kabul edilen görüşe göre geçerli olmaz. Diğer bir görüşe göre Sübhâneke'den veya eûzûden önce edilen niyet ile namaz geçerli olur. Öteki mezhepler niyet ile tekbirin yakın olmasına önem vermişlerdir.
- ➔ **Özellikle Şâfiî mezhebinde** niyetin hemen tekbirden önce veya tekbirle birlikte yapılması gerekir.
- ➔ Namaza başlarken yapılan niyetin namaz sonuna kadar hatırlanması şart değildir. Bu bakımdan bir kimse bir vaktin farz namazına niyet ederek namaza başlasa, daha sonra nâfile kılyormuş gibi bir zan ile namazını tamamlasa, farz namazı kılmış sayılır.
- **b) NAMAZIN RÜKÜNLERİ**

1. İFTİTAH TEKBİRİ

- ➔ **İftitah** "başlamak, kapıyı açıp girmek" anlamındadır. İftitah tekbiri (**tahrîme**), namaza başlarken alınan tekbir olup "Allahüekber" cümlesini söylemektir. İftitah tekbiri, bütün mezhep imamlarına göre farz olmakla birlikte Hanefî imamlar bunu rükün değil şart olarak, diğer üç mezhep imamı ise rükün olarak değerlendirmiştir.

Önemli not: İftitah Tekbiri alınırken Allahu Ekber lafzında Allah lafsının başındaki Elif harfi “ eee ” şeklinde uzatılıp EEEllahu ekber şeklinde tekbir alınırsa namaz başlamadan bozulmuş olur. Bu hususa dikkat edelim.

2. KIYAM

- ➔ Kıyam "doğrulmak, dikilmek, ayakta durmak" demektir. Namazı oluşturan ana unsurlardan biri olarak kıyam, iftitah tekbiri ve her rek'atta Kur'an'dan okunması gerekli asgari miktarı okuyacak kadar bir süre ayakta durmak anlamına gelir.
- ➔ Farz ve vâcib namazlarda ve Hanefî mezhebinde benimsenen görüşe göre sabah namazının sünnetinde kıyam bir rükündür. Gücü yeten kişi bu rükünü yerine getirilmeden, meselâ oturarak farz veya vâcib bir namaz kılırsa namazı geçerli olmaz.
- ➔ Hasta veya ayakta durmaya gücü yetmeyen kişiden kıyam vecîbesi düşer. Bu kişi oturmaya güç yetiriyorsa, namazı oturarak kılar. Bu durumda oturma, o kişi için hükmen kıyam yerine geçer. Oturmaya da gücü yetmiyorsa nasıl kılabiliyorsa öyle, uzanarak veya ima ederek kılar.

3. KIRAAT

- ➔ Sözlükte "okumak" anlamına gelen kıraat, "Kur'an okumak" demektir. Namazda bir miktar Kur'an okumak gerekir. Namazda Kur'an, kıyam halinde iken yani ayakta dururken okunur.
- ➔ Namazda okunması gereken asgari miktar, kısa üç âyet veya buna denk bir uzun âyettir.
- ➔ Namazın asıl iskeletini oluşturan ve biçimini veren kıyam, rükû ve secde gibi rükünlere nisbetle kıraat, namazın zâit rükünü olarak kabul edilir. Bu yüzden, kıyam, rükû, secde ve son oturuş, gerek cemaatle namaz kılarken gerekse tek başına namaz kılarken terkedilmediği halde, kıraat, imama uyan kişiden düşer.
- ➔ Kıraat nâfile namazların, vitir namazının ve iki rek'atlı namazların bütün rek'atlarında, dört veya üç rek'atlı farz namazların ise herhangi iki rek'atında olması farzdır. Kıraatin ilk iki rek'atta olması ise vâciptir. İkinci rek'attan sonraki rek'at veya rek'atlarda Fâtiha sûresini okumak Hanefî imamlardan yapılan bir rivayete göre vâcib, diğer bir rivayete göre ise sünnettir.
- ➔ **Hanefiler'in** farz namazların ilk iki rek'atı dışında Fâtiha sûresinin okunmasını sünnet kabul etmeleri, farz namazları iki rek'at esası üzerine

değerlendirmelerinin bir sonucudur. Seferde dört rekatlı namazların kısaltılıp iki rek'at olarak kılınması gerektiğindeki ısrarlarının da bu noktayla ilgisi vardır.

- ➔ Kıraat konusundaki bu kurallar, **Hanefî mezhebinde**, imam olan için ve tek başına kılan için söz konusudur. İmama uyan kişinin kıraat yükümlülüğü yoktur; kılınan namaz açıktan (**cehrî, âşikâre**) okunan namaz ise imamı dinler, değilse susar.
- ➔ **Diğer üç mezhepte ise** kıraatin asgari miktarı her rek'atta Fâtiha sûresinin okunmasıdır. İlk iki rek'atta Fâtiha'dan sonra Kur'an'dan bir sûre veya birkaç âyet daha okumak (**zamm-ı sûre**) sünnettir.
- ➔ **Besmele Şâfî mezhebine göre** Fâtiha sûresinden bir âyet olduğu için, bismelenin okunması da kıraat vecibesinin bir parçasıdır, yani namazın farzlarındanadır.

AA) KUR'AN MEÂLİYLE KIRAAT

- ➔ Ebû Hanîfe'den başka bütün müctehidlere göre Arapça ezberleyip okuyabilen kimselerin namazda Kur'an'ı asıl dilinden Kur'ân'dan okumaları farzdır.
- ➔ Hanefî mezhebine göre Arapça'ya dili dönmeyen veya ezberleyemeyen kimseler öğreninceye kadar namazda Kur'an'ı (anlamını, meâlini) kendi dillerinde okuyabilirler. "Zelletü'l-karî" bahsinde görüleceği üzere "Namazda, kıraat rüknü yerine getirilirken Kur'an'dan olmayan bir kelime okunursa namaz bozulur."

BB) GİZLİ VE AÇIK OKUMANIN ÖLÇÜSÜ

- ➔ Genellikle açıktan okumanın alt sınırı, bir başkasının işitebileceği derecede yüksek sesle okumak şeklinde, gizli okumanın üst sınırı ise en fazla kendi işiteceği şekilde okumaktır.

CC) ZELLETÜ'L-KARÎ

- ➔ Kur'an okurken çeşitli sebeplerle okuma hatası yapılabilir. Bu okuyuş hataları ve dil sürçmesi fıkıh terminolojisinde "**Zelletü'l-Karî**" olarak adlandırılır.

1. Namazın rükünlerinden biri olan kıraati ifa ederken Kur'an'ın bir kelimesinin dahi anlam bozulacak şekilde kasten değiştirilmesi halinde namaz bozulur. Kasıtsız olarak yanlışlık yapmak durumunda esas alınacak ölçü, değiştirilen lafzın Kur'an lafızlarından olup olmadığına bakılmasıdır. Eğer Kur'an lafızlarından olmayan bir lafız okunmuş olursa namaz bozulur. Okunan şey Kur'an lafızlarından olduğu sürece zabt ve i'rabında ve mânada bir bozukluk (halel) olsa bile namaz fâsid olmaz. Yine kelime sonlarındaki hareke yanlışları, anlamı değiştirirse bile namaz bozulmaz.

2. Bir harf yerine başka bir harf okumak: Bu harfler sin ve sad harfi gibi mahreç yakınlığı bulunan harflerden ise namaz bozulmaz. Meselâ, "Allahü'ssamed" diyecek yerde "Allâhü's-semed" demek "felâ takher" diyecek yerde "felâ tekher" demek, "fethun karîb" diyecek yerde "fethun garîb" demek namazı bozamaz. Fakat âlimlerin çoğunluğu "Allahü ehad" yerine "Allahü ehat" okumanın namazı bozacağı görüşünde oldukları için, İhlâs süresini okurken "dâl" harfini, "te" gibi okumamaya dikkat etmek gerekir.

3. Mahreç yakınlığı olmamakla birlikte bazı harfler yaygın olarak karıştırıldığı için ayırt etme zorluğu bulunan bu çeşit harflerin birbiri yerine geçirilmesi durumunda birçok fakihe göre namaz bozulmaz.

❖ **Meselâ** "dât" yerine "dâl", "zâl" veya "zı" harfinin okunması böyledir.

4. Şeddeli harfi şeddesiz veya şeddesiz harfi şeddeli, uzun okunacak yerde kısa veya kısa okunacak yerde uzun, idgam yapılacak yerde idgamsız veya idgam yapılmayacak yerde idgam yaparak okumakla namaz bozulmaz.

❖ **Meselâ** "iyyâke na'büdü" diyecek yerde "iyâke na'büdü" demekle namaz bozulmaz.

5. Kelimenin bir parçası kesilse, meselâ "el-hamdü..." diyecekken, unutmak veya nefesi yetmemek veya nefesi bir sebeple tıkanmaktan dolayı, "el..." deyip, durduktan sonra "el-hamdü..." denilse veya okunacak kelime hatıra gelmeyip başka bir kelimeye geçilse çoğunluğa göre namaz bozulmaz. Çünkü bu durumlarda zaruret ve kaçınılması mümkün olmayan bir durum (**umûm-ı belvâ**) vardır.

6. Eğer âyete bir harf ilâve edilse, mâna değişmiyorsa namaz bozulmaz. Buna mukabil, "Allahüekber" ifadesinin başına bir "e" harfi eklenecek olsa, anlam bütünüyle değişeceği ve inanç noktasından riskli bir anlam çıkacağı için namaz bozulur. **Çünkü** "Allahüekber" sözünün anlamı, "Allah en büyüktür" şeklinde olup başına "e" harfi eklendiği zaman "Allah en büyük müdür?" şekline dönüşmektedir.

7. Anlam bozulmadığı takdirde kelimelerin yerinin değişmesiyle namaz bozulmaz. Meselâ "fihâ zefîrun ve şehîkun" yerine "fihâ şehîkun ve zefîrun" okunmasıyla namaz bozulmaz. Fakat anlam değişirse namaz bozulur.

8. Bir kimse namazda fâhiş hata ile okuduktan sonra, dönüp yeniden düzgün şekilde okursa namazı câiz olur.

9. Kıraat esnasında az veya çok miktarda âyet atlamakla namaz bozulmaz.

- ❖ **Şâfiî ve Hanbelîler'e göre** Fâtiha dışındaki okuyuşlarda kasıtlı olmamak şartıyla meydana gelen hata sebebiyle namaz bozulmaz. Bu bakımdan, özellikle Fâtiha'yı hatasız öğrenmeye, doğru ezberleyip doğru okumaya çalışmak iyi olur.

4. RÜKÛ

- ➔ Rükû sözlükte "eğilmek" anlamına gelir. Namazın ana unsurlarından olan rükû, eller dizlere erecek şekilde öne doğru eğilmek demektir. Hz. Peygamber'in uygulamasına en uygun rükû şekli, sırt ve baş düz bir satıh oluşturacak biçimde eğilmektir. Tarif edilen bu rükû durumunda bir müddet beklemek (**tuma'nîne**) ve yine rükûdan doğrulup, secdeye varmadan önce uzuvları sakın oluncaya değin bir süre kıyam vaziyetinde beklemek (**kavme**) ta'dil-i erkânın birer parçası olduğundan,

- ★ **Ebû Yûsuf'a ve Hanefî mezhebi dışındaki üç mezhebe göre** tuma'nîne ve kavme farzdır.
- ★ **Ebû Hanîfe ve Muhammed'e göre ise** vâciptir. Bu tume'nîne ve kavme süresinin asgari ölçüsü "sübhânellâhi'l-azîm" diyecek kadar durmaktır.

5. SECDE

- ➔ Secde sözlükte "itaat, teslimiyet ve tevazu içinde eğilmek, yere kapanmak, yüzü yere sürmek" anlamına gelir. Namazın her rek'atında belirli uzuvları yere veya yere bitişik bir mahalle koyarak iki defa yere kapanmak namazın rükünlerindedir. Hz. Peygamber'in uygulamasına en uygun secde yüz, eller, dizler ve ayak parmaklarının üzerine olmak üzere yedi uzuv üzerinde yapılmalıdır. Bununla birlikte bunlardan bir kısmı ile yetinildiğinde secdenin geçerli olup olmayacağı konusunda mezhepler arasında farklılıklar vardır.
- ➔ **Hanefî mezhebinde** farz olan, alnın ve ayakların hiç değilse bir ayağın yere dayanmasıdır. Burnun konması vâcip, ellerin ve dizlerin konması ise sünnettir. Tercih edilen görüşe göre, bir ayağın sadece bir parmağını veya sadece üstünü yere koymak yeterli değildir. Yine bir mazeret (özür) yokken alnı yere değdirmeden sadece burun üzerine secde yeterli olmaz.
- ➔ **Hanefîler'den Züfer ile Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinde**, yedi uzvun (eller, ayaklar, dizler ve yüz) her birinin bir kısmının yere değdirilmesi farzdır.
- ➔ **Şâfiîler'e göre** avuç içlerinin ve ayak parmaklarının alt taraflarının yere gelmesi gerekir.
- ➔ **Mâlikî mezhebinde** farz olan, secdenin alnın bir kısmı üzerinde yapılmasıdır. Özür sebebiyle bunu yapamayan ima ile secde eder. Sadece burnun üzerine secde edilmesi yeterli değildir. Secdede ve iki secde arasında bir miktar beklemek (tume'nîne), rükûdaki tume'nînenin hükmüyle aynıdır.

6. KA'DE-İ AHİRE

- ➔ Ka'de-i ahîre "son oturuş" demektir. Namazın sonunda bir süre (teşehhüt miktarı) oturup beklemek namazın rükünlerindedir. İki rek'atlık namazlardaki oturuş, daha önce oturuş bulunmadığı için son oturuş sayılır.
- ➔ Son oturuştaki süre **Hanefiler'e göre "teşehhüt"** miktarıdır. Teşehhüt miktarı ise, "Tahiyyât" duasını okuyacak kadar bir süredir.
- ➔ **Şâfiî ve Hanbelîler'de ise** farz olan oturuş süresi teşehhüt miktarına ilâveten bir de Hz. Peygamber'e salavat getirilebilecek ("Allahümme salli alâ Muhammed" diyecek) kadardır.
- ➔ **Mâlikî mezhebine göre** farz olan, hiç değilse selâm vermeye elverişli bir süre oturmaktır.

TA'DİL-İ ERKÂN

- ➔ Ta'dil-i erkân, rükünleri düzgün, yerli yerinde ve düzenli yapmak demektir. Ta'dil-i erkâna riayetin sonucunda rükünler şekil olarak düzgün ve kıvamında yerine getirilmiş olur. Böylece kişi namazını üstün körü değil, "dört başı mâmur" kılmış olur. Ta'dil-i erkâna yakın anlamda kullanılan "tuma'nîne" kelimesi, yapılmakta olan rüküne hakkının verildiğine kanaat getirilmesi ve yapılan işin içe sinmesi halini ifade eder ki ta'dil-i erkâna riayetin sonucudur. Ta'dil-i erkân özellikle rükûda, rükûdan doğrulmada, secdede ve iki secde arasındaki oturuşta söz konusu olur.
- ➔ Hanefî mezhebi eserlerinde rükûda "tuma'nîne"nin, rükûdan doğrulduktan sonra bir süre ayakta beklemenin (**kavme**) ve iki secde arasında bir süre ("sübhanelâhi'l-azîm" diyecek kadar) oturarak beklemenin (**celse**) sünnet olduğu kaydedilmekle beraber kuvvetli görüşe göre bunlar ta'dil-i erkânın birer boyutu olmak bakımından vâciptir.
- ➔ **Ta'dil-i erkân**, Ebû Yûsuf'a ve Hanefî mezhebi dışındaki üç mezhebe göre, ayrı bir rükün veya rükûnün şartı olması itibariyle farzdır.
- ➔ **Hanefî mezhebine göre** (Ebû Hanîfe ve Muhammed'e göre) ise vâciptir.

NAMAZDAN KENDİ FİİLİ İLE ÇIKMAK

- ➔ **Ebû Hanîfe'ye göre** namaz kılan kişinin, namazın sonunda kendi istek ve iradesiyle yaptığı bir fiil ile namazdan çıkması namazın rükünlerindedir.
- ➔ **Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre** ise teşehhüt miktarı oturmakla namaz rükünleri itibariyle tamamlanmış olur. Bu görüş ayrılığının ayrıntı sayılabilecek bazı fikhî sonuçları vardır. Buna göre bir kimse ka'de-i ahîrede teşehhüt miktarı oturduktan sonra kendi isteği ile, namazla bağdaşmayacak bir fiil işlese, meselâ kendisine verilen selâmı almak veya hapşırana “çok yaşa” veya “yerhamükellâh” demek gibi bir şekilde konuşsa, her üç imama göre de namazı tamam sayılır. Fakat teşehhüt miktarı oturduktan sonra, kendi isteği dışında bir sebeple namazı bozursa **Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre** bu kişinin namazı tamamdır, **Ebû Hanîfe'ye göre** ise tamam değildir. Hemen abdest alıp kendi istek ve iradesiyle (**ihhtiyar**) namazdan çıkmazsa namazı geçersiz olur ve yeniden kılması gerekir. Yine son oturuşta, teşehhüt miktarı oturduktan sonra henüz kendi istek ve iradesiyle namazdan çıkmadan namaz vakti çıksa, bu kişinin namazı iki imama göre tamamdır. **Ebû Hanîfe'ye göre** ise fâsiddir.
- ➔ **Şâfiî ve Mâlikî mezheplerine göre** namazdan çıkmak için birinci selâmın verilmesi; **Hanbelî mezhebine göre** de iki tarafa selâm verilmesi farzdır. **Hanefî mezhebine göre** ise selâm farz değil, vâciptir.
- ➔ **Hanefiler**, Hz. Peygamber'in bazan teşehhüt miktarı oturduktan sonra, selâm vermeden arkadaşlarına dönerek konuşmak gibi bir fiille namazı tamamladığını bildiren rivayetleri dikkate alarak namazdan selâmla çıkmayı rükün saymamışlardır.

➤ NAMAZIN VÂCİPLERİ

Namazın vâcipleri şunlardır:

1. Namaza "Allahüekber" sözüyle başlamak. Bu, çoğunluğa göre farzdır.
2. Nafîle ve vacip namazların her rek'atında, farz namazların ilk iki rek'atında Fâtiha sûresini okumak. Bu, çoğunluğa göre farzdır.
3. Farz namazların ilk iki rek'atında, vâcip ve nâfile namazların her rek'atında Fâtiha'dan sonra, Kur'an'dan kısa bir sûre veya buna denk düşecek bir veya birkaç âyet okumak (zamm-ı sûre), Fâtiha'ya bir küçük sûre veya en küçük sûreye denk üç kısa âyet ya da üç kısa âyete denk bir uzun âyet eklemek vâciptir (En küçük sûre Kevser sûresi [İnnâ a'taynâke'l-kevser] ve en kısa âyet "sümme nazar" âyetidir). Fâtiha'dan sonra bir sûre daha okumak çoğunluğa göre sünnettir.
4. Farz olan kıraati ilk iki rek'atta yerine getirmek.
5. Fâtiha'yı, eklenecek sûreden önce okumak.

6. Tek başına namaz kılarken öğle ve ikinci namazları ile gündüz kılınan nâfile namazlarda gizli okumak (kırâat-i hafî yapmak). Gizli okumanın ölçüsü, sadece kendisinin duyabileceği kadar kısık bir sesle okumaktır. Sabah, akşam ve yatsı namazları ile gece kılacağı nâfile namazlarda kişi serbesttir; isterse sesli (cehrî), isterse hafî (alçak sesle) okuyabilir.

7. Cemaatle kılınan namazda imam, sabah namazı ile akşam ve yatsı namazlarının ilk iki rek'atında sesli okumalıdır. Cuma namazında, bayram namazlarında, cemaatle kılınan teravih namazında, teravihten sonra cemaatle kılınan vitir namazında da imam kıraati yüksek sesle yapar. İmam, öğle ve ikinci namazlarının bütün rek'atlarında, akşam namazının üçüncü ve yatsı namazının son iki rek'atında kıraati hafî yapar.

8. Secdede alın ile birlikte burnu da yere koymak.

9. Üç ve dört rek'atlı namazlarda ikinci rek'atın sonunda oturmak (**ka'de-i ûlâ = ilk oturuş**).

10. Namazların gerek ilk, gerekse son oturuşunda teşehhütte bulunmak, yani Tahiyât'ı okumak.

11. Namazın sonunda sağ ve sol tarafa selâm vermek ("es-Selâmü aleyküm ve rahmetullah" cümlesinin "es-Selâm" kısmını söylemek vâcip, "aleyküm ve rahmetullah" kısmını söylemek ise sünnettir).

12. Farz olan fiillerin sırasına riayet etmek (kıyamdan sonra rükûa gitmek, iki secdeyi peş peşe yapmak gibi).

13. Farz olan fiili geciktirmemek. Meselâ, birinci oturuşta Tahiyât'ı okuduktan sonra, "Allahümme salli alâ Muhammed" diyecek kadar bir süre bekledikten sonra üçüncü rek'ata kalkılacak olursa farz geciktirilmiş sayılır ve sehiv secdesi gerekir.

14. Vitir namazında Kunut duası okumak Ebû Hanîfe'ye göre vâcip, İmâmeyn'e (Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed) göre sünnettir.

15. Ramazan ve kurban bayramı namazlarının her iki rek'atında ilâve (zâit) üçer tekbir almak (bayram namazının ikinci rek'atında rükûa giderken tekbir almak da vâciptir. İkinci rek'atta getirilen ilâve tekbirler rükûdan hemen önce olduğu için bu rek'atta rükûa giderken alınan tekbir de vâcip sayılmıştır).

16. Sehiv secdesi yapılmasını gerektiren bir fiilde bulunulmuşsa sehiv secdesi yapmak. Sehiv secdesinden sonra selâm vermek de vâciptir.

17. Ta'dil-i erkâna riayet etmek Ebû Yûsuf'a göre farz, Ebû Hanîfe ve Muhammed'e göre vaciptir.

18. Namazdayken secde âyeti okunmuşsa tilâvet secdesi yapmak (bk. Tilâvet Secdesi).

➤ V. NAMAZIN SÛNNET ve ÂDÂBI

A) SÛNNETLERİ

Namazın sünnetleri şunlardır:

1. İftitah tekbirini alırken ellerin yukarı kaldırılması ve bu esnada ellerin açık ve parmakların normal halleri üzere bulunması ve içlerinin kıbleye yönelik tutulması. Erkekler ellerini kulaklarına, kadınlar göğüsleri hizasına kadar kaldırır. Bu hüküm kunut tekbiri ve bayram namazının ilâve tekbirleri için de geçerlidir. Ayrıca, imama uyan kişi (muktedî) iftitah tekbirini, imamın iftitahından çok sonraya bırakmamalıdır.
2. İftitah tekbirinin hemen ardından el bağlamak (**itimat**). Bunda önce elleri salıverip (irsâl) sonra bağlamak yoktur. Erkekler göbek altından ve kadınlar göğüs üstünden el bağlarlar. Sağ el sol elin üzerine konulur. Erkekler sağ elin serçe ve başparmaklarını sol bileğin iki tarafından halka yaparlar. Kadınlar halka yapmayıp, sağ ellerini düz bir şekilde sol elleri üzerine koyarlar.
3. Kıyamda iken ayakların arasını dört parmak kadar açık bulundurmamak. Namaza başlarken ve ara tekbirlerinde ellerin kaldırılması, hizası, kıyam ve rükûda iki ayak arasındaki mesafe gibi konularda mezheplere göre farklı uygulamalar vardır.
4. Sübhâneke okumak, namaza Allah'ı bu şekilde överek, senâ ederek başlamak sünnettir. Bu bakımdan Sübhâneke birinci rek'atta iftitah tekbirinden (tahrîme) hemen sonra okunur.
5. Tek başına namaz kılan için sadece ilk rek'atta ve Sübhâneke'den sonra **Eûzü billâhi mine'ş-şeytâni'r-racîm** demek (**teavvüz**). Cemaatle namaz kılma durumunda sadece imam "eûzü..." çeker, imama uyan kişiler Sübhâneke'den sonra bir şey okumazlar.
6. Tek başına namaz kılan kişinin ve cemaatle namaz durumunda imamın, her rek'atın başında Fâtiha'dan önce besmele çekmesi. İmama uyan kişilerin besmele okuması gerekmez.
7. Sübhâneke'yi ve eûzü besmeleyi gizli okumak, Fâtiha'nın sonunda "âmin" demek. Fâtiha'yı okuyan da işiten de âmin der.

8. Tek başına namaz kılarken Fâtiha'nın arkasından okuyacağı sûrenin, sabah ve öğle namazlarında uzun sûrelerden, ikindi ve yatsı namazlarında orta uzunluktaki sûrelerden ve akşam namazında kısa sûrelerden seçilmesi. Cemaatle namaz durumunda, imam cemaati soğutmamak durumunda olduğu için, bulunduğu yere ve cemaatin durumuna göre sûre seçer. Uzun sûreler, **tvâl-i mufassal** olarak anılır. Hucurât sûresi ile Bürûc sûresi arasındaki sûreler bu grupta yer alır. Orta uzunluktaki sûrelere de **evsât-ı mufassal** denir. Bürûc sûresi ile Beyyine sûresi arasındaki sûreler bu grupta yer alır. Kısa sûreler ise, **kısâr-ı mufassal** diye anılır. Bunlar Beyyine sûresinden Nâs sûresine kadar olan sûrelerdir.

9. Rükûa varırken tekbir almak, yani Allahüekber demek.

10. Rükûda üç kere "Sübhâne rabbiye'l-azîm" demek.

11. Rükûdan doğrulurken "Semiallahü limen hamideh" demek (**tesmî'**). Bunu imam ve tek başına namaz kılan söyler; imama uyan kişi söylemez.

12. "Semiallahü limen hamideh" dedikten sonra, "Rabbenâ leke'l-hamd" veya "Allahümme rabbenâ leke'l-hamd" demek (**tahmîd**). Bunu tek başına namaz kılan ve imama uyanlar söyler. İmam da söyleyebilir (Ebû Hanîfe'ye göre imam söylemez).

13. Tek başına namaz kılan kişi, tasmî' ve tahmîdi gizli yapar. İmam ise tasmîi sesli söyler. Tahmîd her durumda sessiz okunur. Ancak kalabalık cemaatte imamın sesi arkalardan duyulmuyorsa ortaldan bir kişi, imamın tekbirlerini yüksek sesle tekrarladığı gibi tahmîdi de yüksek sesle okur.

14. Erkeklerin, rükû durumunda dizlerini dik ve arkalarını düz tutmaları, dizlerini elleriyle kavramaları, dizlerini tutarken ellerini açık bulundurmaları. Kadımlar ise ellerini dizleri üzerine koyarlar, dizlerini tutmaz ve parmaklarını ayrı bulundurmazlar. Dizlerini bükük ve arkalarını meyilli bulundururlar.

15. Rükûda başını aşağı, yukarı eğmeyip doğru tutmak.

16. Rükûdan doğrulup dik durmak (**kavme**). Bunun ta'dîl-i erkânın bir parçası olma ihtimaline binaen vâcip olduğu da söylenmektedir.

17. Rükûdan doğruluştta (rükû kavmesinde), bayram tekbirlerinin arasında elleri yana salıvermek (**irsâl**).

18. Secdeye varırken yere önce dizlerini, sonra ellerini, daha sonra yüzünü koymak ve secdeden kalkarken, secdeye varış sırasının tersini yapmak; secdeye varırken ve secdeden kalkarken "Allahüekber" demek.

19. İki secde arasında celse yapmak, yani kısa bir ara oturuşu yapmak. Bunun ta'dîl-i erkânın bir parçası olma ihtimaline binaen vâcip olduğu da söylenmektedir.

20. Secdelerde başını iki eli arasında yere koyup ellerini yüzünden uzak tutmamak ve parmaklar bitişik ve el ayası yere yapışık olmak.

21. Secdelerde üçer defa "Sübhâne rabbiye'l-a'lâ" demek.

22. Erkeklerin, secdede iken karnı uyluklardan, dirsekleri yanlarından ve kolları yerden uzak tutması. Kadınlar ise, secdede alçalıp kollarını yanlarına bitiştirir ve karnı uyluklarına yapıştırırlar.

23. Secde arası oturuşta (**celse**) ellerini uylukları üzerine koymak.

24. Gerek celsede gerek ka'dede, erkekler sol ayaklarını yere yayıp üzerine oturur ve sağ ayaklarını parmaklar kibleye gelecek şekilde dikerler. Kadınlar ise ayaklarını sağ yanlarına yatık bir şekilde çıkarıp, öyle otururlar (**teverrük**).

25. Tahiyât'ın teşehhüdünde "lâ ilâhe" derken sağ elinin şahadet parmağını yukarı kaldırıp "illallâh" derken indirmek.

26 Tahiyât'ı gizli okumak.

27. Rek'atı ikiden ziyade olan farzların ilk iki rek'atının dışında Fâtiha okumak.

28. Son oturuşta, Tahiyât'tan sonra salavat okumak. Bu, namazın müekked sünnetlerindedir.

29. Salavattan sonra dua etmek.

30. Selâm verirken başı önce sağa sonra sola çevirmek ve her iki tarafa selâm verirken "es-Selâmü aleyküm ve rahmetullâh" demek. İmam, selâm verirken hafaza melekleri ile cemaate; imama uyan kimseler cemaate ve imama; tek başına namaz kılan kimse ise meleklere selâm vermeye niyet eder. İmam sola selâm verirken sesini biraz alçaltır. İmama uyanların selâmı, fâsılasız olarak imamın selâmının hemen ardından olmalıdır. Ayrıca birinci rek'attan sonra imama yetişen muktedînin (mesbûk), imamın ikinci selâmını beklemesi de sünnettir.

B) NAMAZIN ÂDÂBI

- ➔ **Âdâb**, Hz. Peygamber'in bazan yapıp bazan terkettiği şeyler olup Hanefî literatüründe mendup veya müstehap anlamında kullanıldığı da olur. Bunları terketmek, isâet sayılmaz ve kınamayı gerektirmez ise de riayet edilmesi daha faziletlidir (efdal). Esasen namazın âdâbı yüce yaratıcının huzurunda durulduğunun farkında olunarak zâhiren mütevazi bir halde bulunmaktır.

Namazın âdâbı (müstehapları) şunlardır:

1. Namaz esnasında iken hem görünüşte hem iç dünyada bir tevazu, sükûnet ve huzur içinde bulunmak.
2. Kıyafete çeki düzen vermek. Meselâ gömlek gibi düğmeli bir giysi giyildiğinde düğmelerini ilikleme.
3. Kamet sırasında "hayye alel felâh" denirken imam ve cemaatin namaz için ayağa kalkması.
4. "Kad kameti's-salâh" denilirken imamın namaza başlaması, müezzini fiilen tasdik etmek anlamına geleceği düşüncesiyle âdâbdan (müstehap) sayılmıştır. Fakat imamın kametin bitmesini beklemesinde ve kamet bittikten sonra namaza başlamasında da bir beis yoktur. Hatta Ebû Yûsuf ile diğer üç mezhep imamına göre en uygunu kamet bittikten sonra namaza başlanmasıdır. Çünkü bu suretle cemaate saflara çekidüzen verme fırsatı tanınmış olur. Kamet getirilirken camiye giren kişi ayakta beklemeyip, hemen oturur ve cemaatle birlikte ayağa kalkar.
5. Erkekler iftitah tekbiri alırken ellerini yenlerinin dışına çıkarmak.
6. Namaza dururken kalbin ameli olan niyete lisanın fiili olan sözü eklemek. Söyleme kalbin amelini engelliyorsa kalbin niyeti ile yetinmek gerekir.
7. Namazda bulunan erkek ve kadının huşû üzere olup kıyamda secde yerine, rükûda ayaklarının üzerine ve secdede burnun iki kanadına, otururken kucağına ve uyluk üzerlerine ve selâmda omuz başlarına bakması.
8. Namaz esnasında mümkün oldukça öksürüğü, geçirmeyi gidermek ve esneme durumunda ağız tutmak, dudakları dişlerle olsun kapamak; bu da yeterli olmazsa sağ el ile kapamak.
9. Tek başına namaz kılan kişinin, rükû ve secde tesbihlerini üçten fazla yapması. Bütün bunlar yapılması güzel (müstahsen) olan şeylerdir ve ibadet esnasında Allah'ın huzurunda olma şuuruna ve O'na gösterilmesi gereken tâzime de uygundur.

A) NAMAZIN MEKRUHLARI

Namazda mekruh sayılan şeyler şunlardır:

1. Bir zararın giderilmesi veya namazın tamamlanması amacı olmaksızın namaz dışı bir davranışta bulunmak Meselâ alnın secde mahalline yerleşmesini engelleyen sarık vb. şeyleri çekmek namazın tamamlanması amacı taşıdığından ve akrep gibi zararlı hayvanları öldürmek de bir zararın giderilmesi amacı taşıdığından mekruh sayılmamıştır.

2. Namaza ilişkin fiilleri özürsüz yere, namazın sünnet ve âdâbına uymaksızın yerine getirmek. Meselâ bir özürlü olmaksızın duvar, direk, baston vb. bir şeye hafifçe yaslanmak; daha dizleri yere koymadan elleri yere koymak, Secdeden kalkarken dizleri ellerden önce kaldırmak; oturular esnasında bağdaş kurmak veya dizleri dikmek; kıyam esnasında elleri yana bırakmak; erkekler için secde esnasında kolları tamamıyla yere yapıştırmak böyledir.

3. Kıyam, rükû ve secde aralarındaki tekbir ve zikirleri kendi yerlerinden sonraya bırakmak. Meselâ kıyamdan rükûa vardıktan sonra “Allahüekber” demek, rükûdan doğrulduktan sonra “Semiallahu limen hamideh” demek

4. Namazda esnemek, gerinmek ve boğazı açıyormuş gibi yapmak. Mümkün olduğunca esnemeyi önlemeye çalışmalı, esnemek durumunda kalınca sağ el ile ağzı kapatmalıdır.

5. Namazda iken verilen selâmı el veya baş işaretleriyle almak. Tahrimen mekruh olan bu fiille kimilerine göre namaz bozulur.

6. Namazda huşû halini artırmak veya uygunsuz bir şeyi görmekten sakınma gibi bir amaç olmadıkça gözleri yummak, gözleri sağa sola veya aşağı yukarı çevirmek, başı hafifçe bir tarafa çevirip bakmak.

7. Abdesti sıkışık olduğu halde namaz kılmak. Hz. Peygamber sıkışık durumda olan veya yemek hazırlanırken namaza duran kişinin namazının faziletinin tam olmayacağını belirtmiştir (Müslim, “Mesâcid”, 67).

8. Elbise, vücut veya namaz mahallinde namazın geçerliliğine engel olmayacak miktarda necâset bulunduğu halde namaz kılmak. Dinen necis sayılmamakla birlikte kirli elbise ile namaz kılmak da mekruhtur.

9. Temiz olmayan şeylere karşı ve bunların yakınında, kişinin kendini ibadete vermesini engelleyecek ve zihni meşgul edecek yerlerde namaz kılmak.

10. Başkasına ait bir yerde veya başkasına ait bir elbise içinde, sahibinin izni ve razılığı olmaksızın namaz kılmak.

11. Dişlerin arasında kalmış yutulması namazı bozmayacak miktardaki yiyecek kırıntısını yutmak. Yutulan şey nohut tanesi büyüklüğünde olursa namazı bozar.

12. Cemaatle namaz kılınırken, imamdan önce rükû ve secdeye gitmek veya ondan önce rükû veya secdeden doğrulmak.

13. Namazda kıraate ilişkin mekruhlar daha ziyade kıraatin sünnetlerinden birinin terki sebebiyle olur:

İkinci rek'atta birinci rek'attan daha uzun okumak böyledir

➤ NAMAZI BOZAN ŞEYLER

Namazı bozan şeyler şu şekilde gruplandırılabilir:

1. Namazda konuşmak. Namazda gerek bilerek gerekse yanılarak veya yanlışlıkla konuşmak namazı bozar.
2. Amel-i kesîrde bulunmak. **Amel-i kesîr**, çok veya aşırı bir davranışta bulunmak demektir.
3. Yönü kiblede çevrilmek.
4. Bir şey yiyip içmek.
5. Özürsüz olarak boğaz hırıltatmak (tenahnuh etmek), öksürmeye çalışmak.
6. Üf, tüh diyerek bir şeyi üflemek veya bezginlik göstermek ve uf, puf gibi şeyler söylemek veya ah, oh demek.
7. İnlemek. Ah çekmek, inlemek normal durumda namazı bozmakla birlikte, huşû ve ibadet aşkından olursa namazı bozmadır.
8. Gülmek. Kendisinin duyacağı kadar bir gülme sadece namazı bozar, yakında bulunanların işitebileceği kadar olursa abdest de bozulur.
9. Namazda iken göze ilişen bir yazıya bakmakla namaz bozulmaz. Fakat karşısındaki Mushaftan ezberinde olmayan bir âyeti okumak durumunda,
 - ➔ **Ebû Hanîfe'ye göre** namaz bozulur. **Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre** ise bu durumda namaz bozulmaz, fakat Ehl-i kitaba benzeyiş söz konusu olduğu için böyle yapmak mekruhtur. **Hanbelîler'e göre** ezbere bilen için mekruh olmakla birlikte, Mushaftan okuyarak namaz kılmak câizdir.
10. Birinci oturuşu, son oturuş zannederek selâm vermek namazı ifsat etmeyip sadece sehiv secdesi yapmayı gerektirir ise de, kıldığı öğle namazını cuma namazı veya yatsı namazını teravih zannederek (veya kendisini seferî zannederek) selâm vermek, namazı kesmek kastı taşıdığı için namazı bozar.
11. Farkında olmayarak veya unutarak yapılmış olsa bile avret yeri açık iken veya üzerinde namaza mani miktarda bir necâset bulunuyorken bir rûkûn eda etmek veya bu durumda iken bir rûknün eda edileceği bir sürenin (üç defa “sûbhânellâh” diyecek kadar süre) geçmiş olması durumunda namaz bozulmuş sayılır.

12. Kendi irade ve ihtiyarı dışında gerçekleşen şu durumlarda da namaz bozulur:

- ❖ Sabah namazını kılarken güneşin doğması; bayram namazını kılarken zeval vaktinin olması; cuma namazını kılarken ikinci vaktinin girmesi durumunda **namaz bozulur**.
- ❖ Fakat öğle namazını kılarken ikinci vaktinin girmesiyle öğle **namazı bozulmaz**.
- ❖ Tertip sahibi olan yani o zamana kadar namazı kazâya kalmamış bir kimsenin, daha önce kılamadığı bir namazı (**fâite**) namaz esnasında hatırlaması. Teyemmüm ile namaz kılmakta iken kullanılması mümkün suyu görmesi. Özürlü sahibi olan/mazereti bulunan kişinin özürünün ortadan kalkması. Mest üzerine meshetmiş olarak namaz kılarken, mesih süresinin dolması durumunda **namaz bozulur**.

13. Namaz kılarken herhangi bir sebeple abdest bozulursa namaz da bozulmuş olur.

➤ VII. NAMAZIN KILINIŞI

- ➡ Namazın farz ve vâciplerine, sünnet ve âdâbına uygun şekilde kılınışına ilmihal dilinde "**sıfâtü's-salât**" denilir.

➤ VIII. EZAN ve KAMET

- ➡ Ezan sözlükte "duyurmak, bildirmek" anlamına gelir. İlmihaldeki anlamı ise, farz namazlar için belli vakitlerde okunan "bilinen özel sözler"dir. Ezan okuyan kişiye müezzin denir.
 - ❖ Hicretin ilk yılında Medine'de Mescid-i Nebî'nin inşası tamamlanıp müslümanlar düzenli bir şekilde toplanıp cemaatle namaz kılmaya başlayınca, Peygamberimiz namaz vakitlerinin girdiğini ve topluca namaz kılınacağını duyurmak için ne yapabileceğini arkadaşlarıyla görüşmeye başladı. **Ezan-ı Muhammediyenin okunuşunu rüyasında görüp**, Peygamber efendimize haber veren ve **Sahib-ul Ezan lakabı** ile meşhur olan sahebe Abdullah bin. Zeyd bin. Abd-i Rabbih'tir. Abdullah bin. Zeyd rüyasını şu şekilde anlatmaktadır : ‘ ‘ Ya Resulullah bu gece rüyamda, üzerinde iki parçadan yeşil elbise bulunan ve elinde bir çan taşıyan kimse yanıma gelip beni dolaştırdı. O na Ey Allah'ın kulu ! Bu çanı bana satarmısın. Deyince oda ne yapacaksın dedi. Bende onunla Müslümanları namaza davet edeceğim dedim. Bu sözüm üzerine O bana, ben sana bundan daha hayırlı olanı tarif edeyim mi? dedi.

Olur nedir o dedim. Kibleye döndü ve yüksek sesle ezanın mübarek kelimelerini okumaya başladı. Biraz durduktan sonra aynı kelimeleri tekrar okuyup sonuna ‘’ Kad kamet-is salatü ‘’cümlesini ilave etti. Bunun üzerine Resulullah efendimiz inşallah bu rüyan hakır diye dua edip, bana rüyamda duyduğum sözleri Bilâl’e öğretmemi istedi. Sonunda birkaç sahâbînin aynı şekilde rüya görmeleri üzerine bugünkü bilinen şekliyle **ezan ilk defa olarak Hz. Bilâl tarafından sabah namazında**, Neccârôğulları'ndan bir kadına ait yüksekçe bir evin damında okunmuş ve artık Müslümanlığın bir şîârı, alâmeti haline gelmiştir. Bu bakımdan esasen müekked sünnet olmakla birlikte, bir bölgede hiç okunmamasına karşı sert yaptırımlar bulunduğu için, vâcib veya farz-ı kifâye ağırlığında olduğu kabul edilmektedir.

- ➔ Erkekler yalnız başlarına yahut cemaatle namaz kılacakları zaman ikamet yapılır, Türkçe'deki deyişle kamet getirilir. Ezanın sözleri aynen okunur, sadece ‘‘Hayye ale'l-felâh’’tan sonra iki kere ‘‘Kad kameti's-salâh’’ (Namaz başladı) denilir.
- ➔ **Ezan okumak için** vaktin girmiş olması şarttır. Vakit girmeden okunan ezanın vakit girince yeniden okunması (iade) gerekir. Diğer mezheplerde sabah ezanın vakit girmeden okunabileceği kabul edilmiştir. Çünkü onlara göre sabah namazını ilk vaktinde kılmak efdaldır.
- ➔ **Ezan okuyacak kimselerin** erkek, akıllı, takvâ sahibi olmaları gerekir. Cahillerin, fâsıkların, çocukların ve kadınların ezan okumaları veya kamet getirmeleri mekruhtur. Ezan okuyan kimselerin abdestli olmaları gerekir; abdestsiz okunan ezan geçerli olmakla birlikte böyle yapmak mekruhtur. Müezzinler güzel ve gür sesli olmalıdır. Peygamberimiz yirmi kişiye ezan okutturup dinlemiş, içlerinden Ebû Mahzûre'nin sesini beğenmiştir (Dârimî, ‘‘Salât’’, 7).
- ➔ Her namaz için bir ezan ve bir kamet yapılır. Sadece cuma namazında iki ezan bulunmaktadır.

➤ IX. CEMAATLE NAMAZ

A) CEMAATLE NAMAZ

A) CEMAATLE NAMAZ KILMANIN FAZİLETİ :

- ➔ Hz. Peygamber cemaatle namazı teşvik sadedinde cemaatle kılınan namazın, tek başına kılınan namazdan yirmi yedi veya yirmi beş derece daha faziletli olduğunu belirtmiştir (Buhârî, ‘‘Ezân’’, 30; Müslim, ‘‘Mesâcid’’, 42).

- ❖ Cuma namazı dışında en kuvvetli cemaat, sabah namazının cemaati, sonra yatsı namazının cemaati, sonra ikindi namazının cemaatidir.

B) CEMAATLE NAMAZIN HÜKMÜ:

- ➔ **Hanefi ve Mâlikîler'e göre ise:** Mükked sünnet
- ➔ **Şâfiîler de ise:** Farz-ı Kifaye
- ➔ **Hanbelîler de ise:** Farz-ı Ayn
- ➔ **Hanefi ve Şâfiîler'e göre,** cemaatin en az sayısı imam ve ona uyan olmak üzere iki kişidir. Hatta uyan kişi çocuk da olabilir. Çünkü Hz. Peygamber, teheccüd namazında çocuk yaşta olan İbn Abbas'a imamlık yapmış ve bir hadisinde "*İki kişi ve daha fazlası cemaattir*" (Zeylaî, *Nasbü'r-râye*, II, 198) buyurmuştur.

D) CEMAATE GİTMEK İÇİN MAZERET SAYILAN HALLER

1. Hastalık. Cemaatle namaza katılmamayı mubah kılan mazeretlerin başında hastalık gelir. Âlimler, cemaate katılmamayı mâzur gösteren hastalık için, teyemmümü mubah kılacak derecede olması şeklinde bir ölçü getirmişlerdir.

2. Korku. Mescide gittiği takdirde malına, canına veya namusuna bir zarar gelmesinden korkan kimse de cemaate gitmemelidir. Hz. Peygamber, korku ve hastalığı cemaate katılmamayı mâzur kılan sebepler arasında saymıştır.

3. Olumsuz hava şartları. İnsanı meşakkate sokacak derecede yağmur, çamur, şiddetli soğuk, kar, ayaz, şiddetli sıcak, zifiri karanlık ve geceleyin şiddetli rüzgâr gibi hava şartları, vakit namazlarına olduğu gibi cuma namazına katılmamak için de bir mazerettir.

4. Abdestin sıkışık durumda olması. Böyle bir kimsenin cemaate katılması uygun değildir. Bu durum namazın huşû ve huzur içinde yapılmasına engel olduğu için esasen bu durumda iken tek başına namaz kılmak da mekruhtur. İnsanı, kalp huzurundan ve huşûdan alıkoyacak başka durumlar da aynı hükümdedir.

5. Herkese veya toplum için yeterli olacak sayıda kimseye farz olan ilmî araştırma ve eğitim öğretimle meşguliyet de cemaate katılmamak için mazeret kabul edilmiştir. Fakat bilimsel çalışma yapan kişilerin, cemaati büsbütün terketmemesi ve mümkün oldukça cemaate katılması uygun olur.

6. Bedenî ârızalar. Gözlerin görmemesi, kötürümlük, düşkün ihtiyarlık gibi haller de cemaate gitmemeyi mubah kılar.

e) Bir Mescidde Cemaatin Tekrarlanması: Belli bir imamı ve cemaati bulunan mahalle mescidinde ezan ve kametle birlikte cemaatin tekrarlanması **mekruhtur**.

➤ İMAMLIK

- ➔ Fıkıh literatüründe imamlık (**imâmet**) terimi, hem devlet başkanlığını hem de namaz imamlığını ifade eder. Bu iki farklı konumu ayırmak için ;
 - ❖ Devlet başkanlığına büyük imâmet anlamında "**imâmet-i kübrâ**",
 - ❖ Namaz imamlığına da küçük imâmet anlamında "**imâmet-i suğrâ**" denilmiştir.

A) İMAMLİĞİN ŞARTLARI

- ➔ İmamın ergin (bâliğ),
- ➔ Belli bir aklî olgunluk düzeyine ulaşmış (âkıl)
- ➔ Müslüman olması
- ❖ Küfrü gerektirecek bir inancı bulunan, bid'at ve dalalet ehlinin arkasında namaz kılınmaz.
- ❖ İmam olacak kişinin erkek olması şart görülmüştür.
- ❖ Kadın, erkeklerle imam olamaz. Bununla birlikte kendi aralarında cemaatle namaz kılmak istediklerinde içlerinden biri imam olabilir. Yine bir cenaze namazında sadece kadınlar bulunuyorsa, bu takdirde içlerinden biri imam olup cenaze namazını kıldırır.
- ❖ İmamlık yapabilmek için namaz sahih olacak kadar Kur'an'ı ezbere okuyabilmek (kıraat) şart olduğu gibi özürlü olmayıp sağlam olmak ve namazın sıhhat şartlarından birini yitirmiş olmamak da şarttır.
- ❖ Özürlü olan kimse, özürsüze imam olamayacağı gibi, necâsetten tahâret şartını veya setr-i avret şartını yerine getirmemiş kimse, bu şartları yerine getirmiş olan kişiye imam olamaz.

➤ İmamlığa Ehil Olma Sıralaması

- ➔ Bu sıralama şimdiki idarî yapıya göre yapılacak olursa imâmete en lâıyk kişiler vali, kaymakam, emniyet müdürü ve hâkimler olur. Fakat günümüzde artık, imamlık ve müezzinlik bir meslek haline geldiği için, mülkî âmirlerin sembolik öncelikleri devam etmekle birlikte, camide namazı artık o caminin resmî görevlisi olan imam, o yoksa müezzin kıldırılmaktadır.
- ➔ Cami dışında veya görevlisi olmayan bir mescidde namaz kılınacaksa bu takdirde imamlığa kimin geçeceğini belirlemek için bazı nitelikler aranabilir. Bir evde cemaat yapılacaksa evin sahibi veya onun izin verdiği kişi imam olur. Bunun dışında şöyle bir sıra takip edilebilir: Namaz hükümlerini en iyi bilip

Kur'an'ı daha güzel okuyan, daha müttaki olan, yaşça büyük olan, ahlâkça daha üstün olan, daha yakışıklı olan, sesi daha güzel olan, elbisesi daha temiz olan, insanlar arasında itibarı daha fazla olan.

B) İMAMA UYMANIN GEÇERLİLİK ŞARTLARI

➔ Cemaatle namaz kılınırken imama uymaya iktidâ, imama uyan kimseye de **muktedî** denilir. Bir kimsenin imama uymasının fikhen geçerli (sahih) olabilmesi için bazı şartlar aranır.

1. Muktedî namaza dururken hem namaz kılmaya hem de imama uymaya niyet etmelidir.

2. Muktedî imamdan geride durup, hizasına veya önüne geçmemelidir.

3. Kılınan namazın nevi itibariyle imam muktedîden aşağı olmamalıdır. Nâfile kılan muktedî, farz kılmakta olan imama uyabildiği halde, farz namaz kılan (**müfteriz**) muktedî, nâfile namaz kılan (**müteneffil**) imama uyamaz. **Hanefiler'e ve Mâlikîler'e** göre böyledir. **Fakat Şâfiîler'e ve Hanbelîler'e göre** farz kılan kişi, nâfile kılana uyabilir. Bunların gerekçelerinden birisi Muâz'ın Hz. Peygamber'in arkasında yatsı namazını kıldıktan sonra, gidip kendikavmine yatsı namazını kıldırıldığına ilişkin rivayettir. **Şâfiîler'e göre** bir vaktin farz namazını kılmış olan kimse, yeniden başkalarına aynı vakit için imamlık yapabilir. Kendi kıldığı nâfile olur.

4. İmam ve muktedî, aynı farzı kılıyor olmalıdır. Meselâ biri öğle namazının farzını kazâ ediyor, öteki ikinci namazının farzını eda ediyor ise veya birisi bugünün öğle namazını, diğeri dünün öğle namazını kazâ ediyor ise birbirlerine uyamazlar.

5. İmam lâhik veya mesbûk olmamalıdır. Yani bir kimse, imama öğle namazının son rek'atında uymuş olsa ve imam selâm verdikten sonra geri kalan üç rek'atı tamamlarken, bu durumdan habersiz birisi gelip kendi başına farz kıldığını zannederek ona uysa sahih olmaz.

6. İmam ile muktedî arasında, kadın saffi bulunursa iktidâ sahih olmaz.

7. İmam ile muktedî arasındaki mesafenin mâkul uzaklıkta olması gerekir. Aksi takdirde meselâ aralarında bir ırmak veya yol bulunması gibi, aşırı uzaklıkta iktidâ sahih olmaz.

8. İmamın intikal tekbirlerini duymaya engel olacak bir perde, duvar bulunmamalıdır. Aradaki duvar, hoparlör ve aradaki aktarıcılar sayesinde imamın intikallerinden haberdar olmayı engellemiyorsa bu takdirde iktidâ konusunda herhangi bir problem olmaz.

9. Bir kimse başka mezhepten birine uyabilir. Onun kendi mezhebindeki şartlara aykırı bir davranış içinde bulunup bulunmadığını araştırması gerekmez. Olağan durum budur. Fakat uyduğu kişide, kendi mezhebine göre abdesti bozan bir durumun ortaya çıktığını bilen kişinin o imama uyması sahih olmaz.

➔ **Meselâ** Şâfiî bir imamın elinin kanadığını gören, daha sonra onun gidip abdest tazelemediğini de yakinen bilen kişinin o imama uyması sahih olmaz. Çünkü kan akması **Şâfiî mezhebine göre** abdesti bozmaz, fakat **Hanefî mezhebine göre** bozar. Bu durumu kesin olarak görüp bildikten sonra, ona uyması sahih olmaz.

Uyacak kişi bu durumu yakinen bilmiyorsa, tahmine göre davranmayıp uyabilir. İsterse uyulan kişi, **Hanefi mezhebine göre** abdesti bozan bir Şey yapmış olsun.

- ➔ **Mlik ve Hanbeli mezheplerine göre** imamın namazı kendi mezhebine göre-sahih olursa başka mezhepten olan ve ona uyarak namaz kılan cemaatin de namazı kendi mezheplerine uymasa bile- sahih olur.
- ➔ **Abdestli kişinin teyemmlye;** abdest uzuvlarını yıkamış olan kişinin, meselâ mest üzerine veya sargı üzerine meshetmiş olan kişiye; ayakta duranın oturan kişiye iktidsı da, bunun tersine bir iktidâ da sahihtir. Nâfile kılan farz kılanı uyabilir, fakat aksi sahih değildir. İma ile namaz kılan kişiye, kendi durumunda olanlar uyabilirler.
- ➔ **Mukim ile seferin** (yolcu) cemaatle namaz kılmaları câiz olup mukimin imam olması daha uygundur. Yolcunun imam olması halinde, kendisinin seferi olduğunu söylemesi Şart olmamakla birlikte, onların yanılmaları için önceden duyurması iyi olur.

C) CEMAATLE NAMAZA İLİŞKİN BAZI MESELELER

- ❖ Cemaatle kılan namazda, imama uymuş kişilerin namazı imamın namazına bağlı olduğu için, imamın namazının bozulması durumunda ona uyanların da namazları bozulur.
- ❖ İmama uyan kişi (**muktedi**), namazdaki fiilleri yaparken imama uygun davranmak durumunda olup bu fiilleri imamla birlikte yapması gerekir. Rükû ve secdede imamdan önce başını kaldıramaz, yine rükû ve secdeye imamdan evvel gidemez.
- ❖ Kıraati sadece imam yapar. İmamın okuması, cemaatin okuması yerine geçer. İmam okurken cemaat susar ve dinler; açıktan okunan namazlarda Fâtiha'nın bitiminde min der; kıraat dışında okunacak zikir ve tesbihleri kendisi okur. Muktedi rükûda  kere "Sübhâne rabbiye'l-azim" ve secdede  kere "Sübhâne rabbiye'l-a'la" demeden imam başını kaldırırsa, muktedi bunları tamamlamaya çalışmadan başını kaldırır. Birinci oturuşta muktedi Tahiyat'ı bitirmeden imam üçüncü rek'ata kalksa, muktedi isterse Tahiyat'ı tamamlar, isterse imama uyarak kalkar. Tahiyat'ı okumak vâcip olduğu gibi imama uygun davranmak da vâciptir. Muktedi bu iki vcipten hangisini isterse onu yapabilir. Fakat uygun olan imama uyum göstermektir. İmam bayram tekbirlerini, birinci oturuşu, tilâvet ve sehiv secdesini ve kunut duasını okumayı terkederse ona uyanlar da terkeder.
- ❖ Son oturuşta muktedi Tahiyat'ı bitirmeden imam selâm verecek olursa, Tahiyat'ı tamamlayıp sonra selâm verir. Eğer Tahiyat'ı bitirmiş ve geriye salavat ile dualar kalmışsa bu takdirde imamla beraber selâm vermelidir.

Namazın aslında bulunmayan bir hususta muktedî imama uymaz.

- ❖ Meselâ imam namazda fazladan bir secde daha yapsa veya son oturuşu yaptıktan sonra selâm verecek yerde sehven kalksa bu durumlarda muktedî ona mütâbaat etmez, yani ona tâbi olmaz ve imamı uyarmak üzere "sübhânallah" der.
- ❖ Eğer imam son oturuştan sonra sehven yaptığı kıyâmı secdeye varmadan önce farkedip hemen geri oturursa, birlikte selâm verir ve sehiv secdesi yaparlar.
- ❖ İmam son oturuşta selâm verecek yerde yanlışlıkla kalktığını farketmeyip, kalktığı bu rek'atı secde ile tamamlayacak olursa, muktedî artık imamı beklemeyerek kendisi selâm verir.
- ❖ Eğer imam son oturuşu unutarak fazla bir rek'ata kalkarsa, muktedî bir müddet bekler ve "sübhânallah" diyerek imamı uyarmaya çalışır. İmam durumu farkedip hemen oturursa ne âlâ; beraberce selâm verip sehiv secdesi yaparlar. Bu durumda muktedî imamı beklemeyerek kendi kendine selâm veremez. Çünkü iktidâ durumunda iken kendi başına hareket etmiş olacağından kıldığı namazın farzlığını iptal etmiş olur. İmam son oturuşu yapmadan kalktığını farketmeyip kalktığı rek'atı secde ile tamamlayacak olursa, imamın namazının farzı son oturuşu terkettiği için fâsid olduğu gibi ona uymuş olanları de aynı şekilde fâsid olur.
- ❖ Muktedî son oturuşta, Tahiyât'ı okuduktan sonra, imamın selâmını beklemeden selâm verebilir. Fakat bu davranış, vâcib olan mütâbaatı terketmek anlamına geldiği için böyle yapması mekruh olur.

➤ İMAMA UYANIN HALLERİ

- Namazı yalnız kılana **münferid**, imama uyarak kılana **muktedî** denilir. İmama uyan kişi (muktedî) için üç ayrı durum söz konusu olabilir. İmama uyan kişi ya "müdrîk" ya "lâhik" ya da "mesbûk"tur. Şimdi bunları kısaca açıklayalım.

A) MÜDRİK

- **Müdrîk** "idrak etmiş, yetişmiş, kavuşmuş" gibi anlamlara gelir. İlmihal istilâhında, namazı tamamen imamla birlikte kılan kimseye **müdrîk** denir.
 - ❖ İmama en geç birinci rek'atın rükûunda yetişen kimse o rek'ata yetişmiş sayılır ve müdrîk adını alır. İftitah tekbirini almış ve imam rükûda iken kendisi rükûa varmış ise o rek'atı tam kılmış sayılır.
 - ❖ Bir kimse tek başına bir farz namazı kılmaya başladıktan sonra, bulunduğu yerde o farz cemaatle kılınmaya başlansa, tek başına

kılan eğer henüz secdeye varmamış ise namazı hemen keserek imama uyar. Cemaate muhalefet görüntüsü vermemek için böyle davranması müstehap sayılmıştır. Bu durumda selâm vermesine gerek yoktur. Edeben sağ tarafa selâm vermesi uygun olur diyen de vardır.

- ❖ Tek başına kıldığı namazda secdeye varmış ise bakılır: Eğer kıldığı namaz sabah ve akşam namazı ise yine bırakır ve imama uyar. Fakat bunların ikinci rek'atı için secdeye varmış ise, artık bırakmayıp namazı kendisi tamamlar ve selâm verdikten sonra cemaat devam ediyor bile olsa imama uymaz. Çünkü imama uyması halinde, imamla birlikte kılacağı namaz nâfile hükmünde olacaktır. Halbuki, sabah namazının farzından sonra nâfile kılınmadığı gibi, üç rek'atlı bir namaz da nâfile olarak kılınamaz.
- ❖ Eğer başladığı ve ilk rek'atın secdesine vardığı namaz öğle, ikindi ve yatsı namazı gibi dört rek'atlı bir farz ise, bu takdirde kıldığı bir rek'ata bir rek'at daha ilâve eder, teşehhütte bulunur, selâm verip imama uyar. Kendisinin kıldığı iki rek'at namaz nâfile olmuş olur. Böyle bir namazın üçüncü rek'atında bulunup da henüz secdesine varmamış ise, hemen ayakta veya oturarak selâm verip namazdan çıkar, imama uyar, tek başına kıldığı iki rek'at, nâfile olmuş olur. Fakat bu namazın üçüncü rek'atının secdesini de yapmış bulunursa, artık bunu tamamlar, farzı yerine getirmiş olur. Ancak bu namazı öğle veya yatsı namazı olursa tek başına kıldığı bu farzdan sonra imama yine uyabilir. İmamla kılacağı namaz nâfile olur. Fakat bu durumda ikindi namazı olursa imama uyamaz. Çünkü ikindi namazından sonra nâfile namaz kılmak mekruhtur.
- ❖ Nâfile bir namaza başlamış olan kimse, yanında cemaatle namaza başlansa, bu nâfileyi iki rek'at olmak üzere kılar, bundan sonra selâm verip cemaate katılır. Üçüncü rek'ata kalkmış ise, onu da dördüncü rek'at ile tamamlamadıkça namazını kesmez. Ancak nâfile namaza başlayan kimse, kılınmaya başlanan bir cenaze namazını kaçırmaktan korkarsa, nâfile namazı hemen bırakır, cenaze namazı için imama uyar, sonra nâfileyi kazâ eder. Çünkü cenaze namazının telâfi imkânı yoktur.
- ❖ Cemaatle sabah namazının kılındığını gören kimse, cemaate yetişeceğini zannederse hemen sabah namazının sünnetini kılar ve gerek görürse Sübhâneke ile eûzüyü ve sûre ilâvesini bırakarak yalnız Fâtiha ile, rükû ve secdelerde de birer tesbih ile yetinebilir. Bundan sonra imama uyar. Ancak imama yetişeceği kanaatinde olmazsa sünnete başlamayıp imama hemen uyar, artık bu sünneti kazâ da etmez. Eğer sünnete başlamış ise bunu tamamlar.

- ❖ Öğle, ikindi ve yatsı namazlarının cemaatle kılınmaya başladığını gören kimse, bunların sünnetini kılmadan doğruca imama uyar, sonra öğlenin dört rek'at sünnetini kazâ eder. İkindinin sünnetini ise vaktin kerahati dolayısı ile kazâ edemez. Yatsı namazının dört rek'at ilk sünneti, gayr-i müekked bir sünnet olduğu için dilerse kazâ eder, dilerse etmez.

B) LÂHİK

- ➔ İmamla birlikte namaza başlamasına rağmen, namaz esnasında başına gelen bir durum sebebiyle namaza ara vermek zorunda kalan ve bu sebeple namazın bir kısmını imamla birlikte kılamayan kimseye **lâhik** denir.
- ❖ İmamla birlikte namaza başladığı halde uyku, gaflet, dalgınlık, abdestinin bozulması gibi mazeretler sebebiyle namaza ara vermek durumunda kalan kimse, namaza ara vermesini gerektiren durumun ortadan kalkmasından sonra konuşmadan, dünya işleriyle meşgul olmadan ve şayet abdesti bozulmuşsa, en kısa yoldan yeniden abdest alıp gelerek, bıraktığı yerden namazına devam eder. Şayet imam namazı bitirmişse, bu kişi sanki imamın arkasında namaz kılıyormuş gibi namazını tamamlar. Yani imama uyumuş bulunan kimse gibi kıraat etmez, yaklaşık olarak imamın okuyacağı sure kadar bekler. Sadece rükû ve secdedeki tesbihleri, bir de oturuştaki dua ve salavatları okur. Bu arada sehiv secdesini gerektirecek bir iş yapsa, imama uyan kimse kendi hatasından ötürü sehiv secdesi yapmadığı için, kendisi de sehiv secdesi yapmaz. İmam sehiv secdesi yapacak olsa, lâhik olan kimse, imamla kılamadığı kısımları telâfi etmeden imama uyumuş ise, bu secdeleri yapmaz ve hemen ayağa kalkıp namazını tamamlar ve imamla birlikte yapamadığı sehiv secdesini namazı tamamladıktan sonra yapar. Seferî bir imama uyan mukim bir kimse de kendisinin tamamladığı kısımlarda, lâhik gibidir.
- ❖ Lâhik mümkün olursa, önce kaçırdığı rek'atları veya rükünleri kazâ eder, sonra imama tâbi olarak onunla selâm verir. Meselâ imama uyan kimse birinci rek'atın kıyamında uyuyup da imamın secdeye vardığı anda uyansa hemen rükûa varır, sonra secdeye vararak imama yetişir. Lâhik, imama yetişemeyeceğini anlarsa, hemen imama tâbi olur ve yetişemediği rek'at veya rükünleri imam namazdan çıktıktan sonra kazâ eder. Meselâ dördüncü rek'atta iken burnu kanasa saftan ayrılır, namaza aykırı düşecek bir şey ile uğraşmaksızın hemen abdest alır, yetişmiş olduğu yerde imama tâbi olur. İmam selâm vermiş olursa, bu dördüncü rek'atı kendi başına hiçbir şey okumaksızın imamın arkasında kılıyormuş gibi tamamlar. Çünkü lâhik, imamın arkasında namaz kılıyor İmama uyanın abdesti üçüncü rek'atta bozulsa abdest aldıktan sonra dördüncü rek'atta imama yetişse, önce kıraatsız olarak üçüncü rek'atı kılar. Bundan sonra imama uyar, onunla dördüncü rek'atı kılarak selâm verir. Fakat imama bu şekilde

yetişemeyeceğini anlarsa, hemen imama tâbi olur, imam selâm verince kendisi kalkar, üçüncü rek'atı kiraatsiz olarak kılar ve selâm verir.

- ❖ Bir kimse yukarıda sayılan mazeretler dışında da lâhik durumuna düşebilir. Meselâ imamla birlikte namaz kılariken imamdan önce rükû veya secdeye varan kimse ya da imamdan önce rükû veya secdeden kalkan kimse yahut da bir veya birkaç rek'atı imamla birlikte kılamayan kimse de imam selâm verdikten sonra tek başına tamamlayacağı kısımlarda lâhik durumundadır.
- ❖ Bir kimse imama birinci rek'ata yetişemezse, yetişemediği rek'atlar bakımından mesbûk olduğu gibi, yetiştiği rek'atlardan birinde ârız olan durum sebebiyle de lâhik konumuna düşebilir ve böylece bir kişi aynı anda hem lâhik hem mesbûk olmuş olur. Cemaat sevabından mahrum kalmamak için lâhikin hükümlerini yerine getirmekte yarar olmakla birlikte, bu ayrıntılara dikkat etmekte bazı güçlükler bulunduğu için, bu durumda kalan kimselerin namazlarına yeniden başlayıp kendilerinin kılması daha uygun görülmüştür.

C) MESBÛK

- ➔ İmama namazın başında değil, birinci rek'atın rükûundan sonra, ikinci, üçüncü veya dördüncü rek'atlarda uyan kimseye **mesbûk** denir.
- ❖ Son rek'atın rükûundan sonra imama uyan kimse bütün rek'atları kaçırmış olur. Mesbûkun hükmü, kaçırdığı yani imamla birlikte kılamadığı rek'atları kazâya başladıktan sonra, tek başına namaz kılan kimse gibidir. Sübhâneke'yi okur, kıraat için eûzü besmele çeker ve okumaya başlar. Çünkü bu kimse kıraat bakımından namazın baş tarafını kazâ etmektedir. Bu durumda eğer kıraati terkederse namazı fâsid olur.
- ❖ **Sübhâneke duasını okuma yeri**, eğer kılınan namaz öğle ve ikindi namazı gibi gizli okunan namaz ise iftitah tekbirinden sonradır. Eğer açıktan okunan namaz ise ve imam kıraat etmekte iken yetişmiş ise, sağlam görüşe göre Sübhâneke'yi okumayıp imamın kıraatini dinler, Sübhâneke'yi kendi kazâ edeceği rek'atlarda okur ve tek başına namaz kılanlarda olduğu gibi Sübhâneke'den sonra eûzü besmele çeker.

➤ MESBÛKLA İLGİLİ UYGULAMA ÖRNEKLERİ:

1. Sabah namazının ikinci rek'atında imama uyan mesbûk, tekbir alıp susar, imam ile birlikte son oturuşta yalnız Tahiyât okur, imam selâm verince kendisi ayağa kalkar, kaçırdığı ilk rek'atı kılmaya başlar. Sübhâneke ve eûzü besmeleden sonra Fâtiha ile bir miktar Kur'an okur, rükû ve secdelerden sonra oturup, Tahiyât ile Salli-bârik ve Rabbenâ âtinâ dualarını okuyarak selâm verir.

2. Akşam namazının ikinci rek'atında imama uyan kimse de birinci rek'at için bu şekilde hareket eder. Akşam namazının son rek'atında imama uyan kimse, Sübhâneke'yi okur, imamla beraber o rek'atı kılıp teşehhütte bulunur, bundan sonra kalkar. Sübhâneke'yi okuyup eûzü besmele çeker ve Fâtiha ile bir sûre veya bir miktar âyet okur; rükû ve secdelerden sonra oturur, sadece Tahiyât okur, sonra Allahü ekber diyerek ayağa kalkar, besmele çekip Fâtiha ile bir sûre veya birkaç âyet okuyarak, rükû ve secdeleri ve son oturuşu yapar ve selâm ile namazdan çıkar. Bu durumda üç defa teşehhütte bulunmuş olur. Bununla birlikte mesbûk, ikinci rek'atın sonunda yanılarak oturmayacak olsa, kendisine sehiv secdesi gerekmez; çünkü bu rek'at bir yönüyle birinci rek'at mesabesindedir.

3. Dört rek'atlı namazın son rek'atında imama uyan kimse imam ile teşehhütte bulunduktan sonra kalkar, Sübhâneke, Fâtiha ve bir sûre okuyup oturur ve Tahiyât okuduktan sonra kalkar. Geri kalan iki rek'atı tamamlar.

4. Dört rek'atlı namazın üçüncü rek'atında imama yetişen kimse, kendisinin birinci oturuşunu imamın son oturuşuyla birlikte yapar, kalkınca ilk iki rek'atı kaza edeceği için, kendisi bu ilk iki rek'atı nasıl kılacak idiyse öylece kılar.

5. Dört rek'atlı bir namazın ikinci rek'atında imama uyan kimse, üç rek'atı imamla kılmış olur, teşehhüt okuduktan sonra kalkar, kılamadığı ilk rek'atı kılıp oturur ve selâm verir.

- ❖ İmama ilk rek'atın rükûunda yetişen kimse, mesbûk değil müdrük sayılır. Fakat imama rükûdan sonra yetişen kimse o rek'atı kaçırmış olur ve mesbûk durumuna düşer.
- ❖ Teşehhüt miktarı oturduktan sonra imam daha selâm vermeden önce mesbûkun ayağa kalkması mekruh sayılmıştır. Ancak abdestinin veya vaktin sıkışık olması durumunda mesbûk imamın selâm vermesinden önce kalkıp namazını tamamlayabilir.
- ❖ Ebû Hanîfe'ye göre, tek başına namaz kılan kimse teşrik tekbirleri ile yükümlü olmadığı halde, mesbûk kurban bayramında teşrik tekbirlerini imam ile birlikte alır, daha sonra ayağa kalkıp kaçırdığı rek'atları tamamlar. İmam selâm vermeden önce Tahiyât'ı okuyup bitirmiş olan mesbûk, isterse kelime-i şehâdeti tekrar eder, başka bir görüşe göre ise susar. En doğrusu Tahiyât'ı yavaş yavaş okumaktır.
- ❖ İmam dördüncü rek'atta oturup yanlışlıkla beşinci rek'ata kalksa, mesbûkun namazı bu kıyam ile fâsît olur. Fakat dördüncü rek'atta oturmadan beşinci rek'ata kalkmış ise, secdeye varmadıkça mesbûkun namazı bozulmaz.

➤ CUMA NAMAZI

CUMA NAMAZININ ŞARTLARI

➤ CUMA NAMAZININ VÜCÛB ŞARTLARI

1. ERKEK OLMAK

Cuma namazı erkeklere farz olup kadınlara farz değildir. Bu konuda bütün fakihler görüş birliği etmiştir. Fakat kadınlar da camiye gelip cuma namazı kılsalar, bu namazları sahih (geçerli) olur ve artık o gün ayrıca öğle namazı kılmazlar.

2. MAZERETSİZ OLMAK

Bazı mazeretler, cuma namazına gitmemeyi mubah kılar ve böyle bir mazereti bulunan kişiye cuma namazı farz olmaz. Fakat böyle kimseler de kendilerine cuma namazı farz olmadığı halde, bu namazı kılarırsa namazları sahih olur ve artık o gün ayrıca öğle namazı kılmazlar.

Cuma namazına gitmemeyi mubah kılan belli başlı mazeretler şunlardır:

- a) **Hastalık.** Hasta olup cuma namazına gittiği takdirde hastalığının artmasından veya uzamasından korkan kimse cuma namazı kılmakla yükümlü olmaz.
- b) **Körlük ve kötürümlük.** Kör (âmâ) olan bir kimseye, kendisini camiye götürebilecek biri bulunsa bile, Ebû Hanîfe, Mâlikîler ve Şâfiîler'e göre, Cuma namazı farz değildir. Hanbelîler'le, Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre ise, kendisini camiye götürebilecek biri bulunan âmâyâ cuma namazı farzdır.
- c) **Uygun olmayan hava ve yol şartları.** Cuma namazına gittiği takdirde kişinin önemli bir zarara veya sıkıntıya uğramasına yol açacak çok şiddetli yağmur bulunması, havanın çok soğuk veya sıcak olması veya yolun aşırı çamurlu olması gibi durumlarda cuma namazı yükümlülüğü düşer.
- d) **Korku.** Cuma namazına gittiği takdirde malı, canı veya namusunun tehlikeye gireceğine dair endişeler taşıyan kimseye de cuma namazı farz değildir.

3. HÜRRİYET

Hür olmayan kimseler yani köle ve esirler, fakihlerin büyük çoğunluğuna göre, cuma namazı ile yükümlü değildir.

4. İKAMET

Fakihlerin büyük çoğunluğuna göre cuma namazının vâcip olması için, kişinin cuma namazı kılınan yerde ikamet ediyor olması gerekir. Bu bakımdan cuma namazı dinen yolcu sayılan (seferî) kimselere farz değildir. Zührî ve İbrâhim Nehâî gibi bazı müctehidlere göre yolcu seyir halindeyken değil de, cuma namazı kılınan yerde konaklamış halde iken, orada kaldığı sürece cuma namazı kılmakla yükümlüdür. Zâhirîler'e göre ise cuma namazı yolculara da farzdır.

➤ CUMA NAMAZININ SİHHAT ŞARTLARI

1. VAKİT

- Cuma namazı, Hanbelîler'in dışındaki müctehidlere göre, cuma günü öğle namazı vaktinde kılınır; öğle namazının vaktinden önce veya sonra kılınması sahih değildir. Hanbelîler'e göre ise cuma namazı, cuma günü, güneşin bir mızrak boyu yükselmesinden itibaren öğle namazının vakti çıkıncaya kadar kılınabilir.

2. CEMAAT

- Cuma namazı kılabilmek için gerekli asgari sayının kaç olduğu hususunda farklı görüşler bulunmaktadır.
- ❖ **Hanefî mezhebinde, İmam Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'e göre,** cuma namazı için imamın dışında en az üç kişinin daha bulunması şarttır. Bunlar yolcu veya hasta da olsalar bu şart yerine gelmiş sayılır.
- ❖ **İmam Ebû Yûsuf'a göre ise,** imamın dışında en az iki kişinin bulunması gerekir.
- ❖ Cuma namazının geçerli olması için, **cemaatin sayısı, İmam Ebû Hanîfe'ye göre** en azından birinci rek'atın secdesine kadar aranılan asgari sayının altına düşmemeli, hiç değilse bu süre içinde imamla birlikte hazır olunmalıdır.
- ❖ **Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre** iftitah tekbiri alınıncaya kadar, **Züfer'e göre** ise ikinci rek'attan sonra teşehhüt miktarı oturuncaya kadar hazır bulunulmalıdır. Cemaati oluşturan kişiler daha önce dağılırlarsa cuma namazı geçersiz olur, yeni baştan öğle namazını kılmak gerekir.
- ❖ **Şâfiî'ye göre ise,** bir yerde cuma namazı kılabilmek için akıllı (âkıl), bulûğa ermiş (ergen, bâliğ), hür, erkek, mukim ve oraya yerleşmiş olan en az kırk yükümlünün bulunması şarttır. Buna göre, bir yerde kırk kişi bulunsa da, bu kırk kişiden bir kısmı köle, kadın veya yolcu olsa, ya da ticaret veya öğrenim görme gibi bir amaçla orada bulunuyor olsalar, bu kimselerden oluşan kırk kişiyle cuma namazı kılınmaz. Ayrıca, bu kırk kişinin hepsi veya bir kısmı, yazın veya kışın ya da her iki mevsimde göç eden

göçebelerden oluşuyorsa, bu durumda da, cuma namazı eda edilemez. Hatta bu kırk kişinin içinde Fâtiha sûresini okuyamayan bir ümmî bulunsa bu kimse sayıdan düşürülür ve bu durumda sayı kırktan aşağıya indiği için, bu kimselerle de cuma namazı sahih olmaz. Ancak Fâtiha sûresini okumayı öğrenmek için gayret gösterdiği halde bunu henüz başaramamış kimseler sayıya dahil edilir.

- ❖ **Mâlikî mezhebinde** meşhur ve tercih edilen görüşe göre, cuma namazı için cemaatin imamdan başka en az on iki kişi olması şarttır. Ancak İmam Mâlik'ten bu konuda kesin bir sayı belirlemeksizin, kırk kişiden az sayıda olan bir cemaatle cuma namazı kılınabilirse de üç dört kişi gibi az bir sayı ile kılınmayacağı yönünde bir görüş de nakledilmektedir. **Mâlikîler'e göre** cuma namazında imamın mukim olması şarttır.
- ❖ **Bu görüşlerin dışında, Taberî'nin** cuma namazı için imamdan başka bir kişinin bulunmasının yeterli olacağına dair bir görüşü olduğu gibi, bu sayıyı en az dört, yedi, dokuz, yirmi, otuz ve seksen olarak belirleyen ihtihadlar da bulunmaktadır.

3. ŞEHİR

- ➔ İslâm bilginleri cuma namazı kılınacak yerin şehir veya şehir hükmünde bir yerleşim birimi olmasını şart koşmuşlardır. Fakat gerek bu şartın ayrıntıları konusunda gerekse bir yerleşim biriminde birden fazla yerde cuma namazı kılınıp kılınmayacağı hususunda görüş ayrılıkları vardır.
- ❖ **Hanefiler'e göre**, cuma namazı kılınacak yerleşim biriminin şehir veya şehir hükmünde bir yer olması ya da böyle bir yerin civarında bulunması gerekir. Bir yerleşim biriminin hangi durumda şehir hükmünde sayılacağı hususunda farklı rivayetler bulunmaktadır. Hanefî mezhebinde fetvaya esas olan (**müftâ bih**) görüşe göre bu kriter "en büyük camisi orada cuma namazı ile yükümlü bulunanları alamayacak kadar nüfusa sahip olma" şeklinde belirlenmiştir.
- ❖ Kaynaklarda geçen bu şehir ifadesinin günümüzde, büyük veya küçük yerleşim birimi olarak anlaşılması gerektiği, bu bakımdan farzı eda edecek sayıda cemaatin yerleşik bulunduğu köy, belde gibi tüm birimlerde Cuma namazının kılınabileceği bilginlerce kabul edilmektedir.
- ❖ **Mâlikîler'e göre** cuma namazı kılınacak yerin, insanların devamlı oturdukları şehir, köy vb. bir yerleşim birimi veya buraların civarında bir yer olması gerekir. Bu bakımdan çadır vb. barınaklardan oluşan ve geçici olarak oturlan yerlerde cuma namazı kılınmaz. Mâlikîler ayrıca, cuma namazı kılınacak yerde cami bulunmasını da şart koşmuşlardır.

- ❖ **Şâfiiler'e göre de**, cuma namazının insanların devamlı olarak oturdukları bir şehir veya köyün sınırları içinde kılınması gerekir. Çölde veya çadırlarda yaşayanlar, yani belli bir yerleşim birimi içinde oturmayanlar sayıca ne kadar çok olurlarsa olsunlar orada cuma namazı kılamazlar.
- ❖ **Hanbeliler'e göre ise**, cuma namazının kılınabileceği yerin en az kırk kişinin devamlı olarak oturduğu yer olması şarttır. Kaynaklarda geçen bu şehir ifadesinin günümüzde, büyük veya küçük yerleşim birimi olarak anlaşılması gerektiği, bu bakımdan farzı eda edecek sayıda cemaatin yerleşik bulunduğu köy, belde gibi tüm birimlerde Cuma namazının kılınabileceği bilginlerce kabul edilmektedir.

4. CAMİ

- ➔ Bir yerleşim biriminde birden fazla yerde cuma namazı kılınıp kılınmayacağı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bütün mezhepler bir şehirde kılınan cuma namazının mümkün olduğunca bir tek camide kılınması gerektiği üzerinde durmuşlardır. Cuma, toplanma, bir araya gelme gibi anlamlar içerdiğinden, bu şart da esasen toplanma, bir araya gelme ve bu suretle birlik ve bütünlük oluşturma esprisiyle ilgilidir. Bu konuda Hanefi mezhebinin ve öteki mezheplerin görüşleri genel hatlarıyla şöyledir:
 - ❖ **Ebû Hanîfe'den** bu konuda nakledilen iki görüşten birine göre bir şehirde yalnız bir yerde cuma namazı kılınabilir; diğerine göre ise bir şehirde birden fazla yerde cuma namazı kılınabilir.
 - ❖ **İmam Muhammed** bunlardan ikincisini benimsemiştir.
 - ❖ **Ebû Yûsuf'a göre ise**, şehrin ortasından nehir geçip de şehri ikiye bölüyorsa veya şehir zayıf ve yaşlı kimselerin cuma kılınan camiye gelmelerini zorlaştıracak ölçüde büyük ise bir şehirde iki yerde cuma namazı kılınabilir; bu durumlar söz konusu değilse sadece bir yerde kılınır.
 - ❖ **Hanefi mezhebinde** fetvaya esas olan ve kuvvetli bulunan görüş, bir şehirde birden fazla cami bulunması halinde bütün camilerde cuma namazı kılınmasına cevaz veren görüştür; ki bu zaten, Ebû Hanîfe'den nakledilen iki görüşten biri ve aynı zamanda İmam Muhammed'in görüşüdür.
 - ❖ **Şâfiiler'e göre**, bir şehirde birden fazla cami bulunsu bile, birden fazla yerde kılmayı zorunlu kılan sebepler olmadıkça sadece bir camide Cuma namazı kılınır; böyle bir sebep yokken, birden fazla camide cuma namazı kılınsa, sadece namaza ilk başlayanların cuma namazları sahih

olur, diğerlerinininki sahih olmaz. Bu durumda diğerlerinin sonradan öğle namazı kılmaları gerekir.

- ❖ **Mâlikîler'deki** tercih edilen görüşe göre de, Şâfiî mezhebinde olduğu gibi, birden fazla yerde kılmayı zorunlu kılan sebepler olmadıkça, bir şehirde sadece bir yerde cuma namazı kılınır. Böyle bir sebep olmadığı halde bir beldeye birden fazla camide cuma namazı kılınsa sadece o beldedeki en eski camide (öteden beri o beldeye cuma namazının kılınageldiği camide) kılanların cuma namazları sahih olur.

5. İZİN

- ➔ Hanefiler, cuma namazını devlet başkanı veya temsilcisinin ya da bunlar tarafından yetkili kılınan bir kişinin kıldırması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Cuma namazı, Hulefâ-yi Râşidîn döneminden hemen sonra siyasî bir içerik kazanmaya başlamıştır.

6. HUTBE

➤ AA) HUTBENİN RÜKNÜ

- ❖ **Ebû Hanîfe'ye göre** hutbenin rüknü yani temel unsuru Allah'ı zikretmekten ibaret olduğu için, hutbe niyetiyle “elhamdülillah” veya “sübhânallâh” veya “lâ ilâhe illallah” demek suretiyle hutbe yerine getirilmiş olur. Fakat bu kadarla yetinilmesi mekruhtur.
- ❖ **Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre** ise hutbenin rüknü, hutbe denilecek miktarda bir zikirten ibarettir ki, bu zikrin uzunluğunun da en az teşehhüd miktarı kadar yani Tahiyât duası kadar olması gerekir.
- ❖ **İmam Mâlik'e göre** hutbenin rüknü, müminlere hitaben müjdeli veya sakındırıcı ifade taşımasıdır.
- ➔ **İmam Şâfiî'ye göre** ise hutbenin beş rüknü vardır.

Bu rükünler şunlardır:

1. Her iki hutbede (hutbenin her iki bölümünde) Allah'a hamdetmek.
2. Her iki hutbede Peygamberimiz'e salavat getirmek.

3. Her iki hutbede takvâyı tavsiye etmek.

4. Hutbelerden birinde bir âyet okumak (âyetin birinci hutbede okunması efdaldır).

5. İkinci hutbede müminlere dua etmek.

➔ **Hanbelîler'e göre ise hutbenin rükünleri, sonuncu hariç, Şâfiîler'deki ile aynıdır.**

➤ **BB) HUTBENİN ŞARTLARI**

➔ **Hanefîler'e göre** cuma namazı hutbesinin sahih olabilmesi için şu şartların bulunması gerekir:

1. Vakit içinde okunması.

2. Namazdan önce olması.

3. Hutbe niyetiyle okunması.

4. Cemaatin huzurunda irad edilmesi. **Son şartın yerine gelmiş** olması için, kendisiyle cuma sahih olan en az bir kişinin bulunması gerekir

❖ **Hanefîler'e göre** cuma hutbesinin Arapça olması şart değildir.

➔ **Mâlikîler'e göre ise cuma namazı hutbesinin geçerli olmasının şartları şunlardır:**

1. Hatibin ayakta olması.

2. Her iki hutbenin de öğle vakti girdikten sonra irad edilmesi.

3. Her iki hutbenin de hutbe olarak nitelendirilebilecek içerikte olması.

4. Mescidin içinde irad edilmesi.

5. Namazdan önce olması.

6. En az on iki kişilik bir cemaatin huzurunda olması.

7. Açıktan okunması.

8. Arapça olması.

9. Hutbelerin arasına ve hutbe ile namaz arasına başka bir meşguliyetin sokulmaması.

❖ **Mâlikîler'e göre** de hatibin abdestli olması şart olmadığı gibi hutbede niyet de şart değildir.

➔ **Şâfiîler'e göre cuma namazı hutbesinin sahih olabilmesi için gerekli şartlar da şunlardır:**

1. Hutbenin beş rükünden her birinin Arapça olması.
2. Öğle vakti içinde olması.
3. Hatibin, gücü yetiyorsa hutbeleri ayakta okuması.
4. Bir mazereti yoksa iki hutbe arasında oturması.
5. İki hutbenin rükünlerini en az kırk kişinin dinlemesi.
6. Hutbenin namazdan önce okunması ve gerek hutbelerin arasına gerekse hutbe ile namazın arasına başka bir meşguliyetin katılmaması.
7. Hatibin hadesten ve necâsetten temiz olması.
8. Hatibin setr-i avrete riayet etmesi.
9. Hatibin erkek olması.
10. Hatibin kırk kişinin duyabileceği şekilde sesini yükseltmesi.
11. Hatibin imamlığının sahih olması.
12. Hatibin namazın farz ve sünnetlerini birbirinden ayıracak kadar bilgi sahibi olması, hiç değilse farzı sünnet olarak bilmemesi.

❖ **Şâfiîler'e göre de** hutbe için niyet şart değildir.

➤ **CC) HUTBENİN SÜNNETLERİ**

1. Hatibin, hutbe için minbere kolayca ve kimseye eziyet etmeden çıkabilmesi için minbere yakın bir yerde bulunması, cumanın ilk sünnetini minberin önünde kılması. Böyle yapmaması yani mihrapta veya minbere uzak bir yerde kılması mekruhtur.

2. Hatibin minbere çıktıktan sonra cemaate dönük olarak oturması ve okunacak ezanı bu şekilde dinlemesi.
3. Ezanın, hatibin huzurunda okunması.
4. Hatibin ezandan sonra kalkıp, her iki hutbeyi ayakta okuması. Hutbenin ayakta okunmasının vâcip olduğu yönünde de görüş bulunmaktadır.
5. Hutbe okurken hatibin yüzünün cemaate dönük olması.
6. Hutbeye gizlice eûzü çektikten sonra sesli olarak Allah'a hamd ve sena ile başlaması.
7. Kelime-i şehâdet okuması ve Hz. Peygamber'e salavat getirmesi.
8. Müslümanlara nasihatte bulunması.
9. Eûzü ile Kur'an'dan bir âyet okuması.
10. Hutbeyi iki bölüm halinde yapması ve iki hutbe arasında kısa bir süre, ortalama üç âyet okuyacak kadar oturması.
11. İkinci hutbeye de birincide olduğu gibi Allah'a hamd ederek ve Hz. Peygamber'e salavat getirerek başlaması.
12. İkinci hutbede müminleri af ve mağfîret etmesi, onlara afiyet ve esenlik vermesi ve onları muzaffer kılmaları için Allah'a dua etmesi.
13. İkinci hutbeyi birinciye göre daha alçak sesle okuması.
14. Hutbeyi kısa tutması.
15. Hutbeyi cemaatin işitebileceği bir sesle okuması.
16. Abdestli olması ve avret yerleri örtülü bulunması. Bunların vâcip olduğu da söylenmiştir.
17. Hutbeden sonra namaz için kamet getirilmesi.
18. Cuma namazını hutbe okuyan kişinin kıldırması.

➤ **DD) HUTBENİN MEKRUHLARI**

- Hutbenin sünnetlerini terketmek mekruhtur.

- Ayrıca, hutbe okunurken konuşmak ve konuşan birini konuşmaması için uyarmak **tahrîmen mekruhtur**.
- Hatta hatip ile cemaatin dinî meselelerde soru cevap şeklindeki konuşması dahi Hz. Peygamber'den bu yönde bazı uygulamalar rivayet edilmekle birlikte cami disiplinini bozacağı gerekçesiyle hoş karşılanmamıştır.
- Hutbe dinleyenlerin sağa sola bakmaları, selâm verip almaları da mekruhtur.
- Hatta Hz. Peygamber'in adı anıldığı zaman ya sessiz kalmalı ya da içinden salâtü selâm etmelidir. Hutbe esnasında namaz kılmak dahi mekruhtur.

➤ CUMA NAMAZININ KILINIŞI

- Cuma günü öğle vaktinde ezan okunur (dış ezan). Camiye girince vakit uygunsu iki rek'at tahiyetü'l-mescid, ardından dört rek'at sünnet kılınır. Bu, cumanın ilk sünnetidir. Hatip minbere çıkmadığı sürece bu namazlar kılınabilir. Ama hatip minbere çıkmış ise, onu dinlemek daha uygundur. Sonra cami içinde bir ezan daha okunur (iç ezan), arkasından minberde imam, cemaate hutbe okur. Bu hutbeden sonra kamet getirilerek cuma namazının iki rek'at farzı cemaat halinde kılınır ve imam açıktan okur. Bundan sonra dört rek'at sünnet kılınır. Bu dört rek'at, cumanın son sünnetidir. Burada yeri gelmişken cuma namazının farz ve sünnetlerinden sonra kılınan dört rek'atlık "zuhr-i ahîr" namazı ve onun devamında "vaktin sünneti" adıyla kılınan iki rek'atlık namaz hakkında bilgi verilecek, bundan sonra da cuma namazının vaktiyle ve cuma namazıyla ilgili bazı fikhî meselelere temasla konu tamamlanacaktır.

1. ZUHR-İ AHÎR NAMAZI.

Nasıl niyet edilmelidir:

- Peygamberimizin uygulamalarında olmayan bu namaz daha sonraları islam alimleri tarafından Cumanın sıhhat şartlarından olan Şehir ve Cami konusu ele alınması ile, bir beldede bir yerde Cuma namazı kılınabilir, bu sebeple namaz için ilk tekbiri alanın namazı kabul olur diğerlerin ki nafilere dönüşür düşüncesinden yola çıkılarak bu namaz uygulaması tavsiye edilmiştir.
- Zühr-i Ahir namazına niyet “ Allahım niyet ettim en son kılmadığım öğle namazını kılmaya ” şeklinde yapılmalıdır. Böyle bir niyet ile cuması kabul olunan kişinin bu kıldığı zühr-i ahir kazaya kalmış bir öğle namazı yerine geçer.
- Ancak niyet “ Zühr-i ahir namazı kılmaya ” diye yapılırsa cuması kabul olunan kişinin kıldığı bu namaz nafilere dönüşür.

Mezheplere göre kılınış farklılıkları:

- ❖ **Ebû Hanîfe'ye göre** cumanın farzından sonra tek selâmla dört,
- ❖ **Şâfiî'ye göre** iki selâmla dört,
- ❖ **Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre** dört artı iki (toplam altı) rek'at nâfile kılınır.
- ❖ Bazı âlimler, cumanın farzından sonra kılınacak sünnetin eğer camide kılınacaksa dört, cami dışında bir yerde kılınacak ise iki rek'at kılınmasının uygun olacağını söylemişlerdir.

➤ **XI. VİTİR NAMAZI**

- **Ebû Hanîfe** vitir namazının vâcib olduğunu söylerken, **Ebû Yûsuf ve Muhammed ile diğer üç mezhep imamı** bunun müekked sünnet olduğunu söylemişlerdir. **Vitir namazının vakti**, yatsı namazının sonrasından fecrin doğmasına kadardır. **Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre**, fecirden sonra kılınmaz.
- **Mâlik, Şâfiî ve Ahmed'e göre ise**, sabah namazını kılmadığı müddetçe, fecirden sonra da vitir namazı kılınabilir.
- **Vitir namazı Hanefiler'e göre** akşam namazı gibi bir selâmla kılınan üç rek'attan ibaret olup akşam namazından farkı, bunun her rek'atında Fâtiha ve ardından bir sûre ve son rek'atta rükûdan önce tekbir alınarak Kunut duası okunmasıdır. Bu tekbiri almak ve Kunut duasını okumak Ebû Hanîfe'ye göre vâcibtir ve hangisi terkedilse sehiv secdesi gerekir.
- **Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre** Kunut duası okumak sünnettir.
- **Mâlik**, üç rek'at vitir namazı kılmayı müstehap görmüştür. Bu üç rek'atın arası selâmla ayrılmalıdır, yani her birinde selâm verilmelidir.
- **Mâlikîler'e göre** vitir bir rek'at olarak da kılınabilir.
- **Vitir namazı** binek üzerinde kılınabilir, binek nereye yönelirse yönelsin, sakınca yoktur. Çünkü Hz. Peygamber bunu binek üzerinde kılmıştır. Bu husus, vitir namazının farz olmadığına da gerekçe yapılmaktadır. Şöyle ki; Hz. Peygamber hiçbir farz namazı binek üzerinde kılmadığı halde, vitiri binek üzerinde kılmıştır. Öyleyse vitir namazı farz değildir.

- **Hanefiler'e göre Kunut duası** sadece vitir namazında okunur.
- **Şâfiî ve Mâlik'e göre**, her zaman sabah namazının farzında rükûdan sonra ayakta Kunut duası okunabilir.
- **Bu Kunut duası, Mâlikîler'e göre** müstehap, **Şâfiîler'e göre** sünnettir. Sabah namazında Kunut duasını okuyan bir Şâfiî veya Mâlikî imama uyan Hanefî, susup bekleyebileceği gibi içinden Kunut duasını da okuyabilir.
- **Vitir namazı**, müstakil bir namaz olduğu için yatsı namazıyla birlikte kazâya kaldığı vakit kazâ edilmesi gerekir.

➤ XII. BAYRAM NAMAZI

- Bayram namazı, biri ramazan bayramında diğeri kurban bayramında olmak üzere yılda iki defa kılınan iki rek'atlık bir namazdır.
- **Bayram namazı Hanefî mezhebinde**, cuma namazının vücûb şartlarını taşıyan kimselere vâcibtir.
- **Şâfiî ve Mâlikîler'e göre** müekked sünnet,
- **Hanbelîler'e göre** ise farz-ı kifâyedir.

➤ BAYRAM NAMAZININ SIHHAT ŞARTLARI:

- **Hanefiler'e göre**, hutbe hariç, Cuma namazının sihhat şartları ile aynıdır. Sadece hutbenin hükmü bakımından aralarında fark vardır. Yani cuma namazında hutbe sihhat şartı olduğu halde, bayram namazında sünnettir. Yine hutbe cuma namazında namazdan önce, bayram namazında ise namazdan sonra okunur.
- **Şâfiîler'e göre** kadınlar da bayram namazı ile yükümlüdürler. Şu var ki bu namazın cemaatle kılınması şart olmayıp, münferiden de kılınabilir, fakat camide cemaatle kılınması daha faziletlidir.
- **Bayram namazının vakti**, güneşin doğuşu sırasındaki kerâhet vaktinin çıkmasından sonradır. Bir mazeret sebebiyle bir belde bayram namazı birinci gün kılınamamışsa, ramazan bayramı 2. gün, kurban bayramı ise 2. gün yine kılınamazsa 3. gün kılınabilir. Ancak bayram namazı özürsüz olarak terkedilmişse artık kılınmaz, kurban bayramı ise kerâhetle birlikte 2. veya 3. gün kılınabilir.
- **Bayram namazının ilk rek'atına** zâit tekbirlerin alınmasından sonra yetişip imama uyan kimse, iftitah tekbirini aldıktan sonra Sübhâneke okumaz, hemen zâit tekbirleri alır. Eğer imam rükûda iken yetişmiş ise bu takdirde, ayakta tekbir alıp imama iktidâ eder ve hemen rükûa gider ve rükû tesbihlerinin yerine zâit tekbirleri ellerini kaldırmaksızın orada yapar. Yetiştiremezse zâit tekbirler ondan düşmüş olur. İmama ikinci rek'atta

yetişmiş olan kimse ise imam selâm verdikten sonra, kılamadığı birinci rek'atı kazâ etmek için kalktığında zâit tekbirleri kıraatten sonraya bırakır.

➤ TEŞRİK TEKBİRLERİ

- Peygamberimizin, kurban bayramının arefe günü sabah namazından başlayarak bayramın 4. günü ikindi namazına kadar, ikindi namazı da dahil olmak üzere farzlardan sonra teşrik tekbirleri getirdiğine dair rivayetler bulunmaktadır.
- Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre arefe günü sabahından bayramın 4. günü ikindi namazına kadar 23 vakit, her farzın selâmından sonra teşrik tekbiri getirmek, kadın erkek ve seferî mukim ayırımı olmaksızın her mükellefe vâciptir. Hanefî mezhebinde fetvaya esas olan görüş budur. Teşrik günlerinde kazâya kalan namaz, yine o günlerde kazâ edilirse teşrik tekbirlerini de kazâ etmek gerekir. Bunun dışında teşrik tekbirleri kazâ edilmez.
- Ebû Hanîfe'ye göre ise bu tekbirler, kurban bayramının arefe gününden 1. gün ikindi namazına kadar sekiz vakit, cemaatle kılınan farz namazlardan sonra vâciptir. Dolayısıyla bu vâciplik cemaate katılması gerekmeyen seferî ve mukim kişiler için söz konusu değildir.
- Teşrik tekbirleri, Şâfî ve Hanbelî mezhebine göre sünnet,
- Mâlikî mezhebine göre ise menduptur.

➤ XIII. NÂFİLE NAMAZLAR

A) REVÂTİB SÜNNETLER

a) Vakit Namazlarıyla Birlikte Düzenli Olarak Kılınan Sünnetler (Farzlara Tâbi Olan Nâfile Namazlar)

- Farzlara tâbi nâfile namazlar; sabah namazının farzından önce iki; öğle namazının farzından önce dört, farzından sonra iki; ikindi namazının farzından önce dört; akşamın farzından sonra iki; yatsının farzından önce dört, farzdan sonra iki olmak üzere toplam 20 rek'attır. Cuma namazının farzından önce ve sonra kılınan dörder rek'atlık nâfile namazlar da farzlara tâbi nâfile kapsamında yer alır. Bunların bir kısmı müekked, bir kısmı gayr-i müekkeddir.

AA) MÜEKKED SÜNNETLER

- ➔ Sabah, öğle, akşam ve cuma namazının sünnetleri ile yatsının son sünneti müekked sünnettir. Hz. Peygamber bunları daima kılmış, ender olarak terketmiştir. Mümkün oldukça bunlara riayet etmelidir.
- ➔ **Şâfiî mezhebine göre müekked sünnetler**, sabahın farzından önce iki, öğlenin farzından önce ve sonra ikişer, akşamın farzından sonra iki ve yatsının farzından sonra iki olmak üzere toplam 10 rek'attır. Cuma namazının farzından önce ve sonra kılınan ikişer rek'at sünnet de müekked sünnettir.

BB) GAYR-İ MÜEKKED SÜNNETLER

- ➔ İkinci namazının sünneti ile yatsı namazının ilk sünneti gayr-i müekkeddir. Peygamberimiz bunları bazan kılmış bazan terketmiştir. Bunları da kılmaya çalışmalı, kılmamayı alışkanlık haline getirmemelidir.
- ➔ **Şâfiî mezhebine göre**, öğlenin sünnetlerini dörder rek'at kılmak, ikindinin farzından önce dört rek'at, akşamın farzından önce iki rek'at namaz kılmak gayr-i müekked sünnet sayılmıştır. Cuma namazının sünnetlerini dörder rek'at olarak kılmak da böyledir.
- ➔ **Hanefiler'den farklı olarak Şâfiîler'de**, yatsının farzından önce dört rek'at sünnet yoktur, buna mukabil yine Hanefiler'in tersine olarak akşam namazından önce iki rek'at sünnet vardır.
- ➔ **Nâfile namazların en kuvvetlisi** sabah namazının sünnetidir. Bu yüzden bütün nâfile namazlar oturarak kılınabildiği halde, sabah namazının sünnetini mazeret olmaksızın oturarak kılmak câiz görülmemiştir.
- ➔ Sabah namazının sünnetinden sonra en kuvvetli sünnet, bazı âlimlere göre akşamın sünnetidir ve bundan sonra öğle namazının ilk sünneti gelir. Kimi âlimler ise sabah namazının sünnetinden sonra en kuvvetli sünnetin öğle namazının ilk sünneti olduğunu, geri kalanların aynı kuvvette bulunduğunu söylemişlerdir.

➤ TERAVİH NAMAZI

- ➔ Teravih, Arapça tervîha kelimesinin çoğulu olup "rahatlatmak, dinlendirmek" gibi anlamlara gelir. Ramazan ayına mahsus olmak üzere yatsı namazından sonra kılınan sünnet namazın her dört rek'atının sonundaki oturuş, tervîha olarak adlandırılmış, sonradan bu kelimenin çoğulu olan **terâvih** kelimesi ramazan gecelerinde kılınan nâfile namazın adı olmuştur.
- ➔ **Teravih, sünnet-i müekkededir.** Kadın ve erkek için orucun değil ramazan ayının sünnetidir. Teheccüt namazı 12 rek'atı geçmediği halde, teravih namazı

yirmi rek'attır. Yatsı namazı kılındıktan sonra ve vitirden önce kılınır.

- ➔ **Teravihin cemaatle kılınması kifâî sünnettir.** Teravih on selâm ile kılınır ve beş tervîha (dinlenme) yapılır. Yani her iki rek'atta bir selâm verilir, her dört rek'atta bir istirahat edilir. Beşinci tervîhadan sonra yine cemaatle vitir namazı kılınır.

➤ DİĞER NÂFİLE NAMAZLAR

A) TEHECCÜT NAMAZI

- ➔ "Hem uyumak hem uyanmak" anlamına gelen **teheccüd** sözcüğü, terim olarak "geceleyin uyanıp namaz kılmak ve gece namazı" anlamındadır. Dilimizde teheccüt kelimesi, farz ve vâcip namazlarla teravihin dışında, geceyi ihya için kılınan namazların tümünü ifade edecek şekilde kullanılmaktadır. Rivayet edildiğine göre Peygamberimiz yatsıyı kıldıktan sonra ve vitiri kılmadan uyur, gecenin ortalarından sonra uyanıp bir müddet namaz kıldıktan sonra vitir namazını ve daha sonra sabah namazının sünnetini kıları (Müslim, "Salâtü'l-müsâfirîn", 26).
- ➔ Teheccüt namazının rek'at sayısı, bu konuda çeşitli rivayetler bulunmasından dolayı net olarak belli olmamakla birlikte dört veya sekiz rek'at olarak kılınabileceği gibi iki rek'at olarak da kılınabilir.

B) KUŞLUK NAMAZI

- ➔ Diğer adı, "duhâ namazı"dır. Peygamberimiz'in kuşluk vaktinde nâfile namaz kıldığına ve arkadaşlarına bu vakitte namaz kılmayı tavsiye ettiğine dair çok sayıda rivayet bulunmaktadır. Peygamberimiz'in kuşluk vaktinde 12 rek'at namaz kılan kişi için Allah'ın cennette bir köşk bina edeceğini söylediği nakledilmektedir (Tirmizî, "Vitr", 15).
- ➔ Kuşluk namazı kılmak müstehap olup, güneşin bir mızrak boyu yükselmesinden, yani güneşin doğması üzerinden takriben 45-50 dakika geçmesinden zeval vaktine kadar olan süre içerisinde iki veya dört veya sekiz veya on iki rek'at kılınabilir de, en faziletlisi sekiz rek'at kılmaktır.

C) EVVÂBİN NAMAZI

- ➔ Evvâb "tövbe eden, sığınan" anlamına geldiğine göre evvâbîn namazı, tövbe eden ve Allah'a sığınanların namazı demektir. Peygamberimiz "*Kim akşam namazından sonra kötü bir şey konuşmaksızın altı rek'at namaz kılsa, bu kendisi için on senelik ibadete denk kılınır*" demiştir (Tirmizî, "Salât", 202). Ayrıca kendisinin de akşam namazından sonra altı rek'at namaz kıldığı rivayet

edilmektedir (Şevkânî, *Neylû'l-evtâr*, III, 64). Bununla birlikte Peygamberimiz'in evvâbîn namazının kuşluk vakti kılınacağını ifade ettiği de hadis kitaplarında yer almaktadır (Müslim, "Salâtü'l-müsâfirîn", 19). Altı rek'atlık bir namaz olan evvâbîn namazı, tek selâmla kılınabileceği gibi üç selâmla da kılınabilir.

D) TAHİYYETÜ'L-MESCİD

- ➔ Tahiyetü'l-mescid, mescidin selâmlanması, saygı gösterilmesi demek ise de esasında mescidlerin sahibi olan Allah'a saygı ve tâzim anlamını içermektedir. Bu bakımdan Peygamberimiz "*Biriniz mescide girdiğinde, oturmadan önce iki rek'at namaz kılın*" buyurmuştur (Müslim, "Salâtü'l-müsâfirîn", 11).
- ➔ **Şâfiî mezhebine göre** mescide ne zaman girilirse girilsin bu namazın kılınması müstehaptır.
- ➔ Hanefiler'e ve Mâlikîler'e göre ise kerâhet vakitlerinde mescide giren kimsenin bu namazı kılması mekruhtur. Kişi bunun yerine tesbih ve tehlilde bulunarak ve salavat getirerek mescidi selâmlamış olur. Normal vakitlerde mescide girdiği halde tahiyetü'l-mescid kılamayan kimsenin, bunun yerine dört defa "Sübhânellahi ve'l-hamdü lillâhi velâ ilâhe illallâhü vallâhü ekber" demesi menduptur.
- ➔ **Cuma vakti hatip hutbedeyken** mescide giren kimse **Hanefî ve Mâlikîler'e** göre tahiyetü'l-mescid kılamaz. **Şâfiîler'e ve Hanbelîler'e göre** ise uzatmamak ve iki rek'atı geçmemek şartıyla bu durumda tahiyetü'l-mescid kılınır.
- ➔ Mescide günde birden fazla girilmesi halinde bir kere tahiyetü'l-mescid kılmak yeterlidir.
- ➔ **Mescide girildikten sonra tahiyetü'l-mescid kılmadan oturulursa, Hanefî ve Mâlikîler'e göre** bu namaz, yine de kılınabilir; ancak oturmadan önce kılmak daha faziletlidir. **Şâfiîler'e göre** ise eğer kişi kasten oturmuşsa bu namaz sâkit olur.
- ➔ Bir mescide, herhangi bir namazı kılmak için veya farz kılmak ve imama uymak niyetiyle girmek ve oturmadan o namaza başlamak da tahiyetü'l mescid yerine geçer.

E) ABDEST VE GUSÜLDEN SONRA NAMAZ

- ➔ Bu namaz, **Hanefiler'e göre** mendup (müstehap),
- ➔ **Şâfiîler'e göre** sünnettir. Bununla birlikte abdest aldıktan hemen başka bir sünnet veya farz namaz kılınacaksa, kılınan namaz aynı zamanda abdest namazı

yerine de geçer. İhrama girmek için iki rek‘at namaz kılmak da müstehap görülmüştür.

F) YOLCULUĞA ÇIKIŞ VE YOLCULUKTAN DÖNÜŞ NAMAZI

- ➔ Peygamberimiz’in yolculuğa çıkarken ve yolculuktan döndükten sonra iki rek‘at namaz kıldığı rivayet edilmektedir (bk. Müslim, “Müsâkat”, 21).

G) HÂCET NAMAZI

- ➔ İnsanlar hayatları boyunca birçok şeye ihtiyaç duyarlar, birçok şeye kavuşmayı arzu ederler. Bunlar doğaldır. Dünyalık veya âhiretlik bir isteği ve dileği bulunan, bir şeye ihtiyaç duyan kimse ihtiyaçlarını karşılamak veya arzularına ulaşmak için öncelikle onlara götürecektir sebeplere tutunmalı, ayrıca bunların gerçekleşmesi için Allah'tan yardım istemelidir. Peygamberimiz bu hususta şöyle buyurmuştur:

- ❖ *"Kimin Allah'tan veya insanlardan bir dileği varsa, şartlarına uygun güzel bir abdest alsın, sonra Allah'ı övgüleyip senâ etsin, Allah resulüne salât ve selâm getirsin."*

Daha sonra şöyle desin:

Lâ ilâhe illallâhü'l-halîmü'l-kerîm. Sübhânallâhi Rabbi'l-arşı'l-azîm. Elhamdü lillâhi rabbi'l-âlemîn; Es'elüke mücibâti rahmetike ve azâime mağfiretik; ve'l-ismete min külli zenbin ve'l-ganîmete min külli birrin ve'sselâmete min külli ism. Lâ teda' lî zenben illâ gafarteh; ve lâ hemmen illâ ferrecteh; velâ hâceten hiye leke rıdan illâ kadaytehâ. Yâ Erhame'r-râhimîn!" (Tirmizî, “Salât”, 140, 348).

KILINIŞI:

- ➔ **Hâcet namazı** dört veya on iki rek‘at olarak kılınır. Dört rek‘at olarak kılındığı takdirde birinci rek‘atında Fâtiha'dan sonra üç Âyetü'l-kürsî, diğer üç rek‘atında ise Fâtiha'dan sonra birer kere İhlâs, Felâk ve Nâs sûreleri okunur. Namazdan sonra hadiste bildirilen hâcet duasını okur ve isteğini Cenâb-ı Rabbi'l-âlemîn'e iletir. "Hak tecellî eyleyince her işi âsân eder Halk eder esbâbını bir lahzada ihsân eder."

H) İSTİHÂRE NAMAZI

- ➔ İstihâre "hayırlı olanı istemek" anlamına gelir. İnsanlar, kendileri için önemli olan bir karar verecekleri veya bir seçim yapacakları zaman, bazan belki eldeki verilerin yetersizliği sebebiyle veya çeşitli sebeplerle dünya ve âhiret bakımından kendileri için hangi seçimin hayırlı olacağını kestiremezler ve bunu bilmek için

çeşitli çarelere başvururlar.

- ❖ **Meselâ**, Peygamberimiz'in nübüvvetle görevlendirildiği sıralarda Araplar'dan bir kimse yolculuğa çıkmak istediğinde, bu yolculuğun kendisi için hayırlı olup olmadığını anlamak için fal oklarına başvururdu.

YAPILIŞ ŞEKLİ:

- ➔ İstihâre gündüz yapılabileceği gibi tam konsantre olmak, iyice yoğunlaşmak için geceleyin hemen yatmadan önce yapılması tavsiye edilir. İstihâre namazını kılıp yattıktan sonra, Allah bunu samimi olarak isteyenlere bir işaret veya ipucu verir. Birinci defada sonuç alınmazsa üç kere veya yedi defa tekrarlanabilir. Kişi bu duanın Arapça'sını okuyabileceği gibi Türkçe anlamını da okuyabilir. İstihâre için uykuya yatma ve rüya bekleme şartı yoktur.

İ) TÖVBE NAMAZI

- ➔ Günah ve çirkin sayılan işleri yapmaktan kaçınmak dinimizin emridir. Bununla birlikte insanlar suç ve günah işleyebilirler. Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde bir günah işlenmesi durumunda, kişinin günaha ısrar etmeyerek hemen tövbe etmesi gerektiği ve Allah'ın içten yapılan tövbeleri kabul edeceği belirtilmiştir.

J) TESBİH NAMAZI

- ➔ Tesbih namazı, ömürde bir kez olsun kılınması tavsiye edilen mendup bir namazdır.

KILINIŞI:

- ➔ Tesbih namazı dört rek'at olup şöyle kılınır: Allah rızâsı için namaz kılmaya niyet edilerek namaza başlanır. Sübhâneke'den sonra 15 kere **Sübhânellâhi ve'l-hamdülillâhi velâ ilâhe illallâhü vallâhü ekber** denir. Sonra eûzü besmele çekilir, Fâtiha ve sûre okunduktan sonra 10 kere daha tesbih edilir yani 'Sübhânellâhi ve'l-hamdülillâhi velâ ilâhe illallâhü vallâhü ekber' denilir. Bu tesbih, rükûa varınca 10 kere, rükûdan doğrulunca 10 kere, birinci secdede 10 kere, secdeden kalkınca 10 kere, ikinci secdede 10 kere söylenir. Böylece her rek'atta 75 tesbih yapılmış olur. İkinci rek'ata kalkılınca yine 15 kere tesbih okunur, ardından geri kalan kısım aynı şekilde tekrarlanır ve böylece 4 rek'at tamamlanmış ve toplam üç yüz tesbih edilmiş olur. Aslolan herkesin bu namazı tek başına kılmasıdır. Tesbih namazında sehiv secdesini gerektiren bir şey olursa, sehiv secdesi normal olarak yapılır, o secdelerde bu tesbih yapılmaz.

K) YAĞMUR DUASI (İstiska Duası)

- ➔ Bu duaya "istiska duası" denir ki, su isteme, yağmur isteme anlamına gelir. Yağmur duasına çıkıldığında duadan önce iki rek'at namaz kılınabilir.
- ➔ Bazı rivayetlerde, yağmur duasına çıkıldığında Peygamberimiz'in iki rek'at namaz kıldırıldığı, namazda açıktan okuduğu, namazdan sonra ridâsını çıkarıp ters çevirerek giydiği ve kibleye dönüp ellerini omuz hizasına kadar kaldırarak dua ettiği belirtilmiştir (Müslim, "İstiska", 1).

L) KÜSÛF VE HÛSÛF NAMAZLARI

- ➔ **Güneş tutulmasına** kûsûf, **ay tutulmasına** hûsûf denir. Peygamberimiz oğlu İbrâhim'in öldüğü gün güneş tutulması üzerine şöyle demiştir: "Ay ve güneş Allah'ın varlığını ve kudretini gösteren alâmetlerdir. Bunlar hiç kimsenin ölümünden veya yaşamasından/doğmasından dolayı tutulmazlar. Ay veya güneş tutulmasını gördüğünüz zaman, açılıncaya kadar namaz kılın, dua edin" (Buhârî, "Kûsûf", 1, 15).

KILINIŞI:

- ❖ Güneş tutulduğu zaman, ezansız ve kametsiz olarak, en az iki rek'at olmak üzere toplu olarak namaz kılınır. İmam her rek'atta normal namazlara göre daha uzun ve açıktan kıraatte bulunur. Namazdan sonra imam kibleye karşı ayakta veya cemaate dönük şekilde oturarak dua eder. Cemaatle kılınmadığı durumlarda bu namaz tek başına da kılınabilir.

➤ XIV. NAMAZLA İLGİLİ BAZI MESELELER

A) HASTA NAMAZI

- ➔ Hastalık ve yolculukta genel olarak meşakkat ve sıkıntı bulunduğu için bu durumlar, bedeni ibadetlerden özellikle namaz ve oruçta bir hafifletme, kolaylaştırma sebebi sayılmıştır. Bu itibarla meselâ kıyam, namazın önemli bir rûknü olduğu halde ayakta duramayan veya zorlukla duran kimseler nasıl mümkün ve kolay ise o şekilde oturarak kılabilirler. Oturarak dahi kılamayan, yani bu durumda rûkû ve secde etmekten âciz olan kimse, imkânına göre durarak veya oturarak veya yatarak ima (başıyla, hatta bazı müctehidlere göre gözüyle işaret) eder.
- ❖ Hasta bir şekilde farz namazı kılmaya güç yetirememişse, akli başında olduğu sürece geçirdiği namazları beşten çok değilse, sağlığına kavuştuğu zaman kazâ eder. Sağlığına kavuşamaz ise bu durumda kimi âlimlere göre iskat etmeleri için vârislerine vasiyet eder. Akli başında değilse yahut kaçırdığı namazları

beşten fazla ise sıhhatine kavuştuğu zaman onları kazâ etmesi gerekmez
(Iskat-ı salât ve devir konusu için bk. Cenaze bölümü).

B) YOLCU NAMAZI

a) Seferliğin Mahiyeti

- ➔ Hanefiler'in çoğunluğunun kabulüne göre yolculuk, orta bir yürüyüşle üç günlük bir mesafeden ibarettir. Buna "**üç konak**" veya "**üç merhale**" de denir.
- ➔ Bir kişinin günde ancak altı saat yolculuk yapabileceği kabul edilince üç günlük yolculuk on sekiz saatlik bir zamana tekabül etmiş olmakta ve buna göre karada böyle bir yürüyüş ile denizde ise mutedil bir havada yelkenli bir gemi ile on sekiz saat sürecek bir mesafe "**sefer süresi**" sayılmıştır.
- ➔ Namazla ilgili olan "**namazın kısaltılması**" (**kasr**) ve "**iki namazın bir vakitte kılınması**" (**cem'**) gelir. Dikkat edilirse hem kasr, hem de cem' zaman kaybını en aza indirmek gibi bir amaca mebnidirler. Kişi namazı tam kılarak vakit kaybetmeyecek veya bir namaz vaktinde durmayıp onu öteki vakit namazıyla birlikte eda edecek ve mola zamanını ona göre ayarlayacaktır.

b) Seferliğin Hükümleri

- ➔ Ramazan ayında yolculuk yapan kişi için tanınan, orucu yolculuk anında tutmayıp sonraya bırakma ruhsatıdır. Normalde bir gün bir gece olan mest üzerine mesih süresi, yolcu için üç gün üç geceye çıkarılmıştır. Ayrıca yolcu olan kişinin, dört rek'atlı farz namazlarını ikişer rek'at olarak kılmasına da izin verilmiştir. Buna "**kasrî's-salât**" denir. Yolculukta dört rek'atlı namazların kısaltılarak kılınmasının câizliği konusunda âyet ve Peygamberimiz'in uygulaması bulunmakta olup ayrıca bilginler bu hüküm üzerinde icmâ etmişlerdir.
 - ❖ **Hanefiler**, namazların kısaltılması hükmünün Allah'tan bir başış olduğu yönündeki rivayeti esas aldıkları için, kısaltmanın bir ruhsat değil bir azîmet hükmü olduğunu ileri sürerek bu konuda yolcuya tercih hakkı tanımamış ve kısaltmanın vâcib olduğunu söylemişlerdir. Onlara göre yolcunun bilerek dört rek'atlı namazı ikiye indirmeyip dört olarak kılması mekruhtur. Bununla birlikte kişi, iki rek'at kılıp teşehhütte bulunduktan sonra iki rek'at daha kılacak olsa farzı eda etmiş, son iki rek'at da nâfile olmuş olur. Ancak selâmi tehir etmiş olmasından ötürü kötü bir iş yapmış sayılır. Seferî olan kişi, şayet birinci teşehhüdü terketmiş veya ilk iki rek'atta kıraatte bulunmamış ise farzı eda etmiş olmaz. Bu görüşün bir devamı olarak,

seferde iken kazâya kalan dört rek'atlık namazların normal duruma döndüğünde yine ikişer rek'at olarak kılınması gerektiği söylenmiştir.

- ❖ **Mâlikîler'e göre**, seferde namazı kısaltarak kılmak müekked sünnettir.
- ❖ **Şâfiî ve Hanbelîler'e göre** ise yolculukta namazları kısaltarak kılmak bir ruhsat olup, kullanıp kullanmamak kişinin tercihine bırakılmıştır. Seferî kimse bir beldede on beş gün ve daha fazla kalmaya niyet edince mukim olur ve artık namazlarını tam kılar.
- ❖ Eğer on beş günden az kalmaya niyet ederse seferliliği devam eder. **Şâfiî ve Mâlikîler'e göre ise**, yolcu bir yerde dört gün kalmaya niyet ederse namazlarını tam kılar. **Hanbelîler'e göre** dört günden fazla veya yirmi vakitten fazla kalmaya niyet ederse namazlarını tam kılar.
- ❖ **Namaz cemaatle kılındığında** mukim yolcuya, yolcu mukime uyabilir. Mukim kişi, seferî kişiye uymuşsa, seferî iki rek'atın sonunda selâm verince, mukim selâm vermeyip kalkar, namazı dörde tamamlar. Namazın baş tarafını imamla kılmış ve farz kıraat yerine gelmiş olduğu için bu kişi sağlam görüğe göre, namazı başkaca kıraat etmeksizin tamamlar, yanılırsa secde etmez. Çünkü bu mukim, lâhik mesabesindedir. Yolcu, vakit içinde mukime uyduğunda dört rek'atlı bir farz namazı mukim gibi tam olarak kılar. Aslî vatana dönmekle yolculuk hali sona erer.

Burada sefer hükümleriyle ilişkili olarak oluşturulan üç vatan anlayışından kısaca bahsedelim:

A) VATAN-I ASLÎ. Bir insanın doğup büyüdüğü veya evlenip içinde yaşamak istediği veya içinde barınmayı kastettiği yere vatan-ı aslî denir. Vatan-ı aslîden başka yere iş, görev vb. sebeplerle veya yerleşmek üzere göçülünce yeni yer vatan-ı aslî olur, eski yer bu vasfını kaybeder.

B) VATAN-I İKAMET. Bir kimsenin doğduğu, evlenip ailesini yerleştirdiği veya kendisi yerleşmeye karar verdiği yer olmamak kaydıyla, kişinin on beş günden fazla kalmak istediği yere vatan-ı ikamet denir.

C) VATAN-I SÜKNÂ. Bir yolcunun on beş günden az kalmayı planladığı yere vatan-ı süknâ denir.

➤ **İKİ NAMAZI BİR VAKİTTE KILMAK (CEM')**

➔ Cem‘ kelimesi, sözlük anlamı itibariyle “iki veya daha fazla şeyi bir araya getirmek, toplamak” anlamlarına gelir. Cem‘in fıkhıdaki terim anlamı ise, “birbirini takip eden iki namazın (öğle ile ikindinin veya akşam ile yatsının), bu ikisinden birinin vaktinde, birlikte ve peşipeşine kılınması”dır. Eğer bu birlikte kılma birinci namazın vaktinde ise buna **cem‘-i takdîm**, ikincisinin vaktinde ise **cem‘-i te‘hîr** denilir.

❖ **Hanefî mezhebinde**, hac zamanında Arafat ve Müzdelife'deki cem‘in dışında, iki namazın bir vakitte cemedilmesi câiz görülmez. Bununla birlikte **Hanefîler'e göre** yolculuk, yağmur gibi cem‘i mubah kılan mazeretlerin bulunması durumunda şöyle bir cem‘ uygulaması mümkündür:

* Bir namaz (öğle veya akşam), diğer namazın (ikindi veya yatsı) vaktinin girmesine yakın bir zamana kadar geciktirilip, bu namazın kılınmasından sonra diğerinin vaktinin girmesi ve bu namazın da kendi vaktinde kılınması mümkündür. Bu uygulamada, bir namaz hemen diğerinin ardından kılındığı için buna “**cem‘ü'l-fiil**” ve “**cem‘ü'l-muvâsala**” denildiği gibi, bir namaz son vaktinde diğeri de ilk vaktinde olmak üzere her namaz kendi vakti içinde kılınmış olacağı için buna “**mânevî cem‘**” ve “**şeklî (sûrî) cem‘**” de denilir. Bu şekildeki cem‘, yukarıda tanımı verilen gerçek anlamda bir cem‘ değildir. Çünkü bu uygulamada vakit değil, fiil birleştirilmektedir.

❖ **Ebû Hanîfe**, arefe günü Arafat'ta birlikte kılınan öğle ve ikindi namazının cemaatle kılınmasını şart koştuğu halde diğer mezhepler bu şartı aramazlar.

❖ Cem‘ ile namaz kılınırken bir ezan okunur, fakat iki namaz için ayrı ayrı kamet getirilir. Öğle namazının farzı edildikten sonra sünnet kılınmaksızın ikindi namazına geçilir. İkinci namazı öğle namazına tâbi olduğundan, öğle namazı herhangi bir nedenle sahih olmamışsa ikindi namazının da öğle ile birlikte iade edilmesi gerekir.

❖ Müzdelife'de ise akşam ile yatsı namazı tek ezan ve tek kamet ile kılınır. Akşamın farzı ile yatsının farzı arasında sünnet namaz kılınmaz. Arada sünnet kılınmışsa yatsı için tekrar kamet getirilir.

- ➔ **Diğer mezheplerde** cem‘, belirli sebep ve şartlarla câiz görülmüştür. Şî‘-Ca‘ferî mezhebinde ise, hiçbir mazerete gerek olmaksızın iki namazın bir vakitte cemedilmesi câizdir.

Cem‘î Kabul Edenlere Göre, İki Namazın Cemedilmesini Câiz Kılan Sebepler:

1. Yolculuk (sefer), 2. Yağmur, çamur, kar, dolu, 3. Hastalık, 4. İhtiyaç ve meşguliyet.

1. YOLCULUK. Hanefiler dışındaki çoğunluk âlimler, yolculuğu bir mazeret kabul ederek, yolculukta cem‘ yapılmasını câiz görmüşlerdir. Ancak bazı ayrıntılarda aralarında görüş ayrılığı vardır.

- ➔ **Buna göre Mâlikîler**, cem‘ yapmanın câiz olabilmesi için yolculuğun yorucu bir yolculuk olmasını şart koşarken, **Şâfiîler ve Hanbelîler**, yorucu olup olmamasına bakılmaksızın yolculuğun her hâlükârda cem‘ için bir mazeret olduğunu söylerler.
- ➔ Bu noktada Şâfiîler, Mâlikîler’in ve Hanbelîler’in aksine, ayrı bir şart ileri sürerek, cem‘ yapmayı câiz kılan yolculuğun, herhangi bir yolculuk değil, namazların kısaltılmasını câiz kılan nitelik, süre veya mesafedeki yolculuk olduğunu söylerler. Bu arada yolculuğun türüne ve amacına bağlı olarak da bazı görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Kimi Mâlikîler, deniz yolculuğunu da sefer hükmünden istisna etmişlerdir.

2. YAĞMUR, KAR, DOLU.

Yağmur, şiddeti konusundaki görüş ayrılıkları bir tarafa bırakılacak olursa,

- ➔ **Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî** mezheplerinde, yolcu olmayan (mukim) kişiler için bir mazeret kabul edilmiş ve böyle günlerde namazın cem‘i belli şartlarla câiz görülmüştür.
- ➔ **Mâlikîler ve Hanbelîler**, sadece akşam ile yatsının mescidde cem‘-i takdîm olarak cemedilmesini câiz görürken, Şâfiîler buna öğle ve ikindinin cem‘ini de ilâve etmişlerdir. Bu ve benzeri sebepler, evde değil, sadece mescidde cemaatle birlikte cem‘ yapmayı câiz hale getirir.
- ➔ **Şâfiîler**, yerlerin çamurlu olmasını cem‘ yapmayı câiz kılan mazeret kabul etmezken,

- ➔ **Hanbelîler bunu** bir mazeret saymış,
- ➔ **Mâlikîler ise** cem'in câiz olabilmesi için çamurla birlikte zifiri karanlık durumunun bulunmasını şart koşmuşlardır.

3. HASTALIK.

- ➔ **Mâlikîler'e göre** hasta bir kişi, ikinci bir namazın vaktine kadar durumunun namaz kılamayacak derecede kötüleşeceğinden veya bayılacağından endişe ediyorsa, cem' yapabilir.
- ➔ **Hanbelîler de** hastalık sebebiyle meşakkat söz konusu olduğunda cem'i câiz görmüşler ve emzikli kadını, istihâze kamı gören kadını, özür sahibi kişileri ve her vakit için abdest almaktan âciz olan kişileri de aynı hükümde tutmuşlardır.
- ➔ **Şâfiîler'e göre ise** hastalık sebebiyle cem' câiz değildir.

4. İHTİYAC.

Meşguliyet ve Sıkıntı. İhtiyaç ve sıkıntı sebebiyle cem' genelde câiz görülmemiştir. Cem' konusunda en geniş görüşe sahip olan **Hanbelî mezhebinde** sıkıntı ve meşguliyetin cem'i câiz kılacağı söylenmektedir. Hanbelî fakihî Ebû Ya'la'nın bu hususta getirdiği ölçü şudur: "Cumanın ve cemaatle namazın terkedilmesini câiz kılan her sebep, cem'i de câiz kılar". İbâzî mezhebine göre ise, namazın vaktinde kılınmasında sıkıntı doğuran her mazeret cem' için bir sebep teşkil eder. İbn Sîrîn, İbn Şübrüme, Eşheb gibi ünlü âlimler ve bazı **Şâfiî fakihleri**, bir sebep olmaksızın cem' yapılmasını da -itiat haline gelmemesi şartıyla- câiz görmüşlerdir. Saîd b. Müseyyeb'in de bu yönde bir fetvası bulunmaktadır.

Mezheplerin cem' konusunda görüş ayrılığına düşme sebepleri üç noktada toplanabilir:

1. Namazların vakitlerini tayin eden hadisler yanında, cem' konusunda birbiriyle çelişir gözükten haberlerin bulunması. Bu durumda kimi âlimler, cem' konusundaki haberlerin, vakitlemeye ilişkin hadisleri tahsis ettiğini ileri sürerek cem'i câiz görürken, kimileri de cem' konusundaki haberleri te'vil ederek cem'e karşı çıkmışlardır.

2. Arafat ve Müzdelife'de cem' yapmanın meşrûluğunda ittifak vardır. Diğer zaman ve yerlerdeki namazın buna kıyas edilip edilmeyeceği tartışma konusu olmuştur. Bu kıyası câiz görenler, cem'i de câiz görmüşlerdir.

3. Namazların müşterek vakitleri olup olmadığı noktasındaki tartışma da, cem' konusundaki görüş ayrılığının önemli bir nedeni olmuştur. Burada cem'i câiz görenlerin ve câiz görmeyenlerin gerekçelerini tartışmayacağız.

- ❖ **Hanefiler** iki yer dışında cem'i kabul etmemiş, diğer mezhepler belli mazeretler sebebiyle cem'i kabul etmişlerdir. **Hanefî mezhebinin görüşü**, teorik olarak daha tutarlı ve savunulabilir olmakla birlikte, günümüzde cem'in yapılmasının namaz kılanlara sağlayacağı birtakım kolaylıklar bulunmaktadır.
- ❖ **Hanefiler ayrıca**, namazın kasten geciktirilerek vaktinin çıkmasına yol açmayı tehditli ifadelerle yasaklayan hadislere ve İbn Mes'ûd'dan gelen mukabil rivayetlere de tutunmuşlardır.

➤ **CEM' YAPARKEN DİKKAT EDİLECEK HUSUSLAR**

- ➡ Sabah namazı hiçbir şekilde cemedilemez. Cem' yalnızca öğle ile ikindi ve akşam ile yatsı arasında olabilir.
- ➡ Şayet cem'-i takdîm yapılacaksa, meselâ öğle ile ikindi, öğlenin vaktinde birlikte kılınacaksa, öğle namazına başlarken cem' yapmaya niyet etmek gerekir. Kimilerine göre, birinci namazı bitirmedikçe de niyet edilebilir. Cem'-i te'hîrde ise, birinci namazın vakti içerisinde cem' yapmaya niyet etmek gerekir. Aksi takdirde, namazın vaktinden sonraya ertelemiş olur ki bu haramdır. Cem'-i takdîmde, sırayı gözetmek (tertibe riayet etmek) gerekir. Öğle ile ikindi cem' ediliyorsa önce öğle, sonra ikindi kılınmalıdır. Cem'-i te'hîrde ise sıraya riayet edilmezse **Hanbelîler'e göre** sahih olur; **Şâfiîler'e göre** de sahih olmakla birlikte ikinci namaz kazâ olarak kılınmış olur.
- ➡ **Cem' yapılırken**, iki namazın ara vermeksizin peşi peşine kılınması (**muvalât**) gerekir. **Mâlikîler**, birlikte kılınan iki farzın arasına nâfile katmayı dahi uygun görmemişlerdir. **Şâfiî ve Hanbelîler'e göre** eğer cem' birinci namazın vaktinde yapılıyor (cem'-i takdîm) ise, peş peşelik şarttır; ikinci namazın vaktindeki yapılıyor ise bu şart değildir. İki namaz arasında verilebilecek aranın belirlenmiş bir miktarı olmayıp, abdest alacak ve kamet getirecek kadar bir süre olduğu söylenmektedir.
- ➡ **Akşam ile yatsının cem'-i takdîm olarak** birlikte kılınması durumunda vitir namazının ne olacağı konusunda da ağırlıklı görüş, bunun yatsı namazına tâbi olduğu ve dolayısıyla yatsı namazı kılındıktan sonra kılınabileceği yönündedir.

D) KORKU NAMAZI

- ➡ Fakihlerin çoğunluğuna göre korku namazı, düşman saldırısı gibi ciddi bir tehlike anında cemaatin iki gruba ayrılarak, imamın arkasında farz bir namazı nöbetleşe kılmalarıdır. İki rek'atlı bir namazın ilk rek'atını, dört rek'atlı bir namazın ilk iki rek'atını imamla birlikte kılan birinci grup, ikinci secdeden veya

ilk oturuştan sonra cemaatten ayrılıp görev başına gider, ikinci grup gelerek imamla birlikte kalan rek'atları tamamlar ve göreve döner. İmam kendi başına selâm verir. Daha sonra da birinci grup kıraatsiz, ikinci grup kıraatli olarak nöbetleşe namazlarını tamamlar, böylece hem cemaatle namaz ifa edilmiş, hem de görev aksatılmamış olur.

XV. NAMAZLARIN KAZÂSI

- ➔ Bir namazı vaktinde kılmaya eda, vaktinden sonra kılmaya kazâ denir.
- ➔ Vaktinde kılınamayan namaza **fâite** çoğulu **fevâit** denir ki, vakti içinde yakalanamamış namaz anlamındadır. Vaktinde kılınamamış namazı ifade için "kaçmış" anlamındaki fâite kelimesinin kullanılmış olması, bir müslümanın namazı kasten terketmeyeceğini, vakti içinde eda edeceğini, ancak uyuma ve unutmaya gibi elde olmayan nedenlerle namazın "kaçmış" olabileceğini hissettirmesi bakımından manidar bir seçimdir.

A) Sebepler

- ➔ Hz. Peygamber, uyuyakalma ve unutmayı bir mazeret kabul etmiş ve bu iki sebepten biriyle bir namazın vaktinde kılınamaması durumunda, hatırlanıldığı vakit kılınmasını söylemiştir. Hz. Peygamber'in bu husustaki ifadesi şöyledir: *"Biriniz uyuyakalır veya unuttur da bir namazı vaktinde kılamaz ise, hatırladığı vakit o namazı kılsın; o vakit, kaçırdığı namazın vaktidir"* (Buhârî, "Mevâkýt", 37; Müslim, "Mesâcid", 314-316).
- ➔ Vaktinde kılınamamış olan beş vakit farz namazın kazâsi farz, vitir namazının kazâsi ise vâcib olur. Sünnet namazlar, kural olarak, kazâ edilmez.

B) İfa Şekli

- ➔ **Hanefîler'e göre** kazâyâ kalmış bir namaz, vakti içinde nasıl edilecek idiye daha sonra kazâ edilirken o şekilde kılınır.
 - ❖ **Meselâ** seferde iken dört rek'atlı bir namazı kaçırın kimse bunu ister seferde isterse aslî vatanına döndükten sonra kazâ etsin, iki rek'at olarak kılar. Aynı mantığın gereği olarak, normal zamanda kazâyâ kalmış olan dört rek'atlı bir namazı sefer esnasında kazâ edecek olan kişi de sefer haline bakılmaksızın bu namazı dört rek'at olarak kaza edecektir.
- ➔ **Şâfiî ve Hanbelîler'e göre** kazâ namazı kılınırken, kazânın yapılacağı yer ve zaman dikkate alınır. Seferî olan kimse kazâyâ kalmış dört rek'atlı namazı iki rek'at olarak kazâ eder. Bu namazın seferde veya ikamet halinde iken kazâyâ kalmış olması, hükmü değiştirmez. **Seferde kazâyâ kalan namaz** da, ikamet halinde kazâ edilince dört rek'at olarak kılınır. Çünkü kısaltmanın sebebi olan yolculuk kalkmıştır.

- Namazlar kazâ edilirken gizli okunacak namazda kıraat gizli yapılır. Açıkta okunacak namazı imam kıldırırsa açıktan okur; tek başına kılınırsa açık veya gizli okumak tercihe kalmıştır.
- Namazı kazâ edecek kişi tertip sahibi ise, yani o zamana kadar altı vakit veya daha fazla namazı kazâyâ kalmamış bir kimse ise, kazâ namazı ile vakit namazı arasında sıraya uyması gerekir. Tertip sahibi değilse bu namazı kazâ etmeden diğerlerini kılabilir.
- **Tertip sahibi olan bir kimsenin** bir farz namazını veya **Ebû Hanîfe'ye göre** vâcib olan vitir namazını özürsüz yere veya hayız, nifas gibi namazı düşüren nitelikte olmayan bir özür sebebiyle vaktinde kılmamış olması halinde bu namazı ilk vakit namazından önce kazâ etmesi gerekir. Meselâ tertip sahibi kimse sabah namazı vaktinde uyuyup kalsa bu namazı öğle namazından önce kazâ etmesi gerekir. Eğer öğle namazını önce kılsa sıra gözetilmediği için bu namaz :
 - ❖ **İmam Muhammed'e göre** fâsid olur.
 - ❖ **Ebû Yûsuf'a göre** ise namaz fâsid olmaz, fakat farzlıktan çıkıp nâfileye dönüşmüş olur.
 - ❖ **Ebû Hanîfe'ye göre ise** bu namazın sıhhati askıdadır. Şöyle ki, kişi bundan sonra o sabah namazını kazâ etmeden beş vakit namazını daha eda edecek olursa bu altı vaktin hepsi de sahihe dönüşür. Fakat böyle beş vakit namazını kılmadan kılmadığı o sabah namazını kaza ederse arada kılınmış olduğu vakit namazları fâsid olup yeniden kılınmaları gerekir.
- Tertip sahibinin sıra gözetmesinin delili, Resûlullah'ın Hendek Savaşı'nda dört vakit namazı kılmayınca bunları sıraya koyarak ve vakit namazından önce kılmasıdır. İbn Ömer'in "Sizden her kim bir namazı kılamaz da, ancak imamlarla birlikte namaz kılarlarken hatırlarsa namazını tamamlasın. Bundan sonra unuttuğu namazı kılsın. Sonra da imamlarla birlikte kıldığı namazı iade etsin" (Zeylaî, *Nasbû'r-râye*, II, 62) şeklindeki ifadesi de bu konudaki dayanaklardan biridir.

Tertip, Üç Durumda Düşer:

1. Kazâyâ kalan namazların sayısının vitir dışında altı vakit ve daha fazla olması.
 2. Vaktin hem kazâ hem de vakit namazı kılmaya yetmeyecek kadar sıkışık ve dar olması.
 3. Vakit namazının kılınışı sırasında kazâyâ kalmış namazı olduğunun hatırlanmaması.
- Tertip düştükten sonra, kazâ için belirli bir vakit kalmaz; mekruh vakitler dışında istediği zamanda kazâ namazı kılınabilir. Mekruh vakitlere girmemesi şartıyla,

sabah namazından ve ikinci namazından sonra da kazâ kılınabilir.

➤ XVI. SECDELERLE İLGİLİ MESELELER

A) SEHİV SECDESİ

- **Sehiv** "yanılma, unutma ve dalgınlık" gibi anlamlara gelir. Buna göre sehiv secdesi, yanılma, unutma veya dalgınlık gibi durumlar yüzünden namazın vâciplerinden birini terk veya tehir etme durumunda, namazın sonunda yapılan secdelere denilir. Sehiv secdeleri sayesinde namazda meydana gelen kusur ıslah edilmiş, eksiklik telâfi edilmiş olur.

Hız. Peygamber'in sehiv secdesinin anlamına ve amacına ilişkin olarak söylediği sözlerden ikisi şöyledir:

- Sehiv secdesini gerektiren bir durum bulununca bu secdenin yapılması :
 - ❖ **Hanefiler'e göre** vâciptir. Sehiv secdesi gerektiği halde bunu yapmayan kişi günah işlemiş olur; fakat namazı bâtil olmaz.
 - ❖ **Mâlikî ve Şâfîler'e göre** sehiv secdesi namazın sünnetlerinden bir veya birkaçının terkedilmesi durumunda yapıldığı için, sehiv secdesi yapmak sünnettir.
 - ❖ **Hanbelîler'e göre** ise sehiv secdesi duruma göre bazan vâcip, bazan sünnet, bazan da mubah olur.
 - * **Meselâ** namazın bir sünnetini terketmekten dolayı sehiv secdesi yapmak mubahtır.

a) Sehiv Secdesinin Yapılış Biçimi

- Son oturuşta "Tahiyyât" duası okunup iki yana selâm verildikten sonra iki secde daha yapılır ve oturulur.
- Bu oturuşta Tahiyyât duası, "salavat (Salli ve Bârik)" ve "Rabbenâ âtinâ" duası okunarak, her zamanki gibi önce sağa sonra sola selâm verilir.
- Son oturuşta, sehiv secdesi öncesinde her iki tarafa selâm verileceği görüşü, **Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a** aittir. **İmam Muhammed'e göre ise**, sadece

sağ yanına selâm verdikten sonra sehiv secdesini yapar.

- ➔ Sonraki Hanefî âlimler, imamın sehiv secdesi için iki yanına selâm vermesi durumunda cemaatten birinin namazı bozacak bir iş işlemesinin veya namaz bitti zannıyla dağılmalarının mümkün olduğu gerekçesiyle, İmam Muhammed'in görüşünün imam olan kişi için, diğer ikisinin görüşünün ise tek başına namaz kılan için münasip olduğunu belirtmişlerdir.
- ➔ **Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'e göre** sehiv secdesi selâmdan hemen önce yapılır. Zâhir rivayette Şâfiî ile Hanefî imamlar arasındaki görüş ayrılığının fazilet ve evleviyet bakımından olduğu söylenirken, nevâdir kitaplarında bu görüş ayrılığının câizlik (cevaz) noktasında olduğu söylenmektedir. Görüş ayrılığının fazilet noktasında olması durumunda, Hanefî imamlara göre sehiv secdesini selâmdan sonra Şâfiî'ye göre ise selâmdan önce yapmak daha uygun ve faziletlidir (evlâ).
- ➔ Fakat görüş ayrılığının cevaz noktasında olması durumunda ise, Hanefî imamlara göre sehiv secdesini selâmdan sonra yapmak gerekir, selâmdan önce yapılması câiz değildir.
- ➔ Sehiv secdesi selâmdan önce yapılacak olursa, selâmdan sonra secdelerin tekrarlanması gerekir.
- ➔ **Şâfiî'ye göre ise** sehiv secdesi selâmdan önce yapılmalıdır, selâmdan sonrayapılırsa, sehiv geçersiz sayılır.
- ➔ **İmam Mâlik'e göre ise,**
 - ❖ Sehiv secdesi namazda ziyade bir fiil işlemek yüzünden yapılacaksa selâmdan sonra, bir noksanlık yüzünden yapılacaksa selâmdan önce yapılır.
 - ❖ Hem bir fazlalık hem de bir eksiklik yüzünden yapılacaksa, bu durumda sehiv secdesi selâmdan önce yapılır.
 - ✽ Namazda noksanlık yapmak, namaz içindeki bir müekked sünneti veya en az iki gayr-i müekked sünneti terketmek durumunda olur.
 - ✽ Namazda ziyade yapmak ise, namazın cinsinden olsun veya olmasın namazı bozmayacak kadar az bir fiil ilâve etmek durumunda söz konusu olur.
 - ✽ **Meselâ** namazın rükünlerinden rükû ve secde gibi bir fiilin fazladan yapılması namazda fazlalık yapmak olur.
- ➔ Sehiv için yapılacak iki secde vâcib olduğu gibi, secdeden sonraki oturuşta Tahiyât okumak ve selâmla çıkmak da vâciptir. Sehiv secdesi yapması gereken kişinin, salavat duasını (Salli ve Bârik), namaz oturmasında mı yoksa sehiv

secdesi oturmasında mı okuyacağı konusunda iki görüş bulunmaktadır.

- ➡ **Hanefî fakihlerinden Kerhî'ye göre** salavat duası, sehiv secdesi ka'desinde okunur.
- ➡ **Tahâvî'ye göre ise**, selâm bulunan her ka'dede, salavat duasının okunması gerekir. Kerhî'nin görüşü daha sahih, Tahâvî'nin görüşü ise daha ihtiyatlı görülmüştür. Bir kısım âlimlere göre, imam hakkında Kerhî'nin görüşü evlâdır; çünkü imam tezce selâm verince halk imamın sehiv secdesi yapacağını sezer ve dikkatli davranır. Münferid hakkında ise Tahâvî'nin görüşü evlâdır.
- ➡ Sehiv secdesi imam için ve tek başına namaz kılan kişi için söz konusudur. İmamın sehvi yani yanılması, kendisi hakkında asaleten, kendisine uyan cemaat hakkında tebean sehiv secdesini gerektirir. İmama uymuş bulunan kişi (muktedî), imam sehiv secdesi yaptığında onunla birlikte yapar, kendisi sehiv secdesini gerektiren bir şey yapmışsa bundan dolayı sehiv secdesi yapmaz. İmam sehiv secdesini gerektiren bir şey yaptığı halde sehiv secdesi yapmazsa muktedî de yapmaz.

B) SEHİV SECDESİNİ GEREKTİREN DURUMLAR

1. Namazın farzlarından birinin terkedilmesi durumunda, bu farzın namaz içinde telâfi (tedârik) edilmesi mümkün ise, farz olan bu fiilin -namaz içinde kazâ edilmesi gerekir. Kazâ yoluyla telâfinin mümkün olduğu durumların her birinde sehiv secdesi yapmak gerekir. Namaz içinde kazâ yoluyla telâfi edilmesi mümkün olmayan durumlarda, namazın farzlarından birinin terk edilmesi sebebiyle oluşan eksiklik sehiv secdesiyle giderilemez. Namaz fâsid olur ve yeniden kılınması gerekir (Terkedilmiş farzın namaz içinde kazâ edilebileceği durumlar aşağıda gösterilmiştir).
2. Namazın sünnetlerinden birinin veya birkaçının terkedilmesi durumunda bir şey yapılmaz. Sünnetler, namazın rükünlerinden olmadığı için terkedilmesi durumunda namazda bir eksiklik olmaz ve sehiv secdesi yapmak gerekmez.
3. Namazın vâciplerinden birinin terkedilmesi ise sehiv secdesini gerektirir.

TERKEDİLMİŞ BİR FARZIN NAMAZ İÇİNDE KAZÂ YOLUYLA TELÂFİ EDİLEBİLECEĞİ DURUMLAR

A) Bir kimse nafîle namaz kılmak için niyet edip iftitah tekbiri alarak namaza durup kıyamı da yerine getirdikten sonra kıraat etmeden rükûa varır da kıraati unuttuğunu rükûda hatırlarsa, unutilan bu kıraatin kazâ yoluyla telâfi edilmesi mümkündür. Bu kişi rükû halinde iken Kur'an'dan bir âyet okursa, bu suretle terkettiği farzı (ki bu kıraattır) telâfi etmiş olur. Fakat kişi kıraat etmediğini rükûda iken değil de secde de iken hatırlayacak olursa artık unutilan kıraatin namaz içinde kazâ yoluyla tedarik edilmesi mümkün olmaz, namaz fâsid olur ve

yeniden kılınması gerekir.

B) Bir kişi iftîh tekberi alıp kıyam ve kıraatten sonra rükû etmeden doğrudan secdeye incek ve birinci secde rükû yapmadığını hatırlayacak olsa, bunun da kazâ yoluyla telâfi edilmesi mümkündür. Bu kişi hemen ayağa kalkar ve rükûunu yapar. Bu yaptığı rükû, az önce yaptığı secdeyi iptal ettiği için, bu rükûdan sonra yeniden iki secde yapar ve namaza devam eder. Rükû yapmadığını ikinci secde hatırlayacak olursa, artık bunun telâfisi mümkün değildir. Namaz fâsid olur ve yeniden kılması gerekir.

C) Bir kimse dört rek'atlı farz namazda son oturuşu (ka'de-i ahîre) unutarak beşinci rek'ata kalkar da beşinci rek'atı kılmakta iken son oturuşu yapmadığını hatırlarsa, bunu henüz secdeye varmadan hatırlaması halinde bunun telâfisi mümkündür. Hemen oturur, Tahiyât okur ve selâm verir, farz olan oturuşu geciktirdiği için de sehiv secdesi yapar. Fakat beşinci rek'atın secdesini yaptıktan sonra hatırlayacak olursa o vakit ka'de-i ahîrenin telâfisi mümkün değildir. Namazının farzlığı bâtil olur ve farz diye kıldığı beş rek'at namaz nâfileye dönüşür. Bir rek'at daha kılarak bu nâfileyi altıya tamamlar. Farzı tekrar kılar.

- ❖ **Dört rek'atlı farz namazda**, eğer ka'de-i ahîre yapıldıktan sonra yanlışlıkla beşinci rek'ata kalkılacak olursa, bu fazla rek'at secde ile tamamlanmış olsa dahi namazın farzlığını iptal etmez. Fazladan kılınan rek'atı tam bir nâfile haline getirmek için ona bir rek'at daha ilâve edilir. Selâm tehir edildiği için de namazın sonunda sehiv secdesi yapılır.
- ❖ Kazâ yoluyla telâfinin mümkün olduğu bu örneklerin her birinde **sehiv secdesi yapmak gerekir**. Öte yandan, bu örnekler kişinin rükû veya secde veya ka'de-i ahîreyi terketmesi durumlarına ilişkindir. **Kişi iftîh tekberini terketmişse** bunun kazâ yoluyla telâfi edilmesi mümkün olmaz; namaz bâtil olur.

SEHİV SECDESİ YAPILMASI GEREKEN DURUMLAR

1. Rükûnün tekrarı. Namazın rükûnlerinden birini tekrar etmek veya bir rükûn tehir etmek, meselâ bir rek'atta iki defa rükû veya üç defa secde yapmak durumunda, namaz kılan kişi ister imam ister münferit olsun, sehiv secdesi gerekir.

2. Takdim ve tehir. Namazın rükûnlerinden birinin takdim veya tehir edilmesi sehiv secdesini gerektirir. Meselâ kıraatten önce rükû etmek veya oturacağı yerde kıyam etmek veya kıyam edeceği yerde oturmak veya rükû yerinde secde etmek veya secde edecek yerde rükû etmek, kısaca bir fiili başka bir fiilin yerinde yapmak durumunda, namaz kılan kişi ister imam ister münferit olsun, sehiv secdesi gerekir.

3. Ara verme. Bu genelde namaz içinde uzunca bir süre tereddüt ve düşünme şeklinde olur. Uzunca bir müddet düşünme veya düşünmenin uzaması, ortalama olarak bir rükûn edilecek kadar sürenin, bir rükûn veya bir vâcibi eda etmeksizin, bir şey yapmaksızın geçirilmesi demektir.

4. Kıraat eksikliği veya fazlalığı. Bir kimse Fâtiha sûresini hiç okumasa veya büyük bir kısmını okumasa, ya da Fâtiha'dan sonra sûre koşmasa sehiv secdesi gerekir.

- ➔ Fâtiha'yı okuyup, arkasından başka bir sûre okumadan Fâtiha'yı ikinci kez okuyacak olsa, sehiv secdesi yapmalıdır. Fakat Fâtiha'yı sûreden sonra ikinci kez okusa, sahih görüşe göre sehiv secdesi gerekmez. Fâtiha'yı son iki rek'atta iki kere okuması durumunda da ittifakla sehiv secdesi gerekmez. Bir kimse, dört rek'at farzın ilk iki rek'atında bir şey okumasa, sonra bunu hatırlasa, son iki rek'atta hem Fâtiha okur, hem sûre koşar ve selâmdan sonra sehiv secdesi yapar.
- ➔ **Dört rek'at farzın son iki rek'atında** Fâtiha'dan sonra sûre okusa, tercih edilen görüşe göre, sehiv secdesi gerekmez.
- ➔ **Kıyamda iken** Fâtiha'dan sonra ve sûreden önce teşehhüt okusa, vacip olan zamm-ı sûreyi geciktirdiği için sehiv secdesi yapması gerekir. Vitir kılan kimse, üçüncü rek'atta Fâtiha ve sûre okumadan Kunut okuyup rükûa varsa ve Fâtiha ile sûre okumadığını bu esnada hatırlasa kıyama dönerek Fâtiha ve sûre okur.
- ➔ **Kunut tekbirinin terkinden dolayı** sehiv secdesi gerekip gerekmediği konusunda imamlardan rivayet olmadığı için kimi âlimler Kunut tekbirinin terkedilmesi durumunda sehiv secdesi gerekmediğini, kimileri de bayram namazına kıyasla sehiv secdesi gerekeceğini söylemişlerdir.
- ➔ **Bir kimse vitirde Kunut duasını okumadığını** rükûdan sonra anlasa, secdeden önce veya sonra olması farketmez, dönüp Kunut duası okumaz; namazın sonunda sehiv secdesi yapar. Kunut okumadığını rükû esnasında hatırlasa sahih olan rivayete göre dönüp Kunut okuması gerekmez. İster dönüp Kunut okusun, isterse dönmeyip namazına devam etsin, sehiv secdesi gerekir.
- ➔ **Farz namazların üçüncü ve dördüncü rek'atlarında** kasten Fâtiha veya başka bir sûre okumaksızın sükût edilmesi, kötü bir davranış (isâet) olmakla birlikte sehiv secdesini gerektirmez. Fakat farzın üçüncü ve dördüncü rek'atında sehven sükût edilmişse, Ebû Hanîfe'ye göre sehiv secdesi gerekir.
- ➔ **Münferit olarak namaz kılan kişinin** açıktan veya gizliden okumasından dolayı, zâhir rivayete göre sehiv secdesi gerekmez. Şu var ki gizli okunması gereken bir yerde meselâ öğle namazında kasten açıktan okursa isâet etmiş olur. Münferidin gündüz kılınan nâfile namazlarda açıktan okuması da mekruhtur.

5. Secde ve rükûda hata. Rükû ve secdeyi düzgün, yani ta'dîl-i erkâna uygun olarak yapmayan kişi, sehiv secdesi yapılmalıdır. Bir kimse birinci veya ikinci rek'atta bir secdeyi yapmadığını namazı tamamladığı sırada hatırlasa namazı fâsid olmaz, terkettiği secdeyi yapar, tertibi terkettiği için sehiv secdesi yapar.

➡ **Kişi farz namazda birinci oturuşu unutup** kıyama yönelse de sonra hatırlasa, eğer oturmaya yakın ise oturur. Bu durumda kimileri sehiv secdesi gerekir demişlerse de, sahih görüşe göre bu durumda sehiv secdesi yapılmaz. Eğer kıyama yakın ise, oturmayıp namazına devam eder ve vâcib olan birinci oturuşu terkettiği için namazın sonunda sehiv secdesi yapar. Eğer kişi tam ayağa kalktıktan sonra birinci oturuşu yapmadığını hatırlayıp geri oturacak olursa namazı fâsid olur. Çünkü bu takdirde farz olan kıyam bozulmuş, namazın tertibi tamamen değiştirilmiş olur. Bu söylenenler, farz namaza göredir. Nâfile namazda ise, her hâlükârda oturmak gerekir.

❖ **Meselâ** herhangi bir sünnet namazda, ikinci rek'atın sonunda oturulup Tahiyât okunmadığı üçüncü rek'atta hatırlanacak olursa, üçüncü rek'atın secdesine varılmadığı sürece hemen oturulur. Namazın sonunda sehiv secdesi yapılır.

➡ Bir kimse dört rek'at nâfileyi birinci oturuşu terkederek kılsa, namazı fâsid olmaz. Sehiv secdesi vâcib olur.

7. Tahiyât'ı terk. Birinci veya ikinci oturuşta Tahiyât okumak terkedilse sehiv secdesi lâzım olur. Çünkü vâcibin terki söz konusudur. Namazda Tahiyât, salavat ve zikirlerin ağıktan okunması sehiv secdesini gerektirmez.

8. Öğle namazının ilk oturuşunda namazı tamamladım zannıyla selâm verdikten sonra henüz iki rek'at kılmış olduğunu, geriye iki rek'at kaldığını anlayan kişi, kalkıp namazını tamamlar, sonra sehiv secdesi yapar.

9. Sehiv secdesi yaparken, sehiv secdesi gerektirecek bir iş yapılırsa teselsüle düşme ihtimaline binaen, artık ikinci bir sehiv secdesine gerek olmaz. Bu bakımdan bir kimse kaç kez yanılırsa yanılınsın, kendisine vâcib olan sadece bir kez sehiv secdesi yapmaktır.

10. İmama sonradan yetişen kimse unutarak imamla birlikte selâm verecek olsa sehiv secdesi gerekmez.

11. Sehiv secdesi yapması gereken kişi, bunu unutarak selâm verse, araya dünya kelâmı da girmeden sehiv secdesi yapması gerektiğini hatırlasa, mescidden çıkmadıkça ve söz söylemedikçe (biriyle konuşmadıkça) sehiv secdesi yapabilir.

12. Bir kimse öğle namazını “Üç rek'at mı yoksa dört rek'at mı kıldım?” diye kuşkulanırsa; eğer bu kuşku ilk kuşkusu ise namazı baştan kılar, bu kuşku ilk değilse biraz düşünür, kanaatine göre davranır. Namazı yeniden kılmaması gerekmez.

❖ **Meselâ**, sabah namazını kılarırken “Bir rek'at mı yoksa iki rek'at mı kıldım?” diye şüphe etse, biraz düşününce iki rek'at kıldığına kanaat getirirse oturur, selâm verir ve sehiv secdesi yapar. Bir rek'at kıldığına kanaat getirirse, bir rek'at daha kılar oturur selâm verir ve sehiv secdesi yapar. Bir mi iki mi kıldığına kanaat getiremeyip kararsız kalsa, az olan ihtimali esas alır, bir rek'at daha ilâve eder ve namazın sonunda sehiv secdesi yapar.

- ➡ **Dört rek'atlı bir namaza başlayan kimse**, kıldığı rek'atın birinci rek'at mı, ikinci rek'at mı olduğunda kuşkuya düşüp, bir tarafı tercih edemezse, kendisini bir rek'at kılmış sayar ve birinci sayılan rek'atın ikinci ve üçüncü sayılan rek'atın da dördüncü rek'at olma ihtimali bulunduğu için, her bir rek'atın sonunda ihtiyaten teşehhüt miktarı oturur. Bu suretle dört oturmuş olur.
- ➡ **Bir kimse kıldığı rek'atın** ikinci mi yoksa üçüncü mü olduğu hususunda kuşkuya düşse, sahih görüşe göre, bu rek'atın sonunda oturmaz. Bir tarafı tercih edemediği takdirde bunu ikinci rek'at sayar, geri kalan rek'atları tamamlar. Akşam namazı ile vitir namazının durumu farklıdır. Bu kuşku bunlardan birinde ortaya çıkarsa, oturmak gerekir. Çünkü kuşku edilen rek'atın üçüncü rek'at olma ihtimali bulunmaktadır. Kuşku edilen rek'atın ikinci rek'at olma ihtimaline binaen de teşehhütten sonra bir rek'at daha ilâve edilir. Bunların sonunda sehiv secdesi yapılır.
- ➡ **Dört rek'atlı namazlarda**, kılınmakta olan rek'atın dördüncü mü beşinci mi olduğunda ve sabah namazında, kılınan rek'atın ikinci mi üçüncü mü olduğunda ve üç rek'atlı namazlarda, kılınan rek'atın üçüncü mü dördüncü mü olduğunda kuşku edilse, sonunda oturulur. Teşehhütten sonra kalkılır, bir rek'at daha kılınır. Çünkü bu rek'atların fazla olma (yani beşinci, üçüncü, dördüncü olma) ihtimali vardır. İlâve edilen bir rek'at ile fazla olan kısım nâfile olmuş olur. Sonunda sehiv secdesi yapılır. Bu hüküm, kuşkunun kılınmakta olan rek'atın secdesinden önce olmasına göredir. Eğer bu kuşku, ilk secde yapıldıktan sonra doğmuşsa namaz ittifakla bâtil olur. Çünkü kuşku duyulan rek'atın ziyade olup farz olan son oturuşunun terkedilmiş olması muhtemeldir. İlk secde halinde ise İmam Muhammed'e göre namaz bâtil olmaz. Namazı tamamladıktan sonra vâki olan kuşkuya itibar edilmez. Müminin hali lehine yorumlanıp tamam kılmış olduğuna hükmedilir. Fakat zann-ı galibi, namazı eksik kıldığı yönünde ise bu takdirde iade eder. İmam Muhammed'e göre, teşehhüt okunduktan sonra vâki olan kuşkuya itibar edilmez.

13. Bir kimse “Öğle namazımı kıldım mı kılmadım mı?” diye kuşku duysa, vakit içinde ise bu namazı kılmak lâzımdır, vakit çıktı ise bir şey gerekmez. Rükû veya secde yapıp yapmadığında kuşku duyarsa, namaz içinde ise, kuşku duyduğu şeyi (rükû veya secde) tekrar eder, namazdan ayrıldıktan sonra ise bu kuşkuya itibar edilmez.

14. Mesbûk, yani cemaatle namaza sonradan katılan kimse imam ile birlikte sehiv secdelerini yapar, isterse bu sehiv secdesini gerektiren iş, kendisinin uymasından önce gerçekleşmiş bulunsun.

- ➡ **Mesbûk**, henüz imam selâm vermeden ayağa kalkıp kıraatte hatta rükûda bulunduktan sonra imam selâm verip sehiv secdesi yaparsa, mesbûk bu secdelere iştirak eder. Bu ana kadar yapmış olduğu kıraat ve rükûu aradan kalkar, hiç yapılmamış gibi olur. İmamın selâm vermesinden sonra kalkar, eksik kalan rek'atlarını tamamlar. Bununla birlikte mesbûk, imamın selâmını beklemeden ayağa kalktığında, imam sehiv secdesi yaparsa, mesbûk ona uymadığı takdirde

namazı fâsîd olmaz. Namazını tamamlayınca bu sehiv secdesini kendisi yapar. Ayrıca eğer mesbûk secdeye vardıktan sonra imam sehiv secdesi yapacak olsa, mesbûk artık ona uyamaz, namazına devam eder ve namazın sonunda sehiv secdesini kendisi yapar.

- ➔ **Mesbûkun**, imamdın sonra kendi başına kılacağı rek'atlardan birinde sehiv etmesi durumunda sehiv secdesi yapması gerekir. Daha önce imamlarla birlikte sehiv secdesi yapmış olması bunu değiştirmez.
- ➔ **Mesbûk** imam ile birlikte sehven selâm verse bundan dolayı sehiv secdesi yapması gerekmez. Fakat imamın selâmından sonra selâm verecek olsa, sehiv secdesi gerekir. Çünkü birinci durumda muktedî, ikinci durumda ise münferittir. Muktedîye kendi sehviden dolayı sehiv secdesi gerekmez.

15. Sehiv secdesi yapmakta olan veya sehiv secdesinin teşehhüdünde bulunan imama uymak câizdir. Bu durumda imama uyan kişi cemaate yetmiş sayılır. Aynı şekilde sehiv secdesinde namaz hali devam ediyor olduğu için meselâ kısalttığı bir namazda üzerine sehiv secdesi gereken yolcu, sehiv secdesini yaptıktan sonra ikamete niyet eylese, kıldığı namazı dörde tamamlar.

16. İmamla cemaat arasında ihtilâf olursa ve meselâ cemaat üç kıldın dese, imam da dört kıldığını söylese; eğer imamın dört kıldığını yakını varsa, yani dört kıldığından eminse, cemaatin sözüne itibar edilmez. Eğer imam dört kıldığından emin değilse, söz cemaatindir. İhtilâf cemaat arasında olursa, bazısı dört kıldı, bazısı üç kıldı derse, imam hangi tarafta ise söz imamındır, imamlarla birlikte bir kişi dahi olsa. Ama imam eğer namazı iade etse, cemaat de iktidâ etse, yani imamlarla birlikte namaza başlasalar, iktidâları sahih olur. Zira eğer imamın sözü gerçek ise, sonra kıldıkları namaz nâfile olur ve cemaat imama nâfilede uymuş olur. Eğer imamın sözü yanlış ise kıldığı namaz, vakit namazı olur, farz olur.

CC) SEHİV SECDESİNDE İMAMLARA ÖZEL DURUMLAR

- ➔ Farz ve nâfile namazlar ile bayram ve cuma namazında sehiv secdesinin hükmü kural olarak aynı olmakla birlikte Hanefiler bayram ve cuma namazlarında kalabalık cemaatin kargaşaya düşmesini önlemek için, bu namazlarda sehiv secdesi yapılacak durumları en aza indirmeye çalışmış, çoğu durumda sehiv secdesinin terkedilmesini daha uygun (evlâ) görmüşlerdir.
- ➔ İmam bayram namazının tekbirlerinden bir veya ikisini terketse, sehiv secdesi gerekir.
- ➔ **Ebû Hanîfe'den bir rivayete göre**, bayram namazlarının bütün tekbirlerinin terkedilmesi durumunda da sehiv secdesi yapılır
- ➔ İmam olan kimse namazda gizli okunacak yerde açıktan (**cehr**) veya açıktan okunacak yerde gizlice okusa zâhir rivayete göre bunun az veya çok olmasına

bakılmaksızın sehiv secdesi gerekir. Bazı âlimler bunu bir ölçüye bağlamaya çalışmışlardır. Buna göre, Fâtiha'nın tamamını veya büyük bir kısmını yahut sûreden üç kısa âyet veya bir uzun âyeti, kısaca namaz sahih olacak miktardaki âyeti, gizli okunacak yerde açıktan veya açık okunacak yerde gizliden okumak durumunda sehiv secdesi gerekir. Gizli okunacak yerde Fâtiha'nın çoğu sehven açıktan okunsa, geri kalan kısmı gizli okunmalıdır. Açıktan okunması gereken bir namazda Fâtiha kısmen gizliden okunup, açıktan okunması gerektiği hatırlanırsa Fâtiha yeni baştan açıktan okunur. İmam meselâ sabah namazında Fâtiha'yı gizliden okuyup sonra bu durumu farketse, Fâtiha'yı yeniden okumasına gerek yoktur. Ekleyeceği sûreyi açıktan okur.

- ➡ İmam teravih namazında gizli okusa, sehiv secdesi gerekir.
- ➡ Bir kimse, açıktan okunan namazın ilk iki rek'atında kıraat etmese, son iki rek'atta açıktan okur ve sehiv secdesi yapar.
- ➡ Bir kimse gece namazını kazâya bıraksa, gündüz imam olarak kazâ ederken sehven gizliden okusa, sehiv secdesi gerekir. Gündüz namazını kazâya bırakıp geceleyin imam olarak kazâ etse ve sehven açıktan okusa yine sehiv secdesi gerekir. Bir kimse geceleyin nâfile namaz kıldırmak üzere bir topluluğa imam olsa ve sehven gizliden okusa yahut gündüz nâfile namaz kıldırmak üzere imam olup sehven açıktan okusa (cehr) sehiv secdesi gerekir. Bunu kasten yaparsa isâet etmiş olur.

B) TİLÂVET SECDESİ

- ➡ **Tilâvet secdesi**, Kur'ân-ı Kerîm'de on dört yerde geçen secde âyetlerinden birini okumak veya işitmek durumunda yapılan secdeye denir
- ➡ **Tilâvet secdesi şöyle yapılır:** Başta, tilâvet secdesi yapacak kişinin abdestli, üstünün başının temiz ve avret yerlerinin de örtülü olması şarttır. Tilâvet secdesi yapmak niyetiyle abdestli olarak kibleye dönülür ve eller kaldırılmaksızın "Allâhüekber" diyerek secdeye varılır. Üç kere "Sübhâne rabbiye'l-a'lâ" denildikten sonra yine Allâhüekber diyerek kalkılır. Bu secdede aslolan, yüzün yere konulması, yani secde edilmesidir. Secdeye giderken ve kalkarken "Allâhüekber" ve secde esnasında "Sübhâne rabbiye'l-a'lâ" denilmesi sünnettir. Aynı şekilde secdenin oturduğu yerden değil de, ayaktan yere inilerek yapılması, secde yapıp oturmak yerine ayağa kalkılması ve secdeden kalkarken "**gufrâneke rabbenâ ve ileyke'l-masîr**" denilmesi müstehaptır.
- ➡ Bir toplulukta Kur'an okunurken secde âyeti okunmuşsa, Kur'an okuyan kişinin kendisi öne geçerek tilâvet secdesini topluca yaptırması güzel olur.
- ➡ Secde âyetinin namazda okunması durumunda tilâvet secdesinin nasıl yapılacağı hususunda öteden beri birçok görüş öne sürülmüş ve birtakım öneriler

getirilmiştir. Genel olarak söylemek gerekirse, secde âyeti Alak sûresinde (96/19) olduğu gibi rek'atın sonuna tesadüf ediyorsa, tilâvet secdesi namaz secdeleriyle yerine getirilmiş olur; namazdan sonra ayrıca tilâvet secdesi yapılmaz. Hatta Hanefî mezhebinde, niyet etmesi durumunda, yapacağı rükûun da tilâvet secdesi yerine geçeceği kabul edilmiştir.

C) ŞÜKÜR SECDESİ

- ➔ Şükür secdesi bir nimetin kazanılmasından veya bir felâket ve musibetin atlatılmasından dolayı kibleye dönerek tekbir alıp secdeye varmak, secdede iken Allah'a hamd ve şükür ettikten sonra yine tekbir alarak ayağa kalkmaktır.

XVII. CENAZE NAMAZI

- ➔ Cenaze, ölü anlamına geldiği gibi, tabut veya tenişir anlamına da gelir.
 - ❖ Son nefesine yaklaşmış ve ölmek üzere olan kişiye **muhtazar**,
 - ❖ Ölen kişiye **meyyit** (çoğulu mevtâ),
 - ❖ Ölü için genel olarak yapılması gereken hazırlıklara **teçhiz**,
 - ❖ Ölünün yıkanmasına **gasil**,
 - ❖ Kefenlenmesine **tekin**,
 - ❖ Tabuta konulup musallâya yani namazın kılınacağı yere ve namazdan sonra kabristana taşınmasına **teşî**
 - ❖ Kabre konulmasına **defin** denir.
- ➔ **Tekin**, muhtazarın yanında kelime-i tevhid ve kelime-i şehâdet okumaya denildiği gibi definden sonra, sorulması muhtemel soruları ve cevapları ölüye hatırlatma konuşmasına da denilir.
- ➔ Ölünün yakınlarına başsağlığı dileğinde bulunmaya **tâziye** denir ki teselli etmek anlamındadır.
- ➔ Ölen bir müslümanı yıkamak, kefenlemek, onun için namaz kılıp dua etmek ve bir kabre gömmek müslümanlar için farz-ı kifâyedir. Muhtazar ölünce gözleri kapatılır, bir bezle çenesi bağlanır. Bunları yapan kişi şöyle dua etmelidir:
 - ✓ **Bismillâhi ve alâ milleti resûlillâh. Allahümme yessir aleyhi emrehû ve sehhil aleyhi mâ ba'dehû ve es'idhu bi likaike vec'al mâ harece ileyhi hayren mimmâ harece anhü** (Allah'ın adıyla ve Resûlullah'ın dini üzere... Ey Allahım bunun işini kolaylaştır ve sonrasında güçlük gösterme. Onu, cemalinle mutlu eyle. Gittiği yeri, ayrıldığı yerden daha hayırlı eyle).

A) CENAZENİN YIKANMASI

➔ Cenazenin bir an önce yıkanması, kefenlenip hazırlanması ve defnedilmesi müstehaptır.

- ❖ Yıkama işini yapmak için cenaze önce, tenेशir denilen tahta bir sedir üzerine, ayakları kibleye gelecek şekilde sırt üstü yatırılır.
- ❖ Teneşirin çevresi güzel kokulu bir şeyle üç, beş veya yedi defa tütülenir.
- ❖ Göbeğinden dizaltına kadar olan avret yeri bir örtü ile örtülür ve elbiseleri tamamen çıkarılır.
- ❖ Cenaze yıkayan erkek veya kadın, farz olan yıkama görevini yerine getirmeye niyet etmeli ve besmele ile başlamalıdır. Yıkama bitinceye kadar da **Gufrâneke yâ rahmân** (Artık senin af ve mağfiretinle baş başa, sen onu bağışla ey rahmân olan Allah) demelidir.
- ❖ Yıkayıcı eline bir bez alarak örtünün altından ölünün avret yerlerini temizler.
- ❖ Sonra abdest aldirmaya başlayarak, önce yüzünü yıkar. Ağzı ve burna su verilmez. Sadece dudaklarının içini ve dışlarını, burun deliklerini, göbük çukurunu parmakla veya parmağına sardığı bezle mümkün mertebe siler. Ondan sonra ellerini, kollarını yıkar. Sahih olan görüşe göre başını da meshedip, ayaklarını geciktirmeksizin hemen yıkar. Böylece ölüye abdest verilmiş olur.
- ❖ Namazın ne olduğunu anlamayacak yaşta ölen çocuğa abdest verilmesine gerek yoktur.
- ❖ Cenazenin abdest işi tamamlanınca üzerine ılık su dökülür.
- ❖ Varsa hatmî denilen güzel kokulu bir ot ile, yoksa sabun ile yıkanır.
- ❖ Sonra sol tarafına çevrilerek, sağ tarafı bir defa yıkanır. Böylece sağ ve sol tarafları üçer defa yıkanır. Bundan sonra cenaze hafifçe kaldırılır.
- ❖ Bu kaldırışta cenaze, yıkayan kişinin göğsüne veya eline veya dizine dayandırılır. Sonra karnı hafifçe ovulur. Bir şey çıkarsa su ile yıkayıp giderilir. Yeniden abdest verilmesine ve baştan yıkanmasına gerek yoktur. Şişip dağılmak üzere olan ölünün üzerine sadece su dökmele yetinilir; abdest verdirmeye ve üç defa yıkamaya gerek yoktur.

B) CENAZENİN KEFENLENMESİ

KEFENLEMENİN HÜKMÜ :

- ➔ Ölen erkek veya kadını, bedenleri örtülecek şekilde kefenlemek farzdır.

ERKEK VE KADININ KEFENİ:

- ➔ **Erkeğin kefeni**, biri gömlek (**kamîs**) yerini, biri etek (**izâr**) yerini ve biri de Sargı bürgü (**lifâfe**) yerini tutmak üzere yensiz ve yakasız, etrafı dikişsiz üç kat bez;
- ➔ **Kadının kefeni** ise bu üç kata ilâve olarak bir baş örtüsü ve bir de göğüs örtüsü olmak üzere beş kat bezdır.
 - ❖ Bu söylenen sünnet üzere kefenleme için gereken parça sayısıdır (**kefen-i sünnet**).
 - ❖ Bu sayıda parça bulunamayıp, erkek için izâr ve lifâfe ve kadın için bu ikisine ilâveten bir baş örtüsü ile yetinilmesi durumunda, bu da yeterlidir (**kefen-i kifâyet**).
 - ❖ Bu kadarı da bulunmaz ve gerek erkek gerek kadın için sadece bir kat bez bulunabilirse, ölü tek parça beze sarılır (**kefen-i zarûret**).
- ➔ **Kamîs**, boyun kısmından ayaklara kadar uzanan gömlek yerinde bir bezdır.
- ➔ **İzâr**, eteklik yerinde, baştan ayağa kadar uzanan bir bezdır.
- ➔ **Lifâfe** ise, sargı yerinde olup baştan ayağa kadar uzanan, baş ve ayak taraflarından düğümlenen bir bezdır. Bu bakımdan izârdan biraz daha uzundur. Kefenin beyaz renkli pamuk bezinden olması daha faziletlidir.
- ➔ **Bulûğ çağına yaklaşmış çocuklar**, büyükler hükmündedir. Bu çağa gelmemiş çocukların kefenleri sadece izâr ve lifâfeden ibaret olur. Kefenin tek kat olması da mümkündür. Fakat üç kat yapılması daha iyidir.
- ➔ Kefen, ölen kişinin kendi malından karşılanır. Kefen harcamaları, ölen kişinin borcundan, vasiyetinden ve vârislerin haklarından önce gelir.
- ➔ **Hanefî mezhebinde** fetvaya esas olan görüşe göre, arkada mal bıraksın bırakmasın kadınların kefenleri kocalarına aittir.
- ➔ **İmam Muhammed'e** göre ise, arkada mal bırakmayan kadınların tekfin ve teçhiz masrafları, bu kadınların nafakalarını temin etmekle yükümlü olan

kimselere aittir. Kendilerine ait malları varsa, masraflar oradan karşılanır.

➔ **Şâfiî'nin görüşü** de böyledir.

C) CENAZE NAMAZI ve HÜKMÜ

➔ Yıkınıp kefenlenen ölüye son duayı yapmak üzere cenaze namazı kılmak görevi vardır.

➔ Bu görev **farz-ı kifâyedir**.

➔ **Cenaze namazına niyet şarttır**. Bu niyetle ölünün kadın veya erkek, kız çocuk veya erkek çocuk olduğu belirlenir (ta'yîn). Bu durumu bilmeyen kişi "üzerine imamın namaz kıldığı kişi" diye niyet edebilir.

D) CENAZE NAMAZININ KILINIŞI

➔ Cenazeye karşı ve kıbleye yönelik olarak saf bağlanır, niyet edilir. İmam olan zât tekbir alarak ellerini namazda olduğu gibi bağlar. Cemaat de gizlice tekbir alarak ellerini bağlarlar. Bu tekbir bir bakıma rükün bir bakıma şarttır. Bu tekbirin arkasından hem imam hem cemaat, "ve celle senâüke" cümlesini ilgili yere ekleyerek içlerinden "Sübhâneke"yi okurlar. Ardından imam elleri kaldırmadan Allahüekber diye açıktan tekbir alır. Cemaat de ellerini kaldırmadan gizlice tekbir alır. Bundan sonra hepsi içlerinden **Allahümme sali ve Allahümme bârik** dualarını okurlar. Tekrar aynı şekilde Allahüekber diye tekbir alınır. Bu tekbirden sonra ölüye ve diğer müminlere gizlice dua edilir. Cenaze namazı esas itibarıyla bir duadan ibaret olduğu için, bu duaları **Arapça okumak şart değildir**. İsteyen bu şekliyle Arapça okuyabilir, isteyen de bu duaların kendi dilindeki anlamlarını okuyabileceği gibi, benzer anlamda başka dualar da edebilir. Bu duadan sonra yine Allahüekber denilip tekbir alınır ve arkasından önce sağa sonra sola imam yüksek sesle, cemaat alçak sesle selâm verir. Böylece namaz tamamlanmış olur. **Vâcip olan** bu selâm verilirken ölüye, cemaate ve imama selâm vermeye niyet edilir.

E) CENAZEYE İLİŞKİN BAZI MESELELER

➔ Kıble yönü araştırılıp ona göre namaz kılındıktan sonra hataya düşüldüğü anlaşılrsa, namaz yeniden kılınır. Fakat namazdan sonra cemaatin abdestsiz olduğu anlaşılrsa namaz iade edilmez; çünkü imamın namazı sahih olunca, bununla cenaze namazının farziyeti yerine gelmiş olur.

➔ Genel olarak namaz kılmanın mekruh sayıldığı vakitlerde yani güneşin doğması veya batması veya zevale yaklaşması hallerinde cenaze namazı kılmak da mekruhtur. Fakat bu vakitlerde kılınmış olan cenaze namazının iade edilmesi

yani yeniden kılınması gerekmez. Bu vakitlerde cenazenin defnedilmesi ise mekruh değildir.

- ➔ **Hanefî ve Mâlikî fakihleri**, kıble yönünde sapma meydana geleceği gerekçesiyle, gaip yani orada bulunmayan bir cenaze üzerine namaz kılmayı câiz görmezler. Fakat **Şâfiîler'e göre** gaip üzerine cenaze namazı kılınabilir. Çünkü Peygamberimiz Necâşi'nin namazını bu şekilde kılmıştır. **Hanbelîler'e göre** de aradan bir ay geçmedikçe gaip üzerine cenaze namazı kılınabilir. Namazı kılınmayarak gömülmüş olan bir cenazenin henüz dağılmamış olduğu muhtemel ise, ölünün hakkını ödemiş olmak için, kabri üzerine namaz kılınır.
- ➔ Diri olarak doğduğu bilinen bir çocuk yıkanıp namazı kılınır. Ölü olarak doğarsa, yıkanır fakat üzerine namaz kılınmaz.
- ➔ Bir ölü yıkanmadan kefenlenmişse veya bir yerinin yıkanması unutulmuşsa, kefen açılır ve yıkanması tamamlanır. Eğer üzerine namaz kılıldıktan sonra durum anlaşılırsa, yine açılır, yıkanması tamamlanır ve namaz iade edilir. Kabre konulup üzerine toprak atılmadığı sürece hüküm böyledir. Fakat kabre konulup üzerine toprak atıldıktan sonra, kabirden çıkarılması artık haramdır. Hiç yıkanmamış bile olsa artık öyle kalır. Ancak namaz kılınmamışsa kabri üzerinde namaz kılınabilir. **Ebû Yûsuf'a göre**, yanlışlıkla veya dayanılmaz bir ağrı ve acıdan dolayı olmadıkça, bilerek kendini öldüren yani intihar eden kimsenin cenaze namazı kılınmaz.
- ➔ Anasını veya babasını kasten öldüren kimselerin de cenaze namazı kılınmaz.
- ➔ Çatışma esnasında öldürülen eşkiyanın, teröristlerin ve soyguncuların da cenaze namazı kılınmaz. Fakat şer'î bir cezanın uygulanması sonucunda ölenlerin cenazeleri yıkanır ve namazları kılınır.
- ➔ İrtidat ederek Müslümanlık'tan çıkmış olan kimsenin cenaze namazı kılınmayacağı gibi, müslüman mezarlığına da defnedilmez.
- ➔ Bir müslümanla evli bulunan hıristiyan veya yahudi kadının hangi mezarlığa gömüleceği hususu tartışmalıdır. En doğrusu bu konuda kendisinin bir vasiyeti varsa ona uyulması, yoksa ailesinin isteğine bırakılmasıdır.
- ➔ Müslüman olanlarla müslüman olmayanların cenazeleri karışacak olsa, ayırt etme imkânı varsa ayırt edilir ve ona göre davranılır. Ayırma imkânı yoksa bu takdirde hepsi yıkanır ve müslümanlara niyet ederek hepsinin üzerine birlikte cenaze namazı kılınır.

F) TAŞINMASI

- ➔ **Cenazeyi teşyî etmek**, yani arkasından mezara kadar gitmek sünnettir, bunda büyük sevap vardır. Hatta akraba veya komşulardan olup iyi haliyle bilinmiş

kişilerin cenazesini teşyî etmenin nâfile namazdan daha faziletli olacağı söylenmiştir.

- ➔ **Cenazenin taşınmasında sünnet olan** şekil, dört kişinin dört taraftan cenazeyi yüklenmesidir. Her bir taraftan sırayla yüklenip onar adım, toplam kırk adım götürmek müstehaptır. Cenaze önce ön taraftan sağ omuza, sonra ayak tarafından sağ omuza alınır. Sonra yine ön taraftan bu defa sol omuza, sonra arka taraftan sol omuza alır. Her bir omuzlamada onar adım yürünür.

G) DEFİN

- ➔ Cenaze kabre götürülüp omuzlardan indirilince bir engel yoksa cemaat oturur. Cenaze omuzdan inmeden oturmaları mekruh olduğu gibi, cenaze yere indikten sonra ayakta durmaları dahi **mekruhtur**.
- ➔ Kabrin bir insan boyu kadar derin olması yeterlidir.
- ➔ **Kabirlerde lahit yapmak** faziletlidir; kabrin içinde kible tarafı oyulur ve ölü, yüzü kible tarafına gelecek şekilde sağ tarafı üzere buraya konur. Lahitin önüne tahta, kerpiç veya kamaş gibi şeyler konur ve böylece atılan toprak ölünün üstüne değil, bu şeylerin üstüne gelmiş olur. Bu ölüye saygının bir gereğidir. Eğer kabrin kazıldığı yer lahit yapılamayacak derecede yumuşak veya ıslak ise, bu durumda, dere gibi bir çukur kazılır, ki buna şak (yarma) denir. Gerekirse bunun iki yanı kerpiç veya tuğla gibi bir şeyle örülür. Sonra ölü bunların arasına konur ve üzerine ölüye dokunmayacak şekilde tahta veya kerpiçle tavanımsı bir örtü yapılır.
- ➔ **Cenaze kible tarafından kabre indirilir**, sağ yanı üzerine kibleye döndürülür ve kefen üzerinde bağı varsa çözülür. Cenazeyi kabre koyan kişiler **Bismillâhi ve alâ milletî resûlillâh** (Allah'ın adıyla ve elçisinin dini üzere) derler. Cenazeyi kabre koyacak kişilerin sayısı ihtiyaca göre değişir. Kadınları kabre koyacak kimselerin ölüye akrabalık yönünden mahrem olmaları daha uygundur. Kadınlar kabre yerleştirilinceye kadar gerekirse kabirleri üzerine bir perde çekilir.
- ➔ Definde bulunan kişilerin kabir üzerine üç avuç toprak atarak birinci defada "**Sizi bundan (topraktan) yarattık**", ikincisinde "**Sizi tekrar toprağa iade edeceğiz**", üçüncüsünde de "**Sizi bir kez daha topraktan çıkaracağız**" demeleri **müstehaptır**.
- ➔ Kabrin topraktan bir iki karış yükseltip, deve hörgücü gibi yapılması menduptur. Kabir üzerine su serpmekte gerekli olmamakla beraber bir sakınca da yoktur.

H) KUR'AN OKUMA VE TELKİN

- ➔ Cenaze defni üzerinden bir süre geçtikten sonra, orada Kur'an okumak bazı toplumlarda hoş karşılanmıştır. Genellikle Mülk, Vâkıa, İhlâs, Felak ve Nâs sûreleri, sonra Fâtiha ile Bakara sûresinin ilk beş âyeti okunur. Sevabı da cenazenin ve diğer müminlerin ruhlarına bağışlanır. Ölünün bağışlanması için

dua edilir ve yavaş yavaş cemaat dağılır.

➡ **Telkin.** Cenaze kabre konduktan ve başında Kur'an okuma da tamamlandıktan sonra, kalabalığın orayı terk edip geride kalan bir kimsenin kabrin başında yüksek sesle ve ölüye hitaben iman esaslarını hatırlatması işleminin adıdır.

- ❖ Bazı **Hanefî âlimleri ise** bu konuda açık bir hüküm bulunmadığını, yani ölü defnedildikten sonra telkin vermenin tavsiye edilmediği gibi yasaklanmadığını ileri sürmüşlerdir.
- ❖ **Mâlikîler'e göre** de telkin, ölüm döşeginde iken verilir; gömüldükten sonra telkin vermek ise mekruhtur.

➡ **Telkin şöyle yapılır:** Cenaze defnedildikten sonra iyi hal sahibi bir kimse ölünün yüzüne karşı durur ve ona ismiyle hitaben "Ey falan!" diye üç kez seslenir ve sonra şöyle der:

"Üzkür mâ künte aleyhi min şehâdeti en lâ ilâhe illallah..." "Ey falan! Hayatta iken üzerinde olduğun, benimsediğin şu hususları unutmayasın: Allah'tan başka Tanrı yoktur ve Muhammed O'nun elçisidir. Cennet ve cehennem gerçektir, yeniden diriliş vardır, kıyamet saati kuşkusuz gelecektir. Allah kabirde yatanları yeniden diriltecektir. Yine unutma ki, sen Rab olarak Allah'ı, din olarak İslâm'ı, peygamber olarak Muhammed'i, imam olarak Kur'an'ı, kible olarak Kâbe'yi ve kardeş olarak müminleri seçmiş ve bununla mutlu olmuştun. Rabbim olan Allah'tan başka Tanrı yoktur, ben ona dayandım, büyük arşın Rabbi de O'dur."

Bundan sonra üç kere, **Yâ abdellâh, kul lâ ilâhe illallâh** (Ey Allah'ın kulu, lâ ilâhe illallah de) denilmesi ve bunun ardından üç kere **Rabbim Allah, dinim İslâm, peygamberim Muhammed'dir. Ey Rabbim, sen onu tek başına bırakma, vârislerin en hayırlısı sensin** denilmesi âdet olmuştur. Umulur ki bu telkinler ölüye yarar sağlar, orada bulunanlara ikaz olur.

I) TÂZİYE

- ➡ Tâziye, ölünün yakınlarına mümkün olduğunca teselli edici, rahatlatıcı sözler söylemek ve üzüntüsünün paylaşıldığını göstermekten ibarettir.
- ➡ Tâziyenin kabristanda veya ölünün kapısının önünde yapılması mekruh görülmüştür.
- ➡ **Tâziye süresi**, aynı yerde yaşayanlar için üç gündür. Tâziyenin üç gün içinde yapılması müstehaptır. Ölü sahipleri normal hayata daha çabuk dönebilseler diye, üç günden sonra tâziye yapmak mekruh kabul edilmiştir.
- ➡ **Başka yerde oturanlar** veya aynı yerde olduğu halde haberi olmayanların üç günden sonra tâziye yapmaları mümkün görülüşü ise de, aslanan tâziye işinin üç gün içinde bitirilmesidir.

J) ISKAT VE DEVİR

- ➡ **Sözlükte ıskat**, düşürmek; devir ise, döndürmek, çevirmek" anlamına gelmektedir. Dinî literatürde, kişinin sağlığında edâ edemediği namaz, oruç, kurban, adak, keffâret gibi ibadetlerinin, vefatından sonra fakirlere fide ödenerek düşürülmesine ıskat; bu maksatla ayrılan meblağın kâfi gelmemesi durumunda uygulanan yõteme de devir denmektedir.
- ➡ Kur'ân'da, oruç tutmaya gücü yetmeyen çok ihtiyar veya iyileşme umudu kalmayan hastaların, fide vermeleri gerektiğine dair hüküm bulunmaktadır (Bakara, 2/184). İslâm bilginlerinin çoğunluğu, bu âyetten hareketle, mazeretli veya mazeretsiz orucunu tutmamış ve kaza etmeden vefat etmiş olan kimselerin oruç borçları için fide ödenebileceğini ifade etmişler; oruç borcu olan kişilerin ölmeden önce bu konuda vasiyette bulunmalarını tavsiye etmişlerdir. Çünkü ölenin bu konuda vasiyetinin bulunması, bu kıyas hükmünü daha da kuvvetlendirecektir. Bu şekilde vasiyette bulunulmuşsa, defin masrafı ve varsa borçları düşüldükten sonra, terikenin üçte birinden bu vasiyetin ifâsı gerekir. Vasiyet yoksa mirasçılar, isterlerse, miras malından, miras bırakmamışsa veya yetmezse kendi mallarından teberru olarak da verebilirler.
- ➡ Namaz borcunun düşürülmesi anlamındaki **ıskat-ı salât**, Kur'ân ve Sünnetten herhangi bir delile dayanmamaktadır. Ancak, oruçtaki fide hükmünü göz önünde bulunduran bazı alimler, en azından namaz için verilen fidyelerin günahların silinmesine vesile olacak bir iyilik olduğu düşüncesiyle, mükellefin, vaktinde kılamadığı ve sonra da kaza edemediği namazlar için fide verilmesi konusunda vasiyette bulunmasını yararlı görmüşlerdir. Vasiyet edilen fidyeler, **ölünün geriye bıraktığı malının 1/3'ünden verilir**. Ölenin vasiyeti olmaması halinde, varislerinin fide vermeleri gerekmez. Ancak, teberru olarak fide verebilirler. Iskat için ayrılan paranın yetmemesi halinde, bir miktar paranın fide olarak fakire verilmesi, onun da bunu alıp kabul ettikten sonra tekrar iade etmesi, aynı paranın tekrar fakire fide olarak verilmesi ve bu işlemin fide meblağına ulaşınca kadar devam etmesi şeklinde cereyan eden devir usulü, tamamen asılsız olup, dinde yeri yoktur.
- ➡ İbadetlerde ıskat, namaz, oruç, kurban, adak, keffâret gibi ibadet ve borçları ifa etmeden vefat eden bir kimseyi bu borçlarından kurtarmak için fakirlere fide ödenmesi işlemini ifade eder. Fıkıhta daha çok namaz ve oruç borcunu düşürme anlamına gelen **ıskat-ı salât ve ıskat-ı savm** terimleri kullanılır.
- ➡ Hanefî fakihlerinin oruç yerine fidenin ödenmesine "**misl-i gayr-i ma'kul ile kazâ**" demeleri de bunun istisnâ ve kural dışı olduğunu belirtmeyi amaçlar (Serahsî, I, 49).

K) ŞEHİDLERE AİT HÜKÜMLER

➡ Allah yolunda canını veren kimseye **şehid** denir (çoğulu **şühedâ**).

ŞEHİT'LİK DENİLMESİNİN SEBEPLERİ:

➡ Böylebir kişiye şehid denilmesinin ne anlama geldiği konusundaki görüşlerden bazıları şunlardır:

- ❖ Böyle bir kişiye şehid denilmiştir; çünkü bu kişinin cennete gireceğine şahitlik edilmiştir.
- ❖ Böyle bir kişiye şehid denilmiştir; çünkü ölümü anında birtakım rahmet melekleri hazır bulunmuştur.
- ❖ Böyle bir kişiye şehid denilmiştir; çünkü kendisi Cenâb-ı Allah'ın mânevî huzurunda hazır olarak rızıklandırılacaktır.

Dünyevî Ve Uhrevî Hükümler Bakımından Şehidleri Üç Kısımda Ayrılır:

1. Hem dünya hem âhîret hükümleri bakımından şehid sayılanlar: Bunlar Allah yolunda savaşırken öldürülen kişilerdir. Kâmil mânada şehid bunlardır ve bunlara "hükmi şehid" denilir. Bu tür şehidler yıkanmaksızın, kanlı elbiseleriyle defnedilir, elbiseleri onların kefeni yerine geçer. Üzerindeki silâh ve başka ağırlıklar alındıktan sonra cenaze namazı kılınarak defnedilir.

- ❖ **Diğer üç mezhebe göre**, şehidlerin yıkanmasına gerek olmadığı gibi üzerlerine cenaze namazı kılınmasına da gerek görülmemesi, yine şehidin elde etmiş olduğu yüksek pâyeye ile ilgilidir.

2. Sadece dünya hükümleri bakımından şehid sayılanlar: Kalbinde nifak bulunmakla yani münâfik olmakla birlikte, dış görünüşü itibarıyla Müslüman olduğuna hükmedilen ve müslümanların saflarında bulunduğu sırada düşman tarafından öldürülen kişiler bu grupta yer alır. Bunlar dünyada yapılacak işler bakımından şehid muamelesi görürler.

3. Sadece âhîret hükümleri bakımından şehid sayılanlar: Allah yolunda savaşırken aldığı bir yaradan dolayı o anda değil de, daha sonra ölen kişiler bu grupta yer alırlar.

